

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ
КНИЖКОВИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ
КИРИЛИЧНІ РУКОПИСНІ КНИГИ
ТА СТАРОДРУКИ**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ
КНИЖКОВИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ**

**КИРИЛИЧНІ РУКОПИСНІ КНИГИ
ТА СТАРОДРУКИ**

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ
КНИЖКОВИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ
КИРИЛИЧНІ РУКОПИСНІ КНИГИ
ТА СТАРОДРУКИ**

Київ 2007

ЗМІСТ

Передмова	5
Частина I. Методичні рекомендації для державної реєстрації книжкових пам'яток України: кириличні рукописні книги (Л. А. Гнатенко, Л. А. Дубровіна, Н. М. Зубкова, О. А. Іванова)	
Розділ 1. Загальні методичні засади та рекомендації до заповнення бази даних Державного реєстру	13
1.1. Прізвище автора, укладача, переписувача	15
1.2. Ім'я, ініціали автора	17
1.3. Назва	18
1.4. Місце створення	20
1.5. Дата створення	21
1.6. Обсяг та нумерація	22
1.7. Матеріал письма. Формат	23
1.8. Оздоблення	24
1.9. Шифр зберігання	24
1.10. Фізичний стан збереження	25
1.11. Код групи	25
1.12. Назва бібліотеки, архіву, музею	25
1.13. Примітки	25
Розділ 2. Зразки заповнення Державного реєстру	27
Розділ 3. Список уніфікованих назв рукописних кириличних пам'яток	32
Розділ 4. Списки рекомендованої літератури	53
4.1. Список основної методичної літератури	53
4.2. Список тематичної літератури	54
4.3. Загальний список літератури	73

ЗМІСТ

Передмова	5
Частина I. Методичні рекомендації для державної реєстрації книжкових пам'яток України: кириличні рукописні книги (Л. А. Гнатенко, Л. А. Дубровіна, Н. М. Зубкова, О. А. Іванова)	
Розділ 1. Загальні методичні засади та рекомендації до заповнення бази даних Державного реєстру	13
1.1. Прізвище автора, укладача, переписувача	15
1.2. Ім'я, ініціали автора	17
1.3. Назва	18
1.4. Місце створення	20
1.5. Дата створення	21
1.6. Обсяг та нумерація	22
1.7. Матеріал письма. Формат	23
1.8. Оздоблення	24
1.9. Шифр зберігання	24
1.10. Фізичний стан збереження	25
1.11. Код групи	25
1.12. Назва бібліотеки, архіву, музею	25
1.13. Примітки	25
Розділ 2. Зразки заповнення Державного реєстру	27
Розділ 3. Список уніфікованих назв рукописних кириличних пам'яток	32
Розділ 4. Списки рекомендованої літератури	53
4.1. Список основної методичної літератури	53
4.2. Список тематичної літератури	54
4.3. Загальний список літератури	73

Додаток 1. Правила передачі текстів рукописних кириличних книг	94
Додаток 2. Список рекомендованих скорочень слів	95

**Частина II. Методичні рекомендації для державної реєстрації книжкових пам'яток України: кириличні стародруки
(Н.П. Бондар)**

Розділ 1. Загальні методичні засади та рекомендації до заповнення бази даних Державного реєстру	99
1.1. Прізвище, ім'я (ініціали) автора / авторів	100
1.2. Назва	102
1.3. Підзаголовок	104
1.4. Відомості про видання	105
1.5. Відомості про відповідальність	105
1.6. Вихідні відомості	106
1.7. Формат	108
1.8. Кількість аркушів / сторінок	108
1.9. Примітки	110
Розділ 2. Зразки заповнення Державного реєстру	111
Розділ 3. Список назв літургійних видань	115
Розділ 4. Список уніфікованих назв кириличних друкарень	121
Розділ 5. Список рекомендованої літератури	124
5.1. Основні бібліографічні джерела	124
5.2. Список методичної літератури	128
Додаток 1. Правила передачі текстів кириличних видань (Р. Є. Кисельов)	129
Додаток 2. Список рекомендованих скорочень слів	133

ПЕРЕДМОВА

Положення про Державний реєстр національного культурного надбання, в якому до документальних пам'яток віднесено й старовинні рукописи та рідкісні друковані видання, було прийняте Кабінетом Міністрів України ще 1992 р. Наказом Міністерства культури та мистецтв № 373 від 30 грудня 1993 р. передбачалося організувати в країні підготовку Державного реєстру рідкісних та цінних видань. Але як методично, так і організаційно це питання розроблене не було.

Розуміючи необхідність збереження духовної пам'яті людства, зосередженої переважно в бібліотеках, музеях і архівах, Кабінет Міністрів України видав 15 вересня 1999 р. постанову за № 1716 "Про затвердження Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 роки", де одним із основних завдань було створення Державного реєстру книжкових пам'яток України. Програму збереження розроблено у відповідності до рекомендацій Генеральної конференції ЮНЕСКО в зв'язку із започаткуванням Міжнародної програми "Пам'ять світу", спрямованої на спільну реалізацію проектів збереження бібліотечних та архівних фондів у різних країнах світу.

На виконання зазначених документів установами та відомствами, де зберігаються книжкові пам'ятки (бібліотеки, архіви, музеї), були підготовлені відповідні інструкції, які розкривають комплекс організаційних, наукових, методичних і практичних заходів щодо встановлення принципів і критеріїв визначення рідкісності, цінності, унікальності пам'яток та занесення їх до Державного реєстру, а також щодо організації їх обліку та забезпечення належних умов зберігання. Отже, були затверджені: "Методика і критерії виявлення і включення унікальних документальних пам'яток Національного

архівного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання” (1998 р.), “Інструкція про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання” (2001 р.), “Порядок занесення унікальних пам’яток Музейного фонду України до Державного реєстру національного культурного надбання” (2001 р.).

Оскільки Реєстр національного культурного надбання має бути в державі один, то доцільним є об’єднання інформації про рукописні, стародруковані книги, рідкісні та цінні видання – де б вони не зберігалися – в розділі “Книжкові пам’ятки України” цього Реєстру. Натомість документи, що в сукупності складають Національний архівний фонд, незалежно від місця зберігання (музей, бібліотека, архів), мають бути сконцентровані в розділі “Документальні пам’ятки України”. Відповідно, окремий розділ Реєстру слід присвятити музейним пам’яткам, відібраним і структурованим за різними категоріями, але знов-таки, не лише з музейних фондів, а й з архівів, бібліотек чи інших установ.

Отже, “Інструкція про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання” поширюється на всі державні установи – фондоутримувачі книжкових пам’яток. Для зручності книжкові пам’ятки поділено на такі категорії:

- рукописні книги до XVII ст. включно – всі, а починаючи від XVIII ст. – лише унікальні, з урахуванням особливостей письма, матеріалу, мови, оформлення та змісту;
- інкунабули, палеотипи та іноземні стародруки до 1800 р.;
- видання глаголичного друку – всі, кириличного друку – до 1800 р., гражданського друку (включаючи періодику) – до 1830 р.;
- українські видання – до 1860 р. – всі;
- видання, відібрані на основі експертної оцінки: українські за 1861–1945 рр., російські – за 1831–1925 рр., іноземні – за 1801–1900 рр.

Подано критерії щодо експертної оцінки, наведено основні параметри заповнення Реєстру. В якості програмного забезпечення запропоновано використовувати систему автоматизації бібліотек ІРБІС.

Національною парламентською бібліотекою України спільно з Національною бібліотекою України імені В.І. Вернадського, Харківською державною науковою бібліотекою ім. В.Г. Короленка та Київською організацією користувачів системи ІРБІС були видані методичні рекомендації “Створення бази даних документів, визна-

чених для включення до Державного реєстру національного культурного надбання, за допомогою системи автоматизації бібліотек ІРБІС" (К., 2002) з додатками, в яких надано зразки опису кількох типів книжкових пам'яток та таблиці відповідності міток (назв) полів для опису документів згідно з "Інструкцією" і назв полів у системі ІРБІС.

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського як найбільший в державі фондоутримувач рукописів, стародруків, рідкісних і цінних видань та один із основних корпоративних учасників проекту складання Державного реєстру книжкових пам'яток України впродовж кількох років здійснювала роботу з укладання наукових каталогів рукописних книг та стародруків і на їх основі – баз даних Державного реєстру.

У результаті проведеної практичної роботи виявлені проблеми, розв'язання яких не було передбачене наведеними вище нормативними документами. Зокрема, опис стародруків має обов'язково узгоджуватися з Міжнародним стандартним бібліографічним описом стародруків [ISBD (A)] і підготовленими свого часу на його основі "Правилами составления библиографического описания старопечатных изданий" (М., 1989). Але останні виявилися не зовсім придатними для укладання Державного реєстру – це правила укладання бібліотечних каталогів. Окрім цього, вони дещо застаріли, не відповідають сучасним загальносвітовим засадам опису стародруків і взагалі розраховані лише на російськомовну аудиторію. Нагально відчувається проблема відсутності в Україні власних стандартів бібліографічного опису стародруків та рідкісних видань, внаслідок чого постає потреба відпрацювання та затвердження конкретних методичних засад опису кожної окремої групи книжкових пам'яток. Причому одні й ті самі проблемні питання для різних груп пам'яток можуть бути вирішені по-різному.

Представлені Методичні рекомендації – це спроба уніфікувати описи кирилических рукописних книг і стародруків з метою об'єднання інформації в єдиному Державному реєстрі. Попередні підрахунки щодо обсягів рукописних книг та стародруків виявили колосальні масштаби роботи – цей масив може охоплювати десятки тисяч окремих книжок, які не завжди належним чином представлені в наукових каталогах та інвентарних книгах. Тому доцільно було б, паралельно з роботою з реєстрації, здійснювати науковий опис книжок та видання наукових каталогів, можливо, в рамках спеціально створеної для такої мети серії "Матеріали до Державного реєстру книжкових пам'яток України". Матеріали передбачають видання каталогів та інших наукових праць за принципами

розкриття фондів окремих бібліотек або репрезентації окремих видів рукописних книг та стародруків, що слугувало б на користь створення загального реєстру.

Щодо організаційних принципів, то в основу створення бази даних кириличних рукописів та стародруків має бути покладений або географічно-видавничий, або хронологічний принципи. Алфавітна побудова будь-якого каталогу кириличних видань – найнедосконаліша, бо серед кириличних стародруків є такі, в яких не вказано ні назви книги, ні місця чи часу видання. Тому в різних бібліографічних джерелах вони будуть мати різні назви, час видання тощо, що ускладнюватиме або навіть унеможливатиме їх пошук та ідентифікацію.

Таким чином, при описуванні книжкових пам'яток фондоутримувачі повинні керуватися спільною методикою, що забезпечить пошук в єдиній інформаційній мережі. Лише за такої умови можлива справжня централізація та координація обліку книжкових пам'яток. У зв'язку з цим НБУВ пропонує покласти в основу правил передачі назв кириличних видань принцип заміни літер церковнослов'янської абетки з усіма її модифікаціями, які можуть бути в українських, білоруських та російських стародруках, засобами сучасної графіки української та російської мов. Цей принцип не передбачає відтворення оригінальної вимови тексту і враховує можливе фонетичне значення лише настільки, наскільки це дає змогу здійснити обраний ступінь уніфікації.

Окремо слід зупинитися на роботі з рукописними книгами. Насамперед, слід розрізняти рукописну книгу, що створена за книжною технологією, та актові документи, які не є книгами (рукописні документи). Останні потрібно описувати як частину Національного архівного фонду й передавати інформацію до архівів, які будуть зводити частину Державного реєстру національного культурного надбання "Документальні пам'ятки України". Отже, до Державного реєстру книжкових пам'яток України потраплять винятково рукописні книги, що існують як цілісно, так і в фрагментах, оскільки останні є також книжковими артефактами.

Слід також пам'ятати, що старі описи рукописних книг, які існують у бібліотеках, для Державного реєстру необхідно обов'язково перевіряти на достовірність, адже існуючі на сьогодні допоміжні джерела можуть значно уточнювати відомості, вміщені в старих описах, складених, як правило, в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., коли спеціальні історичні дисципліни, що мають об'єктом рукописну книгу (палеографія, філігранологія, текстологія, бібліопегія тощо), знаходилися ще в зародковому стані. Отже, потрібно провести значну дослідницьку роботу щодо атрибуції рукописної

книги, визначення датування, уніфікації назви чи встановлення самоназви пам'ятки та багато ін. Ці уточнення, крім наукової достовірності, необхідні також і в плані збереженості для точної ідентифікації об'єкта опису та уникнення підмін.

Таким чином, пропонуються єдині загальні підходи до реєстрації з метою запобігання викривленню інформації в реєстрі, тобто методика, на основі якої співробітник будь-якої бібліотеки, архіву чи музею, де зберігаються рукописні книги, зможе встановити дату, назву, мову пам'ятки. Для реєстру рукописних книг – так само, як і для наукового опису – важливими є такі елементи, як: тип письма; матеріал, на якому створено пам'ятку, можливо, й водяні знаки на папері; записи на полях та інші ідентифікуючі зовнішні особливості. Також спеціалісти обов'язково підкреслюють необхідність зазначення певної мовної редакції: наприклад, церковнослов'янська мова болгарської редакції. Це потрібно з пошуковою метою і для правильної ідентифікації рукописних книг як державного надбання. Якщо в тій чи іншій бібліотеці існують науково достовірні детальні описи рукописних книг, вносити до реєстру короткі розпізнавальні дані не становитиме складності.

При підготовці рекомендацій щодо рукописної книги врахований досвід Інституту рукопису НБУВ у галузі опису рукописних книг XI–XVII ст. та в розробці бази даних “Кодекс”, яка відрізняється від суто бібліографічної і має багато специфічних підходів та методів, характерних для камерально-археографічного опису кодексів. Специфіка цього розділу полягає у відсутності єдиних правил описування рукописних книг через складність об'єкта опису, тому укладачі подають додаткову інформацію щодо методів атрибуції книг, структури опису та заповнення рубрик. Недостатність опублікованих джерел, передусім наукових каталогів рукописних книг, викликає необхідність надання значного за обсягом списку спеціальної літератури на допомогу спеціалістам, які будуть поповнювати реєстр. У процесі роботи методичні рекомендації можуть додатково уточнюватися та доповнюватися, тому вони пропонуються для широкого обговорення і пристосування до вимог електронної бази даних реєстру.

Методичні рекомендації до заповнення рубрик Державного реєстру книжкових пам'яток України вмотивовано поділяються на дві пов'язані між собою, проте й відмінні методично частини (перша присвячена рукописній книзі, друга – стародрукам).

Специфікою реєстру є те, що він не дублює наукові каталоги, а фіксує лише короткі атрибуруючі бібліографічні відомості – для першої довідки та для статистики. Разом з тим він має точно і

конкретно реєструвати пам'ятку. Кількість елементів, що вносяться в реєстр, слід максимально обмежити, опис, на відміну від наукових каталогів бібліотек, повинен бути спрощений.

Отже, найперше (а реально – паралельне) завдання на сучасному етапі – створення сучасних електронних та друкованих каталогів на колекції рукописних книг, стародруків та рідкісних видань бібліотек, архівів, музеїв і передавання основних відомостей до Державного реєстру книжкових пам'яток України. Це різні форми обліку. Головна умова – електронні каталоги повинні спиратися на MARC-формат і мати розроблену систему кодів для опису рукописних книг, стародруків та рідкісних видань, у даному випадку – кирилических.

У Методичних рекомендаціях для Державного реєстру книжкових пам'яток України запропоновано загальну структуру опису в цілому, а також надано необхідні для практичної роботи додатки до кожного розділу з уніфікованими назвами пам'яток, зразками опису, правилами транслітерації, рекомендованою літературою тощо. На нашу думку, це стане в нагоді бібліографам та археографам у процесі атрибутування книжок та заповнення Реєстру.

Л. А. Дубровіна, Г. І. Ковальчук

Укладачі сподіваються на професійне обговорення спеціалістами цих питань. Відгуки та пропозиції просимо надсилати за адресою: 03039, м. Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3. Факс: (044)524-33-98. Контактні телефони: (044)288-14-18 – Інститут рукопису НБУВ; (044)288-13-85 – Відділ стародруків та рідкісних видань Інституту української книги НБУВ.

ЧАСТИНА I
Методичні рекомендації
для державної реєстрації
книжкових пам'яток України:
кириличні рукописні книги

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ЗАПОВНЕННЯ БАЗИ ДАНИХ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ

Запропоновані Методичні рекомендації (далі – МР) створені для проведення першого етапу державної реєстрації кирилических рукописних книг (далі – РК), які зберігаються в книгосховищах України. Необхідність цього етапу зумовлена відсутністю в бібліотеках, архівах, музеях України наукових каталогів РК, які б слугували джерелами для складання Державного реєстру книжкових пам'яток України (далі – Державного реєстру), науково-методичної літератури, а також фахівців відповідного рівня для виконання такої роботи. Для першого етапу актуальним є розроблення загальнонаукових підходів до створення Державного реєстру, що дозволить виявити кількість, жанровий і хронологічний склад РК, висвітлити основні проблеми їх державної реєстрації та наукового опису.

Заповнюючи Державний реєстр, кожна установа, де зберігаються РК, має окремо скласти власний реєстр РК, з передмовою, списком використаних джерел (до якого включаються й каталожні описи, з яких бралися дані для реєстрових рубрик), покажчиками (алфавітним, хронологічним, покажчиком рукописів за фондами, зібраннями, колекціями, покажчиком мов, матеріалу письма, писців, іменним покажчиком, покажчиком топонімів, монастирів, церков) та списком скорочень.

Другий етап передбачає конкретну роботу спеціально створеної міжвідомчої групи фахівців, які уточнюватимуть атрибуцію та наукові засади ідентифікації кожної РК для остаточного включення в систему державної реєстрації на базі спеціально узгодженої методики, здійснюватимуть централізоване редагування даних для Державного реєстру, визначатимуть остаточні форму та зміст описів.

Пропоновані МР розроблені для допомоги в атрибуванні

РК (передусім, встановленні походження, авторства, назви, дати і місця створення), яке потребує знання спеціальних методик археографії, кодикології, джерелознавства, палеографії, філігранознавства, паперознавства, історії оправи, книжного мистецтва, текстології, історичного мовознавства тощо.

Остаточний варіант Державного реєстру буде створено на третьому етапі на базі головної міжвідомчої агенції зі спеціальними повноваженнями для реєстрації інформації про РК як про пам'ятки загальнонаціонального значення, що мають духовну, культурну та матеріальну цінність. До функцій міжвідомчої агенції відносяться наукова, фінансова та організаційна підтримка Державного реєстру, контроль за його заповненням, забезпечення дотримання правового та державного статусу щодо бази даних Державного реєстру.

Пропоновані МР можуть бути використані на всіх етапах складання Державного реєстру, що відображене структурою *Загальних методичних засад та рекомендацій до заповнення бази даних Державного реєстру* (розділ 1). Для кожної рубрики Державного реєстру (рубрики 1.1–1.13) подаються спочатку загальнонаукові характеристики, які дозволять охопити специфічні питання заповнення даної рубрики в цілому, а потім конкретні рекомендації з можливими уточненнями щодо заповнення; можливі варіанти ілюстровано прикладами. Також пропонуються *Зразки заповнення Державного реєстру* (розділ 2), зроблені на основі описів РК Інституту рукопису НБУВ, та *Список уніфікованих назв рукописних кирилических пам'яток* (розділ 3).

Оскільки МР не можуть включати всі методики атрибутування, що є дуже складною процедурою, яка передбачає відповідну підготовку археографів та витрати значного часу, вважаємо за доцільне супроводити їх відповідними *Списками рекомендованої літератури* (розділ 4), яка наявна в фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського і може бути, в разі необхідності, надана відповідним установам у копіях. Цей список поділяється на три рубрики: 4.1. *Список основної методичної літератури*; 4.2. *Список тематичної літератури*, який містить спеціальну методичну літературу за тематичними рубриками (каталоги, на описи яких варто спиратися при укладанні реєстру; монографічні роботи стосовно кирилическої рукописної книги XI–XVII ст.; наукові видання з палеографії та кодикології; методична література з дослідження пам'яток; публікації кодексів; датування кодексів за папером та філігранями; мовна редакція; графіко-орфографічні роботи з старослов'янської та давньої і середньовічної південно- та східнослов'янської писемності; палеографічні альбоми; передача руко-

писних текстів; записи; прочитання скоропису; художнє оформлення) та 4.3. *Загальний список літератури*. У Додатках 1 та 2 подаються відповідно *Правила передачі тексту рукописних кирилических книг* та *Список рекомендованих скорочень слів*.

1.1. Прізвище автора, укладача, переписувача

РК має суттєві відмінності від друкованої книги в таких поняттях які автор, назва, зміст, походження тощо: якщо в друкованій книзі ці дані, як правило, подаються на титульному аркуші видання, – у РК вони мають специфічне значення, а іноді є предметом окремого дослідження. Так, у традиції РК поняття автор тексту чи твору (твори можуть мати компілятивний характер) має умовне узагальнююче значення, в яке можуть бути включеними всі особи, причетні до створення РК: автор, писець, перекладач, редактор, оздоблювач, інтролігатор та ін. Різними можуть бути: автор передмови та автор тексту, зокрема розділів та складових частин; оздоблювач тексту та оздоблювач оправи та ін.

Для рукописного періоду книжкової культури саме поняття авторства виражено нечітко. У книгах релігійного змісту ім'я та прізвище автора, укладача, писця вказуються зрідка, що пов'язане з традицією анонімного переписування релігійних книг та з походженням релігійних текстів. Автор твору, як правило, вказується в пам'ятках наративного (описового) типу середньовічної рукописної культури світського характеру та в перекладних творах, що увійшли як органічна складова до слов'янських літературних джерел. Проте це відбувається не завжди і пов'язане з компілятивністю багатьох таких творів, або (зокрема для РК XVII–XVIII ст.) автором може виступати і сам компілятор. Відомості про перекладачів або редакторів, як правило, відсутні.

Усе це ускладнює заповнення відповідних рубрик Державного реєстру і зобов'язує археографа вказувати характер авторства.

Поняття прізвище також має специфічні особливості для рукописно-книжного періоду середньовічної культури на відміну від наступних періодів історії, коли вже встановилася практика передачі прізвища, ім'я та ім'я по батькові. Характерною ознакою середньовічної культури є неподільність імені та прізвища або імені та статусу автора, яка склалася за церковною історичною традицією, прийнята в науці і не може бути передана сучасними бібліографічними правилами опису, тому прізвище не може бути поставлене на перше місце в першій рубриці, а ім'я – в другій, як це передбачено в "Інструкції про порядок відбору рукописних книг, рідкісних і

цінних видань з бібліотечних фондів до Державного реєстру національного культурного надбання”, затвердженій наказом Міністерства культури і мистецтв України № 708 від 20.11. 2001 р.

Автором РК вважається будь-яка особа, яка має відношення до створення РК як кодексу: автор твору (творів), перекладач, компілятор, редактор, писець, оздоблювач, інтролігатор та ін.

Прізвище автора подається згідно з нормами сучасного українського правопису, в називному відмінку, незалежно від мови та форми написання в РК. Так само подаються імена, загальноприйняті в науці або церковній традиції; складні неподільні імена – починаючи з власне імені, в тому числі варіанти зі зворотною послідовністю складових імені–прізвища, імені–псевдоніма та ін. У разі необхідності, імена подаються відповідно до рукопису. Сумнівність авторства позначається знаком питання в круглих дужках. Відношення до авторства – автор тексту, автор передмови, писець, перекладач, редактор, укладач та інші – подається щодо однієї особи через крапку, а до декількох – через крапку з комою. Якщо статус автора встановлений за бібліографічними або історичними джерелами, власними дослідженнями археографа, він подається в квадратних дужках:

Максим Грек.

Василій Великий.

Іоан Златоуст; Березка, писець.

До цієї рубрики слід вносити також і коротку характеристику соціального, професійного та іншого статусу автора або писця, якщо вона присутня в рукопису, наприклад: “чернець”, “старець”, “ієромонах”, “дяк” та інші, що передається через кому після прізвища, ім'я та ім'я по батькові. До прізвища або імені автора додаються ідентифікуючі ознаки, якщо їх вживання є загальноприйнятим, або в разі необхідності. Якщо відомості про автора та писця встановлені за непрямыми даними або за проведеним раніше науковими дослідженням, вони подаються в квадратних дужках, а в Примітках можуть зазначатися підстави для висновків:

Софроній, патріарх Єрусалимський.

Іона Болакiрєв, писець, інок Київського Пустинно-Микільського монастиря.

Василій, писець, підключник тверського князя Шелони.

Після прізвища або імені автора духовної особи в круглих

дужках зазначаються світське прізвище, ім'я та ім'я по батькові, якщо є можливість їх встановити:

Амвросій Келембет, архієп. Тобольський і Сибірський (Келембет Андрій Петрович).

Георгій Кониський, архієп. Мстиславський, Оршанський і Могилівський (Кониськия Григорій Йосипович).

Якщо РК складається з декількох творів (це, передусім, збірники), означені та встановлені археографом автори перелічуються. Між прізвищами авторів ставиться кома. Якщо встановлюються не всі автори, необхідно зазначати: "та ін.":

Дорофей, авва, Феодор Едеський.

Григорій Філософ, Іоан Златоуст та ін.

Якщо відомості про автора твору, відомого в науці або історії під неподільним сполученням ім'я–прізвище, складаються з прізвища, імені та імені по батькові, – в цій рубриці вказується лише прізвище. Інші дані – ім'я, ініціали автора, ідентифікуючі ознаки подаються в рубриці 1.2:

Гізель.

Смотрицький.

Беринда.

РК, приналежність яких певному авторові є сумнівною, описуються тільки під назвою. Прізвище ймовірного автора подається в *Примітках*:

Євангеліє учительне.

Примітка: Вибір повчань зі Св. Євангелія приписується патріарху Філофею.

1.2. Ім'я, ініціали автора

Указуються ім'я чи ініціали автора. Як правило, це автори РК нового та новітнього періодів в історії, переважно XVIII–XX ст., не духовні особи, чиї імена за церковною традицією подаються за нормами, вказаними вище, в рубриці 1.1. Якщо один із елементів опису – ім'я чи ім'я по батькові – в РК не наведено, необхідно провести пошук даних за довідковою літературою. В разі встановлення вони вказуються в квадратних дужках. Ім'я та ім'я по батькові автора або авторів передаються в називному відмінку сучасною українською мовою, незалежно від мови та форми написання в РК.

Відношення до авторства та ідентифікуючі ознаки вказуються за правилами, поданими в рубриці 1.1.

1.3. Назва

Поняття *назва* є неоднозначним об'єктом опису РК: слід розрізняти поняття *назва РК*, *заголовок* та *назва твору*, що міститься в РК. У складі РК можуть існувати декілька творів, які виникли одночасно (збірник) або в різні часи (конволют) і об'єднані оправою як випадково, так і з певною метою. РК можуть містити як монотекст, так і тексти різних творів та авторів, об'єднані спільним заголовком. Отже, поняття *назва РК*, *заголовок* та *назва твору* є різними і не завжди збігаються.

Твори в РК існують переважно в пізніших списках. Сам твір може бути створений набагато раніше за існуючий в РК текст твору в списку. В рукописній традиції кожний список вважається окремим твором, він з'являється в різні часи, при різних обставинах, існує в списках, редакціях, ізводах і реєструється як самостійний твір. Для таких пам'яток використовуються загальноновживані назви, які увійшли до наукового обігу. Ці назви можуть мати комплексний характер і містити дати створення архетипу, протографа, предметні або географічні, топографічні, топонімічні та персонологічні ознаки, які стають органічною частиною назви, оскільки дата створення списку, а відповідно конкретного кодексу РК, може бути принципово іншою, наприклад, список Хронографа західно-руської редакції 1527 р., датований 10-ми роками XVII ст.

Подається уніфікована наукова назва рукописної книги, прийнята в спеціальній літературі на базі бібліографічних та археографічних джерел, яка наводиться без квадратних дужок (розділ 3. Список уніфікованих назв рукописних кирилических пам'яток). Уніфіковані назви мають, як правило, РК постійного складу: біблійні, канонічні, літургійні, історичні, юридичні пам'ятки. В сумнівних випадках ставиться знак питання в круглих дужках. Якщо РК має спеціальну назву, під якою вона відома в наукових джерелах, то ця назва вказується після уніфікованої назви в круглих дужках і вноситься до Показчика рукописних книг, які мають спеціальні назви. Заголовок у формі уніфікованої назви РК подається сучасною українською мовою незалежно від мови тексту РК:

Апостол апракос повний.
Житіє Сави Освященного.
Златоструй.

Євангеліє апракос повний (Лаврське Євангеліє).
Євангеліє тетр (Пересопницьке Євангеліє).

При наявності ідентифікуючих елементів – дати створення протографа пам'ятки, його предметного визначення та походження, що увійшли в ужиток, дати видання тексту, якщо текст РК списувався з видання, наявності нотації у півчих рукописах, – вони наводяться після назви:

Хронограф ред. 1512 р.
Патерик Києво-Печерський першої редакції.
Октоїх нотований.

Якщо вживаного уніфікованого заголовку або назви немає, її встановлення здійснюється за додатковими ідентифікуючими ознаками, що містяться в РК, такими, як колонтитул, колофон, передмова, присвята, післямова, запис писця та ін.

При відсутності назви і додаткових ідентифікуючих ознак вона встановлюється в довільній формі, виходячи з аналізу тексту та спираючись на довідкові джерела. В першу чергу це стосується збірників непостійного складу та конволютів.

Після назви обов'язково подається *самоназва* РК (якщо вона є), яка є важливою ідентифікуючою ознакою РК. Між назвою та самоназвою ставиться знак рівності =. Текст самоназви необхідно передавати згідно з *Правилами передачі текстів рукописних кирилических книг*, спеціально розробленими укладачами для даного Державного реєстру (Додаток 1). Самоназви в РК, навіть і довгі, а також слова або словосполучення не скорочуються:

Євангеліє учительне = Поученіа избранна от С(т)го Ев(г)ліа от многы(х) бж(с)твенны(х) писаніи, г(л)ємаа от архієреа изъ оустъ. въ вьськоуя не(д)лю. на поученіе хр(с)тоимениты(м) люде(м). или прочитаема. також(д)є, и на г(с)дьскыа праз(д)никы. прѣложена, съ грѣчьскаго языка. на роускыа книги. в лѣ(т). ̑.̑̑.̑̑ [1469].”

Після самоназви подається *підзаголовок* – елемент опису, який пояснює, доповнює або уточнює заголовок РК. Він передається за *Правилами передачі текстів рукописних кирилических книг* (Додаток 1). Між заголовком та підзаголовком ставиться двокрапка.

Якщо рукопис є конволютом, це обов'язково зазначається після його назви через крапку з комою:

Збірник житій, слів, повчань; конволют.
Пролог – Євангеліє учительне; конволют.

1.4. Місце створення

У абсолютній більшості РК відсутні вказівки на місце створення РК. Воно може бути вказане в записах писця або замовника РК, однак це буває дуже рідко і тому встановлюється за додатковими ознаками – палеографічними, мовними тощо.

Якщо в рукопису є пряма вказівка на місце створення, воно подається без дужок, а інформація про запис та місце його знаходження в рукопису подається в рубриці *Примітки*. Назва місця створення передається українською мовою в уніфікованій формі, при необхідності – за рукописом (*Додаток 1*). Після назви місця створення в круглих дужках подається сучасна назва, якщо її можна встановити. Якщо дані про місце написання встановлені археографом за непрямыми даними або за проведенням раніше науковим дослідженням (палеографічним, мовним, текстологічним), то отримані дані можуть бути вказані в квадратних дужках з посиланням на *Примітки*, де буде зазначено, на підставі яких досліджень був зроблений даний висновок:

Пустинно-Микільський монастир, м. Київ.

Примітка: Запис писця на арк. 1.

Дворецький монастир князів Жеславських, Пересопницький монастир, Волинь.

Примітка: Пересопниця – село Рівненського р-ну Рівненської обл. м. Яворів.

У цій рубриці також вказується і мова (для церковнослов'янських текстів – мовна редакція: українська, білоруська, болгарська, російська, молдавська, сербська та ін. (рубрика 4.2. *Список тематичної літератури*) та тип письма (устав, півустав, скоропис), оскільки вони належать до основних ідентифікуючих ознак РК. Інформація про мову, мовну редакцію подається з маленької літери через крапку з комою після вказівки місця створення рукопису. Після зазначення мови через крапку з комою вказується тип письма РК. Якщо місце створення в рукопису не вказано і не встановлюється, то зазначення мови та типу письма подається з великої літери:

[Місце створення]; ц.-сл. мова укр. ред.; устав.

[Місце створення]; Македонія; ц.-сл. мова серб. ред.; півустав.

[Місце створення]; ц.-сл. мова укр. ред.; півустав з елементами скоропису.

1.5. Дата створення

Поняття *дата* в кодикології є неоднозначним. Дата може бути точною – з вказівкою на день, місяць, рік, або приблизною – в десятиліттях, половинах, третинах та чвертях століть, у залежності від отриманих у результаті комплексного аналізу даних щодо часу створення РК.

Рукописи із записами про дату і місце створення РК трапляються дуже зрідка. Датовані рукописи не перевищують 5–6 % від загальної кількості книжок. Крім того, вказана писцем дата також потребує доказової перевірки, оскільки трапляються випадки, коли переписувач (писець), копіюючи текст, сліпо повторював датований запис із тексту оригіналу; також дата може бути поставлена при реставрації, поновленні оправи РК, тому має перевірятися за допомогою філіграней, паперу, записів тощо.

При роботі з датованими кодексами необхідно залучати методи спеціальної історичної дисципліни – “Хронології історичної”, яка вивчає системи літочислень, розкриває специфіку різних систем, календарів, дозволяє кваліфіковано перевести дати, вказані в рукописах, із різних систем літочислення на сучасну, в тому числі з урахуванням для рукописів до XV ст. “березневого” та “ультраберезневого” років (рубрика 4.3. *Загальний список літератури*: Симонов 1973, 205–213).

Якщо дата в РК відсутня, датування здійснюється на базі філігранознавчого аналізу, що потребує вивчення філіграней, походження паперу, на якому вони розміщуються, та побутування в різні часи. Таку інформацію можна отримати в спеціальних довідниках з філіграней та паперу (рубрика 4.2. *Список тематичної літератури*: Датування кодексів за папером та філігранями).

Проте дослідження філіграней за довідниками також не є методом абсолютно точним, оскільки повна тотожність філіграней – рідкісне явище, тому для уточнення датування може залучатися комплексний аналіз додаткових ознак палеографічного, мовного, графіко-орфографічного, історичного характеру.

При датуванні РК, починаючи з XVI ст., дата не повинна перевищувати чверть століття. Для більш ранніх століть точність датування визначається характером РК, але, як правило, не повинна перевищувати третини або половини століття.

Пряма дата подається в такому порядку: рік, число (арабськими цифрами), місяць (сучасною українською мовою). Якщо рукопис написано протягом певного часу, – це передається через тире; якщо з перервою, – через кому:

1436, 1 серпня – 10 грудня.

1556–1561.

1603, 1605.

Приблизний час написання, встановлений археографом за допомогою аналізу філіграней, подається: роки – арабськими цифрами, століття – римськими цифрами, частини століть – скорочено. У разі встановлення археографом вірогідно точної дати за історичними реаліями на базі текстологічного аналізу як відомостей тексту, так і записів писців, власників, вкладників та інших осіб, вона вказується в квадратних дужках; приблизна дата подається без квадратних дужок:

60-і рр. XV ст.

Поч. XII ст.

Перша пол. XIV ст.

[1375 р.]

При встановленні дати створення РК за допомогою аналізу філіграней та порівняння філіграней з водяними знаками, вказаними в довідниках, одна або декілька основних філіграней наводяться в *Примітках* з вказівкою місця розташування. При посиленнях на філігранологічні альбоми вказується тільки прізвище укладача, номер і дата рисунка за довідником:

Примітки: Філіграні: голова бика, арк. 15, Briquet № 15391 (1496–1499 рр.); змія, арк. 190, Briquet № 13806 (1502 р.).

Філігрань: кабан, арк. 11, Briquet № 13574 (1505 р.).

Якщо книга створювалася писцем (писцями) з певною перервою, то датування її частин подаються через кому. Якщо рукопис є конволютом, – датування також вказуються через кому:

50-і рр., ост. чв. XVII ст. (запис датування Службника, написаного у монастирському скрипторії в 50-х рр. XVII в. і доповненого в останній чверті того ж сторіччя).

Сер. XIV ст., 80–90-і рр. XV ст.

50-і рр. XVI ст., 70–80-і рр. XVII ст.

1.6. Обсяг та нумерація

Обсяг РК встановлюється за кількістю аркушів. У РК середньовічної доби існує *фоліація* – нумерація аркушів (без зворотів), яка

проставлена цифір'ю (літерами кириличного алфавіту), та *сигнатура* – нумерація зошитів на нижньому полі аркуша, посередині або в куті, теж цифір'ю. Однак у більшості рукописів XI–XVI ст. присутня лише сигнатура, фоліація – дуже зрідка. У пізніших РК іноді трапляється і нумерація сторінок – *пагінація*. Нумерація є одним з базових елементом обліку та ідентифікації РК.

Загальна кількість аркушів (або сторінок) вказується за описом. Рукопис міг бути пронумерований арабськими цифрами або римськими і арабськими, з урахуванням чистих аркушів. В другому випадку загальна кількість аркушів передається формулою (римські + арабські цифри). Конволюти нумеруються суцільно, з вказівкою всіх їх частин:

285 арк.

II, 415 арк.

I–III, 315, IV–V.

I–II, 175, III–V арк.: ч. I, 1–28 (XVI ст.), ч. II, 29–125 (XVII ст.), ч. III, 126–175 (XVIII ст.).

1.7. Матеріал письма. Формат

Рубрика *Матеріал письма* не передбачена затвердженою Інструкцією, однак ця характеристика має важливе значення для ідентифікації РК. На відміну від книжки, яка пишеться на папері, РК раннього періоду могла бути написана на папірусі, пергамені, шовку та ін. Тому обов'язково слід зазначити, на якому матеріалі написана РК. Оскільки первісне поняття формату РК було пов'язане із засобом розкладання паперу як матеріалу для подальшого створення рукопису, вважаємо за доцільне долучити цю ознаку на початку рубрики *Формат*.

Слід вказувати, на якому матеріалі написана РК. Якщо рукопис написаний на різнорідному матеріалі – пергамені і папері – це обов'язково зазначається (через кому):

Пергамен.

Папір.

Пергамен, папір.

Формат книги визначається за розміром її аркушів. Рукопис, написаний на аркушах у великий аркуш, передається як 1°. Формат 2° встановлюється для кодексів, блок яких складених із аркушів, перегнутих навпіл; 4° – із аркушів у "двійку", перегнутих

навпіл; 8° – із аркушів у “четвірку”, перегнутих навпіл; 16° – із аркушів у “восьмушку”, перегнутих навпіл, і т.д.

Вказується формат книги: 1°, 2°, 4°, 8°, 16° та ін. Після формату книги подаються в круглих дужках розміри аркушів у сантиметрах, спочатку по вертикалі, а потім по горизонталі. У випадку, коли в рукописній книзі аркуші різного розміру (напр., якщо перша частина книги написана на аркушах меншого розміру, а друга більшого), це вказується через тире:

Пергамен 2° (24,8 x 18,6).

Папір 4° (16,8 x 11; 18,4 x 12,8).

Пергамен 2° (23,8–24,8 x 18–18,6).

1.8. Оздоблення

Подається загальна характеристика основних елементів художнього оздоблення: мініатюр, заставок, ініціалів, малюнків та ін. (із зазначенням стилів для заставок і великих ініціалів). Стиль прикрас подається в усталених наукових формулюваннях. Докладний розпис художніх особливостей, композиції мініатюр, характеристика фарб, якщо необхідно, виносяться в *Примітки*:

Дві мініатюри в аркуш: на арк. 42 зв. – євангеліст Лука, на арк. 123 зв. – євангеліст Матвій; різнобарвні, з позолотою. Заставка на арк. 1 тератологічна; великі ініціали переважно старовізантійського стилю, а також – тератологічного; малі ініціали контурні, кіноварні.

1.9. Шифр зберігання

Вказується сучасний шифр зберігання РК. Він має основну пошукову та ідентифікуючу ознаку:

Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 9 л.

Ф. 311 (Д.ц.), № 575 п/VII.

Ф. 1, № 2789.

Старі шифри, штампи, інвентарні номери подаються в *Примітках*:

Старі шифри: “Леопард № 38”, “№ 54”, “Инв. 19345”. штамп: “Лаврський Музей. При Губполітосвіті. м. Київ”.

Старі шифри: “№ 6 Десятинная церковь”, “Инв. 12868”. Штампи: “Древнехранилище Подольскаго Епархіального Историко-статистического комитета в г. Каменецъ-Подольскомъ, № 85”; “ВБУ”.

1.10. Фізичний стан збереження

Відмічається наявність оправи і подається загальна характеристика фізичного збереження РК. Не слід давати загальних оцінювальних визначень збереженості книг, типу “гарна”, “задовільна”, “незадовільна” і т.д. У даній рубриці коротко вказуються тільки об’єктивні дані про реальний стан пам’ятки, більш детально, при необхідності, – в *Примітках*.

В оправі. Арк. пошкоджені вологою, постраждали частина тексту на арк. 84 зв. та ініціал на арк. 111 зв.; пергамен на нижніх полях місцями зморщений; розірвані арк. 123, 132, 183.

В оправі. Рукопис реставрувався. Арк. пошкоджені вологою; перші арк. ветхі, розірвані й підклеєні на полях; розірвані посередині текстів арк. 220, 277, 311, 359; випадають з блока книги арк. 1–4, 403–405, відривається арк. 380.

Без оправи, Уривок тексту. Арк. пошкоджені вологою, ветхі, розірвані й покручені по краях.

1.11. Код групи

Вказується код групи – *СР*

1.12. Назва бібліотеки, архіву, музею

Назва установи має включати як власне назву установи, так і її підрозділ, де зберігається РК. Назва підрозділу розділяється з назвою установи комою. Подається назва аббревіатурою, із розшифровкою в *Списку скорочень слів*, який має складатися індивідуально установою-фондоутримувачем:

НБУВ, ІР.

ЛНБ, ВР.

ЦДІАК України.

1.13. Примітки

Подається додаткова інформація щодо рубрик Державного реєстру, важлива для атрибуції та ідентифікації РК, у послідовності номерів цих рубрик: відомості про автора та писця, які встановлені за іншими бібліографічними чи історичними джерелами, проведеними раніше науковими дослідженнями, із зазначенням підстав для висновків; відомості про замовників, меценатів та

власників рукопису; інформація про запис писця чи інші записи та місце його знаходження в рукопису; вказуються, для підтвердження датування, філіграні (рубрика 1.5); подається, при необхідності, детальна оцінка художніх особливостей прикрас; при необхідності вказуються особливості фізичного стану збереженості документа; старі шифри, штампи, печатки тощо.

Коротко вказується науковий каталог, з якого бралися дані для Державного реєстру: прізвище (-а) укладача (-ів), рік видання, сторінка (-и), на якій знаходиться опис, і номер опису, якщо він проставлений. Посилання на зведені каталоги, які складаються з археографічних описів різних книгосховищ та різних країн, подаються як СК XI–XIII ст., СК XIV ст. та ін. Повна інформація має подаватися в спеціальному покажчику, а також у *Загальному спискові літератури* (рубрика 4.3):

Гнатенко 2003, 117–118, № 43.

СК XI–XIII 1984, 295–296, № 342.

У кінці *Приміток* обов'язково вказується особа, яка заповнює Державний реєстр: прізвище, ініціали, вчене звання, науковий ступінь, посада, підрозділ, установа (аббревіатурою):

Іванова О.А., к. філол. н., науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ.

РОЗДІЛ 2 ЗРАЗКИ ЗАПОВНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ

Зразок 1

1. –
2. –
3. Євангеліє апракос повний (Оршанське Євангеліє)
4. Старослов. мова давньорус. ред.; устав
5. Др. пол. XIII ст.
6. 142 арк.
7. Пергамен 4° (19,4 x 26,4)
8. Дві мініатюри різнобарвні; заставка тератологічна; великі ініціали старовізантійського та тератологічного стилю; малі ініціали контурні кіноварні
9. Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 555 п
10. Ркп. без початку та кінця. Від оправи збереглася нижня дубова дошка з трьома жуковинами
11. СР
12. НБУВ, ІР
13. Дві мініатюри в аркуш: на арк. 42 зв. – євангеліст Лука, на арк. 123 зв. – євангеліст Матвій; тератологічна заставка на арк. 1; великі ініціали переважно старовізантійського стилю. Старі шифри: “№15А”, “Інв. 19267”; штамп: “Лаврський Музей. При Губполітосвіті. м. Київ”
СК XI–XIII 1984, 295–296, № 342

Гнатенко Л.А., старший науковий співробітник, к. філол. н., старший науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ

Зразок 2

1. Євфимій Тирновський, патріарх Болгарський
2. –

3. Житіє Іларіона Могленського
4. Болгарія; ц.-сл. мова болг. ред.; півустав
5. [1375 р.]
6. 23 арк.
7. Папір 4° (21, 3 x 12, 3–13, 3)
8. Заголовок, великий тонкий ініціал з рослинними елементами та заголовні літери кіноварні
9. Ф. 310 (Ніж.), № 160
10. Без оправи. Рукопис реставрований у кін. XV – на поч. XVI ст. Пізніше аркуші були обрізані, арк. 15–21 зрізані по тексту, від арк. 22 збереглася тільки ліва половина тексту. Нині аркуші розшиті
11. СР
12. НБУВ, ІР
13. У 1375 р. Євфимія було призначено болгарським патріархом (1375–1395 рр.), і саме в цей час, вважається, ним було написано дане житіє. Аркуші, на яких розміщується текст житія, були останніми аркушами Збірника (?), який міг бути писаний в 1375 р. або трохи пізніше, що підтверджує проведене філігранологічне та графіко-орфографічне дослідження. Філігрань: голова єдинорога, арк. 1–9, Briquelet № 15789 (1366, 1370 р.), Мошин № 5864 (1366 р.), № 5865 (1370–1376 рр.). В кін. XV – поч. XVI ст. аркуші біля корінця було приклеєно смушками паперу, вставлено форзаци, на наявному нижньому форзаци філігрань якір, сх. Лихачов № 1244 (1495 р.). Старий шифр: “VI”, на обкладинці, олівцем, у правому верхньому куті вказано “Кач.” [В.В. Качановський]; наклейка, арк. 1: “Бібліотека И.-Ф. Института кн. Безбородко. 160. Рукописн. отд.”

Гнатенко 2006, № 16

Гнатенко Л.А., старший науковий співробітник, к. філол. н., старший науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ

Зразок 3

1. Гавриїл, писець
2. –
3. Псалтир
4. Ц.-сл. мова болг. ред.; півустав
5. 1436, 1 серпня–10 грудня
6. 183 арк.
7. Пергамен 4° (23 x 16, 5)
8. Заставок три, арк. 1, 85, 164, балканського стилю, виконані золотом та різнобарвними фарбами; ініціали великі тонкі, виконані золотом та кіновар'ю
9. Ф. 301 (ЦАМ КДА), № 9 л

10. В оправі. Арк. ркп. пошкоджені вологою
  11. СР
  12. НБУВ, ІР
  13. При переведенні дати написання ркп. в сучасне літочислення за основу взято ультраберезневий рік. Запис писця на арк. 183. Старі шифри: "Леопард № 38", "№ 54", "Інв. 19345"; штамп "Лаврський Музей. При Губполітосвіті. м. Київ"
- Гнатенко 2003, 117–118, № 43
- Гнатенко Л.А., старший науковий співробітник, к. філол. н., старший науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ

Зразок 4

1. Афанасій Александрійський; Ортемій, дяк, один з писців
2. –
3. Псалтир тлумачний
4. Білорусія, м. Вітебськ; ц.-сл. мова біл. ред.; півустав
5. 60-і рр. XV ст.
6. 405 арк.
7. Папір 4° (16,5 x 11–11,5)
8. Заставка плетінчаста; ініціали великі тератологічного стилю та тонкі з рослинними елементами, виписані кіноварю
9. Ф. 306 (КПЛ), № 11 п
10. В оправі. Арк. пошкоджені вологою; розірвані посередині арк. 220, 277, 311, 359; випадають з блока книги арк. 1–4, 403–405, відривається арк. 380
11. СР
12. НБУВ, ІР
13. Запис писця на арк. 405 зв. Датою написання Псалтиря визначено 60-і роки XV ст. на основі філіграней, почерку та орфографічних особливостей письма, незважаючи на те, що в кінці рукопису, на арк. 405 зв., писцем, дяком Ортемієм, зроблено колофонний запис із вказівкою часу написання: "В лѣ(т) ѿ списана бы(с) сия книга...". Цю дату палеографи розглядають по-різному, і пов'язано це найперше з тим, що знак на позначення тисячі написаний не перед буквою, як це було прийнято, а після неї. Так М.І. Петров це число розглядав як $\bar{3} = 7000$ (?), а не 6000 (?), і час написання рукопису визначав як 1492 р. На думку ж М.В. Геппенера, після числа $\bar{3}$ стоять букви *чи*, а не знак на позначення тисячі, і число має позначати рік *сїчи*, тобто 1490 р. (Петров 1896, 10; Геппенер, ф. 169, № 169, 162^a). На нашу думку, після числа писцем написано саме знак на позначення тисячі, а не букви *чи*, через те, що скісна риска проходить суцільно через три палички, які її перетинають. Між тим, спираючись на результати

проведеного нами дослідження, даті написання ркп. 1490 р. чи 1492 р не відповідають палеографічні, філігранологічні (філігрань: голова бика, Briquet, № 15109 (1464–1471 рр.), Лихачов, № 1108 (1466 р.), Тромонин, № 1822 (1465 р.) та графіко-орфографічні дані ркп., які дають саме 60-і рр. XV ст. Викликає сумнів і місцезнаходження колофонного запису – не в кінці тексту, на арк. 405, де для нього вистачило б місця, а зі звороту аркуша. Складається враження, що написання колофонного запису дяком Ортемієм не планувалося, оскільки, закінчивши текст, він кіновар'ю зробив запис: “А вели(ч) д(на)а моя г(с)а: Бєстолкѣ писана”. Вірогідно колофонний запис був уписаний ним пізніше

Гнатенко 2003, 119–121, № 44

Гнатенко Л.А., старший науковий співробітник, к. філол. н., старший науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ

Зразок 5

1. Єфрем Сирін
2. –
3. Паренезис
4. [Україна]; ц.-сл. мова укр. ред.; півустав
5. Др. чв. XVI ст.
6. 333 арк.
7. Папір 2° (20 x 30).
8. Заставка балканського стилю
9. Ф. 303 (Мел.), № 110
10. В оправі, нижня дошка відсутня. Рукопис реставрувався. Блок розбитий; аркуші випадають
11. СР
12. НБУВ, ІР
13. Філіграні: лілія на гербовому щиті, арк. 2, Briquet № 7146 (1532 р.), Лихачев № 3002 (1531 р.); тіара, арк. 78, Piccard “Kropen” VII, № 42 (1527, 1534 рр.). Вкладний запис із вказівкою на Зимненський монастир на арк. 106 зв.–107. Старий шифр “Аа 1283”, ярлик “1283”

Іванова О.А., к. філол. н., науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ

Зразок 6

1. Іван Шапкін, писець
2. –
3. Устав церковний і монастирський Єрусалимський
4. Росія; ц.-сл. мова рос. ред.; півустав

5. 1590 р.
  6. 518 арк.
  7. Папір 4° (19,5 x 15)
  8. –
  9. Ф. 302 (Мак.), № 18 п
  10. В оправі. Аркуші пошкоджені вологою. Рукопис реставровано.
  11. СР
  12. НБУВ, ІР
  13. Філіграні: глечик з літерами "ІР", арк. 10–15, Briquet № 12757 (1583 р.); глечик з малюнком, арк. 474–481, Лихачев № 4102 (1590 р.). Запис писця на арк. 2–14. У власницькому запису XVII ст., арк. 2–14, і в запису писця згадується церква вмч. Георгія, у власницькому запису є локалізація "на Вологде", можливо рукопис написаний у Вологді. Старий шифр: "Аа 194"
- Іванова О.А., к. філол. н., науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ

Зразок 7

- 1.–
  2. –
  3. Євангеліє тетр
  4. Україна, м. Яворів; ц.-сл. мова укр. ред.; півустав
  5. 1595 р.
  6. 211+1а арк.
  7. Папір 2° (29,5 x 19)
  8. Заставки та ініціали балканського стилю з рослинними елементами
  9. Ф. 1, № 2789
  10. В оправі. Рукопис реставровано. Аркуші пошкоджені вологою; наприкінці рукопису кілька аркушів відірвані, випадають. На арк. 2 відбитки від двох монет
  11. СР
  12. НБУВ, ІР
  13. Філіграні: герб "Сокира", арк. 53, Каманін, Вітвіцька № 259 (1592 р.); герб "Тоздава", арк. 2, Каманін, Вітвіцька № 58 (1592 р.). Фарби в заставках та ініціалах: зелена, бордова та коричнева. Малі ініціали виконані кіновар'ю, з елементами рослинного орнаменту. В кінцівках текст розташований у вигляді широкого хреста, арк. 5 зв., та у вигляді конуса, арк. 92. Заголовки виконані в'язю. Штампи: "Древнехранилище Подольскаго Епархіального Историко-статистического комитета в г. Каменецъ-Подольскомъ, № 85"; "ВБУ"
- Іванова О.А., к. філол. н., науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії ІР НБУВ

РОЗДІЛ 3

СПИСОК УНІФІКОВАНИХ НАЗВ РУКОПИСНИХ КИРИЛИЧНИХ ПАМ'ЯТОК

Список уніфікованих назв розроблено для кодексів з XI до XVI ст. включно. За основу взято список з методичної праці: Л.П. Жуковская, Н.Б. Тихомиров, Н.Б. Шеламанова. Рекомендуемые наименования памятников письменности и рукописей для славянского выпуска "Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР" // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1. – С. 1–32 (далі – МР). Опрацьовувалися "Сводные каталоги" XI–XIII ст. (М., 1984), XIV ст. (М., 2002), матеріали каталогів XI–XVI ст., а також методична література з археографічно-кодикологічного і кодикографічного описування кириличних рукописних кодексів. Використовувалися і власні напрацювання укладачів, при описуванні рукописних книг XIV–XVI ст., які зберігаються у фондах ІР НБУВ (розділ 4. *Списки рекомендованої літератури*).

Уніфіковані (рекомендовані до вживання) назви, під якими формується заголовок книги, подано курсивом, і при них у круглих дужках наведено nereкомендовані до вживання назви, які є дублетними, застарілими, неправильними або неточними. Nereкомендовані до вживання назви, що відбиті в кодексах або проходять в археографічній літературі і є дублетними чи застарілими, подані в списку звичайним шрифтом, і від них зроблено відсилку до уніфікованих назв (напр.: Трефологій – див. Мінея святкова). Неправильні або неточні назви кодексів, які проходять в археографічній літературі, подаємо в круглих дужках при уніфікованих назвах вибірково, як приклади, але, на відміну від дублетних чи застарілих назв, відсилки від них до уніфікованих назв не робимо. Позначкою

* відзначаються назви уривків, якщо неможливо точно встановити жанровий різновид пам'ятки ("книги") за збереженими частинами.

Азбучно-Єрусалимський Патерик – див. *Патерик Азбучно-Єрусалимський*

Акафісник

Анфологій (-он) – див. *Мінея святкова*

Апокаліпсис

Апокаліпсис із тлумаченнями Андрія Кесарійського (Андрій Кесарійський. Тлумачення на Апокаліпсис)

Апокрифічне Євангеліє – див. *Євангеліє апокрифічне*

Апостол [повний Апостол, який складається з Діянь і Послань, розміщених у традиційній послідовності] (Апостол тетр; Апостол четій; Апостольські читання; Діяння та Послання апостольські; Книга Діянь і Послань святих апостолів)

Апостол*

Апостол апракос*

Апостол вибраний – див. *Апостол апракос [короткий чи повний]*

Апостол апракос короткий (Апостол; Апостол службовий; Апостол вибраний; Апостольські читання)

Апостол апракос повний (Апостол; Апостол службовий; Апостол вибраний; Апостольські читання)

Апостол апракос святковий

Апостол-Євангеліє*

Апостол-Євангеліє апракос*

Апостол-Євангеліє апракос короткий [коли апостольські і євангельські читання чергуються, тобто на конкретний день подані читання з Апостола, потім із Євангелія]

Апостол-Євангеліє апракос повний [коли апостольські і євангельські читання чергуються, тобто на конкретний день подані читання з Апостола, потім із Євангелія]

Апостол-Євангеліє апракос суботньо-недільний

Апостол тетр – див. *Апостол*

Апостол тлумачний

Апостол четій – див. *Апостол*

Апостол і Євангеліє апракос короткі

Апостол і Євангеліє апракос повні

Апостол і Євангеліє тетр

Апостольські читання – див. *Апостол; Апостол апракос*

Апостольські читання* [для окремих читань у богослужбових збірниках]

Архієратикон – див. *Служебник Архієрейський*

Афанасія Александрійського Псалтир тлумачний – див. *Псалтир тлумачний Афанасія Александрійського*

Афродитіана Сказання – див. *Сказання Афродитіана*

Бесіда Косми Пресвітера (Бесіда Козьми Пресвітера)

Бесіди Григорія Двоєслова на Євангеліє (Бесіди на Євангеліє Григорія Двоєслова, папи римського; Бесіди ... Григорія Великого; Григорія Двоєслова (Великого), папи римського, Бесіди на Євангеліє)

Бесіди Григорія Двоєслова з архідияконом Петром, книги 1–4 (Римський патерик; Патерик Римський)

Бесіди Іоана Златоуста на Книгу Буття

Бесіди Іоана Златоуста на Євангеліє [із зазначенням, на яке або які] Бесіди на Євангеліє Григорія Двоєслова, папи римського; Бесіди ... Великого – див. *Бесіди Григорія Двоєслова на Євангеліє*

Біблія [із зазначенням, чи тільки Старий або Старий і Новий Завіт]

Біблійна¹ Книга (-и) [із зазначенням назв книги, книг]

Біблійна Книга Буття (Книга Буття)

Біблійна Книга пророка Даниїла з тлумаченнями Іполита

Біблійна Книга Есфірі

Біблійна Книга Ісуса Навіна (Книга Ісуса Навіна)

Біблійна Книга Іова з тлумаченнями Олімпіана

Біблійна Книга Вихід

Біблійна Книга Левіт

Біблійна Книга пророка Ісаї

Біблійна Книга Руфі

Біблійна Книга Суддів

Біблійні Книги 16 пророків

Біблійні Книги 16 пророків із тлумаченнями (Книги пророчі тлумачні)

Біблійні книги (Ісуса Навіна, Суддів, Руфі, Есфірі), з доповненнями

Біблійні Книги (П'ятикнижжя Мойсея)

Біблійні книги (П'ятикнижжя Мойсея), з доповненнями

Біблійні Книги (П'ятикнижжя Мойсея, Ісуса Навіна, Руфі, Царств, Параліпоменон)

Біблійні книги (Царств)

Біблійні книги (Царств, Пророків, Притчі Соломонові, Пісня Пісень, Премудрість Ісуса, сина Сірахова), з доповненнями і окремими тлумаченнями

Богородичник [із зазначенням гласів] (Канонник-богородичник)

¹ Під біблійними книгами розуміються книги Старого Завіту.

Богородичник, з доповненнями

Богословіє Іоана Дамаскина в перекладі Іоана, екзарха Болгарського [якщо рукопис містить тільки Богословіє] (Іоана Дамаскина Богословіє; Твори Іоана Дамаскина)

Богослужбова книга* (Богослужбовий текст)

Бревіарій

Василія Великого Повчання – див. **Повчання Василія Великого**;
Василія Великого Слово на пам'ять сорока мучеників; Василія Великого Слова посницькі – див. також **Повчання Василія Великого**

Великий Катехізис – див. **Катехізис Великий**

“Воспоминаніє к своєї єму душі” Петра Дамаскина [із зазначенням книг(-и)]

“Воспоминаніє к своєї єму душі” Петра Дамаскина [із зазначенням книг(-и)], з додатками

Восьмигласник – див. **Октоїх**

Восьмиголосник – див. **Октоїх**

Временник Георгія Амартола; Временник Георгія мніха – див. **Хроніка Георгія Амартола**

Временник Георгія інока [для сербської редакції Хроніки Георгія Амартола] Геннадія Константинопольського Стословець; Геннадія Константинопольського Стослов – див. **Стословець Геннадія Константинопольського**

Георгія Амартола Хроніка – див. **Хроніка Георгія Амартола**

Глави [Главизни] **Діадоха Фотикійського**

Глави [Главизни] **Ісихія пресвітера** (Сотниці Ісихія...)

Глави [Главизни] **Максима Сповідника** (Сотниці Максима Сповідника; Глави подвижницькі Максима Сповідника)

Глави [Главизни] **Максима Сповідника, Феодора Едеського і Нила Сінайського**

Глави [Главизни] **Нила Сінайського** (Сотниці преподобного Нила)

Глави подвижницькі Максима Сповідника – див. **Глави Максима Сповідника**

Глави Феодора Едеського (Феодора Едеського Глави подвижницькі)

Грамотичний трактат Іоана Дамаскина “О осмих частех слова” (Іоана Дамаскина. О осмих частех слова...; Книга Іоана Дамаскина. О осмих частех слова...; “Осьмь честии слова, елико глаголемь і пишемь”) Григорія Богослова Слова – див. **Слова Григорія Богослова із тлумаченнями Никити Іраклійського**

Григорія Двоєслова (Великого), папи римського, Бесіди на Євангеліє – див. **Бесіди Григорія Двоєслова на Євангеліє**

Григорія Сінаїта Твори – див. **Твори Григорія Сінаїта**

Громник

Діонісія Ареопагіта твори – див. *Твори Діонісія Ареопагіта*

Діалектика Іоана Дамаскина

Діоптра Филипа Пустинника (Діоптра Филипа філософа... інока;
Филипа Пустинника Діоптра)

Діоптра Филипа Пустинника, з додатковими статтями

Діоптра Филипа філософа... інока – див. *Діоптра Филипа Пустинника*

Діяння апостола Фоми (Діяння апостола Фоми, апокриф)

Діяння та Послання апостольські – див. *Апостол*

Добротолубіє

Дорофея авви Повчання – див. *Повчання авви Дорофея*

Другий Литовський статут – див. *Литовський статут Другий*

Євангеліє – див. *Євангеліє*

Євхологій (Євхологій) – див. *Требник*

Євхологіон (Євхологіон) – див. *Требник*

Еллінський літописець, першої редакції

Еллінський літописець, другої редакції

Євхологій (-он) – див. *Служебник зі статтями Требника*

Євангеліє*

Євангеліє апокрифічне

Євангеліє апракос*

Євангеліє апракос короткий

Євангеліє апракос короткий (доповнений)

Євангеліє апракос перехідного типу від короткого до святкового

Євангеліє апракос повний (Євангеліє; Євангеліє апракос; Євангеліє
недільне; Євангеліє на престольне; Книга євангельських читань)

Євангеліє недільне [апракосні читання тільки в недільні дні]

Євангеліє-Апостол апракос повний

Євангеліє-Апостол апракос святковий

Євангеліє-Апостол апракос святковий (недільний)

Євангеліє тетр (Євангеліє; Євангеліє на престольне; Тетраєвангеліє; Четвероєвангеліє)

Євангеліє тетр*

Євангеліє тлумачне Феофілакта Болгарського (Євангеліє з
тлумаченнями Феофілакта Болгарського; Феофілакта Болгарського
Тлумачення на Євангеліє)

Євангеліє тлумачне Феофілакта Болгарського, з доповненнями

Євангеліє учительне (Повчання вибрані з Святого Євангелія...,
приписувані патріарху Філофею)

Євангеліє учительне Костянтина Болгарського (Костянтина
пресвітера Болгарського Євангеліє учительне; Повчання на не-
дільні дні Костянтина, пресвітера Болгарського)

Євангеліє і Апостол апракос короткі
Євангеліє і Апостол апракос повні
Євангеліє тетр і Апостол
Євангельські читання [для розрізнених читань у богослужбових збірниках]
Євхологій – див. **Требник**
Євхологійон – див. **Требник**
Єфрема Сиріна Паренесис – див. **Паренесис Єфрема Сиріна**
Житіє Андрія Юродивого
Житіє Варлаама і Іоасафа – див. **Повість про Варлаама і Іоасафа**
Житіє Василя Великого
Житіє Василя Нового
Житіє Василя Нового, з доповненнями
Житіє Євфимія Великого
Житіє Єпифанія Кіпрського
Житіє отця Зосими
Житіє Іларіона Могленського
Житіє Іоана Богослова
Житіє Іоана Дамаскина
Житіє Іоана Златоуста
Житіє Кондрата
Житіє Макарія Александрійського
Житіє Миколая Чудотворця
Житіє Миколая Мирлікійського – див. **Житіє Миколая Чудотворця**
Житіє Нифонта, єпископа Констанського
Житіє Онуфрія Пустинника
Житіє Панкратія Тавроменійського
Житіє Сави Освященного
Житіє Симеона Сербського
Житіє Симеона Стовпника
Житіє Фекли
Житіє Феодора Студита
Житіє Феодосія Печерського
Житіє Філарета Милостивого
Житіє і похвала Кирилу Філософу
Житіє і слова Афанасія Александрійського
Житіє і слова посницькі Василя Великого
Житіє і служба Сергія Радонезького
Задонщина
Законник Стефана Душана (Стефана Душана Законник)
Законоправильник – див. **Кормча**
Збірник аскетичний (Добротолубіє; Слова посницькі Ісаака Сиріна з доповненнями; Посницькі слова Ісаака Сиріна, зі сло-

- вами інших свв. отців; Слова посницькі Ісаака Сиріна і збірник аскетичних творів)
- Збірник богослужбовий** [із зазначенням основних частин]
- Збірник дванадцяти місяців² [місяцесловна частина з Євангелія чи Апостола, переважно з тропарями і кондаками] (Соборник дванадцяти місяців)
- Збірник енциклопедичний**
- Збірник енциклопедичного характеру "Ізборник Святослава 1073 р." – див. *Ізборник Святослава 1073 р.*
- Збірник житій, бесід і слів** [із зазначенням, чи є апокрифічні]
- Збірник житій давньоруських святих, з іншими статтями**
- Збірник житій святих і повчань**
- Збірник змішаного змісту**
- Збірник змішаного змісту, з полемічними статтями**
- Збірник з главами Максима Сповідника**
- Збірник канонічний**
- Збірник молитов***
- Збірник патерикових повістей**
- Збірник патерикових повістей і повчань**
- Збірник патріотичний**
- Збірник пісний – див. *Збірник слів і повчань на Тріодь Пісну* [але не Златоуст]
- Збірник повчань**
- Збірник полемічний**
- Збірник полемічний та історичний**
- Збірник полемічних антикатолицьких творів**
- Збірник слів**
- Збірник слів і апокрифів**
- Збірник слів, житій і повчань**
- Збірник слів і житій святих**
- Збірник слів і патерикових повістей**
- Збірник слів і повчань** [із зазначенням, чи є апокрифічні]
- Збірник слів і повчань "Ізборник Святослава 1076 р." – див. *Ізборник Святослава 1076 р.*
- Збірник слів і повчань на Тріодь Пісну** [але не Златоуст] (Збірник пісний)
- Збірник слів і повчань на Тріодь Цвітну** [але не Златоуст] (Збірник цвітний)
- Збірник слів, повчань і житій**
- Збірник слів, полемічних творів і патерикових повістей**

² В археографічній практиці прийнято цей збірник, так само як і самостійну богослужбову книгу, називати *Місяцесловом*.

Збірник тлумачень (на тексти переважно біблійних книг Старого та Нового Завіту)

Збірник учительно-богослужбовий

Збірник хвалебних слів (Слова хвалебні)

Збірник хронографічний

Збірник хронографічних і літописних статей

Збірник цвітний – див. *Збірник слів і повчань на Тріодь Цвітну* [але не Златоуст]

Збірник церковно-юридичний

Збірник юридичний [який вміщує Руську Правду]

Зинар [окремий тип короткого Номоканона]

Златая цепь

Златоструй*

Златоструй, короткої редакції

Златоструй, особливого складу

Златоструй, повної редакції

Златоструй, Хіландарської редакції

Златоуст*

Златоуст недільний

Златоуст пісний

Златоуст повний [або річний]

Златоуст пісний і недільний – див. *Златоуст п'ятдесятний*

Златоуст п'ятдесятний (Збірник; Златоуст; Златоуст пісний та недільний; Слова Іоана Златоуста; Бесіди Іоана Златоуста)

Ізборник Святослава 1073 р. [у списках наступних століть]

Ізборник Святослава 1076 р. [у списках наступних століть]

Ізмарагд*

Ізмарагд [із зазначенням типу] (Ісмарахт; Златоуст; Смарагд; Цвітник)

Ізмарагд [із зазначенням типу], *з іншими статтями*

Ізмарагд, древнішого типу

Ізмарагд, основного типу

Ізмарагд, південно-західного типу

“Індекс книг істиних і ложних” – див. “*Список книг істиних і ложних*”

Іоана Дамаскина Богословіє – див. *Богословіє Іоана Дамаскина в перекладі Іоана, екзарха Болгарського*

Іоан Дамаскин. О осмих частех слова... – див. *Граматичний трактат Іоана Дамаскина “О осмих частех слова”*

Іоана Сінайського Ліствиця – див. *Ліствиця Іоана Сінайського*

Ірмологій [не нотований] (Ірмолой)

Ірмологій нотований (Ірмолой нотний)

Ірмолой – див. *Ірмологій*

Ісаака Сиріна Слова посницькі – див. *Слова посницькі Ісаака Сиріна*

Ісмарахт – див. *Ізмарагд*

Історія Юдейської війни Іосифа Флавія

Канон(-и)* [для невеликих уривків, якщо незрозуміло, з Каноніка вони чи з іншої богослужбової книги]

Канонник

Канонник-богородичник – див. *Богородичник*

Катехізис

Катехізис Великий

Катехізис Малий

Катехізм – див. *Катехізис*

Кирила Туровського Молитви; Кирила, єпископа Туровського, Молитви і моління – див. *Молитви Кирила Туровського*

Кирила Туровського Слова – див. *Слова Кирила Туровського*

Кирила Туровського Повчання – див. *Повчання Кирила Туровського*

Книга(-и) Біблійна(-і) [із зазначенням назв книг(-и)]

Книга Буття – див. *Біблійна Книга Буття*

Книга Діянь і Послань святих апостолів – див. *Апостол*

“Книга глаголемая Кааф”

Книга Іоана Дамаскина “О осмих частех слова...” – див. *Грама-тичний трактат Іоана Дамаскина “О осмих частех слова”*

Книга Іова зі тлумаченнями Олімпіодора Александрійського

Книга Ісуса Навіна – див. *Біблійна Книга Ісуса Навіна*

Книга Нового Завіту – див. *Новий Завіт*

“Книга-Паломники”

Книга пророка Ісаї

Книга Якова Жидовина

Книги пророчі тлумачні – див. *Біблійні Книги 16 пророк із із тлумаченнями*

Кондакар [ненотований]

Кондакар нотований

Кормча*

Кормча [із зазначенням редакції]

Кормча, давньослов'янської редакції

Кормча, давньослов'янської редакції, з Руською Правдою

Кормча, давньослов'янської Єфремівської редакції

Кормча, давньослов'янської скороченої редакції

Кормча, західноруської редакції

Кормча, північноруської редакції

Кормча, руської редакції
Кормча, руської Новгородської (Климентівської) редакції
Кормча, руської Воскресенської редакції
Кормча, сербської редакції (“Славяно-русский Номоканон, или законоправильник”)
“Кормчий, рекше правитель душевний”
“Кормчий, рекше правитель душевний”, з додатковими статтями
 Космографія Косми Индикоплова – див. **Християнська топографія Косми Индикоплова**
 Костянтина пресвітера Болгарського Євангеліє учительне – див. **Євангеліє учительне Костянтина Болгарського**
Лавсаїк
 Лимонар – див. **Лимоніс**
Лимоніс (Лимонар)
Литовський статут Другий
Литовський статут Перший
 Ліствиця Іоана Ліствичника – див. **Ліствиця Іоана Сінайського**
Ліствиця Іоана Сінайського (Іоана Сінайського Ліствиця ..., і слова к пастирю і св. Андрія Критського про людське життя і про померлих; Ліствиця Іоана Ліствичника; Іоана Ліствичника Ліствиця)
Ліствиця Іоана Сінайського, з доповненнями
Ліствиця Іоана Сінайського і Повчання авви Дорофея, з доповненнями
Літовник Георгія інока [сербська редакція] (Літовник Георгія мніха; Временник Георгія Амартола)
Літопис Авраамки
Літопис Волинський
Літопис Єрмолинський
Літопис Іпатіївський
Літопис Київський
Літопис Лаврентіївський
Літопис Московсько-Академічний
Літопис Новгородський Перший, молодшої редакції
Літопис Новгородський Перший, старшої редакції
Літопис Новгородський П'ятий
Літопис Новгородський Четвертий
Літопис Новгородський Четвертий, молодшої редакції
Літопис Новгородський Четвертий, старшої редакції
Літопис Псковський Другий
Літопис Радзивілівський

Літопис Софійський Перший
Літопис Софійський Перший, старшої редакції
“Літописець вскорі” патріарха Никифора
Літописець Еллінський і Римський
Літописець Музейний
Літописець Переяславля Суздальського
Літописець Рогозький
Літописець Руський
Літописний звіт 1477 р.
Літописний(-ні) скорочений(-ні) звіт (зводи)
 Літургіарій – див. **Службник**
 Літургікон – див. **Службник**
Літургія Василя Великого
Літургія Іоана Златоуста
Літургія Іоана Златоуста, з доповненнями
 Малий Катехізис – див. Катехізис Малий
Маргарит Іоана Златоуста
 Матвія Властиря Синтагма – див. **Синтагма Матвія Властиря**
“Матиця злата”
 Микити Іраклійського Тлумачення на (16) [13 або інше число] слів Григорія Богослова; Григорія Богослова Слова – див. **Слова** (16) [13 або інше число] **Григорія Богослова з тлумаченнями Никити Іраклійського**
 Мінейний Стихирар – див. **Стихирар мінейний**
Мінея загальна
Мінея загальна, з доповненнями
 Мінея місячна – див. Мінея службова
Мінея святкова [з вказівкою місяців, починаючи з вересня] (Анфологій; Анфологійон; Трефолог; Трефологій; Трефологійон; Трефолой; “Трипіснець”; Цвітник; Цвітослов)
Мінея святкова, з доповненнями
Мінея святкова, з доповненнями з Тріоді Цвітної
Мінея святкова, з проложними житіями
Мінея святкова, особливого складу
Мінея службова [із зазначенням місяців, починаючи з вересня] (Мінея місячна; Трефологійон)
Мінея службова нотована
Мінея службова, з проложними читаннями [якщо проложні читання вміщено в служби] (Мінея і Пролог)
Мінея службова на рік (Трефологій)
Мінея четья [із зазначенням місяців, починаючи з вересня]
Мінея і Пролог [якщо проложні читання зібрані разом і вміщені після Мінеї]

Мінологій – див. *Пролог*
“Мірило Праведне” [збірник юридично-учительного характеру]
Місяцеслов [як самостійна богослужбова книга] (Синаксар; Синаксарій; Тропарник)
Молебник – див. *Октоїх*^{*}
 Молитвеник – див. *Молитовник*
Молитви Кирила Туровського [з їх зазначенням] (Кирила Туровського Молитви)
Молитви Кирила Туровського на сім днів тижня (Кирила, єпископа Туровського, Молитви і моління)
 Молитви і моління Кирила, єпископа Туровського – див. *Молитви Кирила Туровського на сім днів тижня*
Молитви, повчання Кирила Туровського
Молитвослов (Молитвослів)
Молитовник (Молитвеник)
 Никона Чорногорця Пандекти – див. *Пандекти Никона Чорногорця*
 Никона Чорногорця Тактикон – див. *Тактикон Никона Чорногорця*
Новий Завіт
Новий Завіт у перекладі В. Негалевського
Номоканон
“О посничестве” Василя Великого [збірник певного складу повчань, настанов і правил для монахів] (Слова посницькі Василя Великого)
Обиход
Обиход церковний [нотований]
Октоїх [із зазначенням гласів 1–8, 1–4, 5–8] (Восьмигласник; Восьмиголосник; Осмогласник)
Октоїх^{*} (Молебник)
Октоїх вибраний [вид Октоїха, в якому піснеспіви згруповані за родами (стихири, сідальни, Їлаженни і т. д.), а всередині цих груп – за гласами і днями]
Октоїх вибраний, з доповненнями
Октоїх нотований
Олександрія сербська
Олександрія хронографічна
 Олімпіодора Тлумачення на книгу Іова – див. *Книга Іова з тлумаченнями Олімпіодора Александрійського*
 Орологій – див. *Часослов*
 Орологіон – див. *Часослов*
 Осмогласник – див. *Октоїх*
 “Осьмь честии слова, елико глаголемь і пишемь” – див. *Грамматичний трактат Іоана Дамаскина “О осмих частех слова”*

Палея*

Палея історична

Палея тлумачна

Палея хронографічна

Палея хронографічна коротка

Паломники – див. **“Книга-Паломники”**

Пандекти Антіоха Чорноризця

Пандекти Никона Черногорця [із зазначенням глав, оскільки часто діляться на дві книги] (Никона Черногорця Пандекти)

“Панегірик” – див. **Слова Іоана Златоуста на вибрані свята**

“Панегірик” Іоана Златоуста – див. **Слова Іоана Златоуста на вибрані свята**

Паноплія Євфимія Зигабена [Книга про богумилів]

Паракліт – див. **Параклітик**

Параклітик [Скорочений вид Октоїха, який має тільки канони утрени, розміщені в послідовності Октоїха, тобто за гласами й днями тижня] (Паракліт; Канони з Октоїха)

Параклітик, з доповненнями

Парастасник

Паремійник

Паренезис Єфрема Сиріна (Повчання Єфрема Сиріна; Повчання інокам Єфрема Сиріна; Слова повчальні Єфрема Сиріна)

Пасхалія

Патерик Азбучний

Патерик Азбучний, з доповненнями

Патерик Азбучний і Єрусалимський – див. **Патерик Азбучно-Єрусалимський**

Патерик Азбучно-Єрусалимський (Азбучно-Єрусалимський Патерик; Патерик Азбучний і Єрусалимський; Патерик алфавітний; Патерик Єрусалимський)

Патерик Азбучно-Єрусалимський і Скитський

Патерик Єгипетський

Патерик алфавітний – див. **Патерик Азбучно-Єрусалимський**

Патерик Єрусалимський – див. **Патерик Азбучно-Єрусалимський**

Патерик заглавний – див. **Патерик Скитський заглавний**

Патерик зведений

Патерик Києво-Печерський (Печерський Патерик; Патерик Печерський)

Патерик Печерський – див. **Патерик Києво-Печерський**

Патерик Римський – див. **Бесіди Григорія Двоєслова з архідияконом Петром, книги 1–4**

Патерик Римський – див. **Бесіди Григорія Двоєслова з архідияконом Петром, книги 1–4**

- Патерик Сінайський** (Сінайський Патерик)
- Патерик Скитський** (Скитський Патерик)
- Патерик Скитський заглавний** (Патерик заглавний; Патерик Скитський; Патерик скитський)
- Патерикова повість*** [для уривків, якщо не можна встановити, чи він з Патерика, чи з Пролога, чи зі Збірника]
- Пентикостарій – див. **Тріодь Цвітна**
- Пентикостаріон – див. **Тріодь Цвітна**
- Переклад Богословія Іоана Дамаскина, зробленого Іоаном, екзархом Болгарським – див. **Богословіє Іоана Дамаскина в перекладі Іоана, екзарха Болгарського**
- Перший Литовський статут – див. **Литовський статут Перший**
- Першоєвангеліє Якова**
- Петра Дамаскина “Воспоминаніє к своєї єму душі” – див. **“Воспоминаніє к своєї єму душі” Петра Дамаскина**
- Печерський Патерик – див. **Патерик Києво-Печерський**
- Питання і відповіді Анастасія Сінаїта** (Питання і відповіді Анастасія Кіновіта)
- Питання і відповіді Анастасія Кіновіта – див. **Питання і відповіді Анастасія Сінаїта**
- Пісна Тріодь – див. **Тріодь Пісна**
- Пісня Пісень із тлумаченнями Філона Карпафійського, Іполита Римського і Григорія Ниського** (Філона Карпафійського. Тлумачення на Пісню Пісень)
- Повість временних літ**
- “Повість полезна о латинах”**
- Повість про Варлаама і Іоасафа** (Житіє Варлаама і Іоасафа)
- Повість про життя Філарета Милостивого – див. **Житіє Філарета Милостивого**
- Повість про забиття князя Михайла Тверського в Орді**
- Повчання*** (Збірник повчань)
- Повчання авви Дорофея** (Дорофея авви Повчання; Слова авви Дорофея; Твори авви Дорофея)
- Повчання Василія Великого** (Василія Великого Повчання; Василія Великого Слово на пам'ять сорока мучеників; Василія Великого Слова посницькі)
- Повчання вибрані з Св. Євангелія..., приписувані патріарху Філофею – див. **Євангеліє учительне Костянтина Болгарського**
- Повчання Єфрема Сиріна** [якщо це не Паренезис]
- Повчання Іоана Златоуста**
- Повчання Ісаака Сиріна** [якщо це не збірник Слів посницьких Ісаака Сиріна, які починаються передмовою “О безмолвии и молчании”]

- Повчання Ісидора Пелусіота** (Слова Ісидора Пелусіота)
- Повчання Кирила Туровського** [з їх зазначенням] (Кирила Туровського Повчання)
- Повчання на недільні дні Костянтина, пресвітера Болгарського – див. **Євангеліє учительне Костянтина Болгарського**
- Повчання промовні Кирила Єрусалимського** (Слова Кирила Єрусалимського)
- Повчання промовні Феодора Студита** (Феодора Студита Повчання)
- Повчання Бонавентури на Великий піст і Пасху**
- Поменник – див. **Пом'яник**
- Пом'яник** (Синодик)
- Постригальник – див. **Требник чернечий**
- Потребник – див. **Требник**
- Празники** [Богослужбова книга, яка має служби всім дванадцятьма та деяким великим святим (Покрови, Петру й Павлу та ін.), а також Миколаю Чудотворцю]
- Пролог***
- Пролог, першої (короткої) редакції** [на рік чи на першу або другу половину року; або зазначивши місяці, починаючи з вересня] (Синаксар, Мінологій)
- Пролог, другої (повної) редакції** [на рік чи на першу або другу половину року; або зазначивши місяці, починаючи з вересня] (Синаксар, Мінологій)
- Пролог стишний** [із вказівкою на першу та другу половину року або на місяці, починаючи з вересня]
- Пролог – Учительне Євангеліє**
- Пролог Іоана, екзарха Болгарського, до Богослов'я Іоана Дамаскіна**
- Псалми з тлумаченнями Никити Іраклійського** (Тлумачення на псалми Никити Іраклійського)
- Псаломниця – див. **Псалтир слідуваний**
- Псалтир***
- Псалтир***
- Псалтир для ворожіння – див. **Псалтир з приписками для ворожіння**
- Псалтир з доповненнями, з приписками для ворожіння**
- Псалтир з приписками для ворожіння** (Псалтир для ворожіння)
- Псалтир слідуваний** (Псалтир з возслідуванням; Псалтир з послідуванням; Псалтир слідуваний)
- Псалтир слідуваний з доповненнями**
- Псалтир тлумачний***
- Псалтир тлумачний Афанасія Александрійського** (Афанасія Александрійського Псалтир тлумачний)

Псалтир тлумачний Феодорита Кирського (Феодорита Кирського Тлумачення на Псалтир)
Псалтир з Часословом – див. **Псалтир слідуваний**

Пчола

Руська Правда
Святительський Служебник – див. **Служебник Архієрейський Святці** [зазвичай без тропарів і кондаків; пор. Місяцеслов]
Симеона Нового Богослова Слова, Твори – див. **Твори Симеона Нового Богослова**

Сінайський Патерик – див. **Патерик Сінайський**

Синаксар [збірник читань на цикл Тріоді Пісної і Цвітної] (Синаксарник; Синаксарій)

Синаксарій – див. **Синаксар**

Синаксарник – див. **Синаксар**

Синодик – див. **Пом'яник**

Синопис^{*}

Синопис Інокентія Гізеля
Синопис Матвія Властиря – див. **Синтагма Матвія Властиря**

Синтагма Матвія Властиря (Матвія Властиря Синтагма; Синопис Матвія Властиря)

Сказання Афродитіана (Сказання Афродитіана, Апокриф; Афродитіана Сказання)

Сказання Чорноризця Храбра “О письменах”

Скитський Патерик – див. **Патерик Скитський**

Слова Анастасія Сінаїта
Слова авви Дорофея – див. **Повчання авви Дорофея**

Слова (16) [13 або інше число] **Григорія Богослова**

Слова (16) [або інше число] **Григорія Богослова із тлумаченнями Никити Іраклійського** (Никити Іраклійського Тлумачення на (16) слів Григорія Богослова; Григорія Богослова Слова)

Слова Григорія Цамблака (Слова і повчання Григорія Цамблака)

Слова і повчання Григорія Цамблака – див. **Слова Григорія Цамблака**

Слова Іоана Златоуста на вибрані свята (“Панегірик”; “Панегірик” Іоана Златоуста)

Слова Ісаака Сиріна “О безмолвії і молчанії” – див. **Слова послицькі Ісаака Сиріна**

Слова Ісидора Пелусіота – див. **Повчання Ісидора Пелусіота**

Слова Кирила Єрусалимського – див. **Повчання промовні Кирила Єрусалимського**

Слова Кирила Туровського [з їх зазначенням] (Кирила Туровського Слова)

Слова Костянтина Костенецького (Словеса Костянтина Костенецького)

Слова посницькі Василя Великого – див. *“Про посництво” Василя Великого*

Слова посницькі Ісаака Сиріна [збірник слів з передмовою “О безмолвії і молчанії”]

Слова посницькі Ісаака Сиріна, з доповненнями

Слова посницькі Ісаака Сиріна і Ліствиця Іоана Сінайського

Слова Симеона Нового Богослова – див. *Твори Симеона Нового Богослова*

Слова хвалебні – див. *Збірник хвалебних слів*

Словеса Костянтина Костенецького – див. *Слова Костянтина Костенецького*

Слово про Іосифа Прекрасного (Слово про Прекрасного Іосифа)

Слово про Прекрасного Іосифа – див. *Слово про Іосифа Прекрасного*

Служебник (Служебник Божественної Літургії; Літургіарій; Літургікон)

Служебник Архієрейський (Архієратикон; Святительський Служебник; Чиновник)

Служебник Святительський – див. *Служебник Архієрейський*

Служебник зі статтями Требника (Євхологій)

Служебник і Требник

Святкова Мінея – див. *Мінея святкова*

Смарагд – див. *Ізмарагд*

Соборник дванадцяти місяців – див. *Збірник дванадцяти місяців*

Сотниці Ісихія... – див. *Глави Ісихія пресвітера*

Сотниці Максима Сповідника – див. *Глави Максима Сповідника*

Сотниці преподобного Нила – див. *Глави Нила Сінайського*

“Список книг істинних і ложних” (“Індекс книг істинних і ложних”)

Співбесіди Григорія Двоєслова (Великого)... Римський патерик – див. *Бесіди Григорія Двоєслова з архідияконом Петром, книги 1–4*

Старчество

Стефана Душана Законник – див. *Законник Стефана Душана*

Стефанит і Іхнілат

Стихирар мінейний [якщо стихирини на свята розміщуються в послідовності днів року] (Стихирар місячний; Стихирар святковий; “Празники”)

Стихирар мінейний, нотований (Стихирар нотований; Мінейний Стихирар)

Стихирар місячний – див. Стихирар мінейний

Стихирар Пісний і Цвітний, нотований

Стихирар святковий – див. *Стихирар мінейний*

Стихири Євангельські Льва Деспота

Стоглав

Стослов Геннадія Константинопольського – див. *Стословець Геннадія Константинопольського*
Стословець Геннадія Константинопольського (Геннадія Константинопольського Стословець; Геннадія Константинопольського Стослов)
Студит
Студит – Торжественик мінейний
Тактикон*
Тактикон Никона Черногорця (Никона Черногорця Тактикон)
 Твори авви Дорофея – див. *Повчання авви Дорофея*
Твори³ Василя Амасійського
Твори Григорія Палами проти латинян
Твори Григорія Сінаїта (Григорія Сінаїта Твори)
Твори Діонісія Ареопагіта (Твори Псевдо-Діонісія Ареопагіта)
Твори Діонісія Ареопагіта з тлумаченнями Максима Сповідника
Твори Іоана Дамаскина
Твори Іоана Дамаскина, з доповненнями
 Твори Косми Індикоплова – див. *Християнська топографія Косми Індикоплова*
Твори Петра Дамаскина
 Твори Псевдо-Діонісія Ареопагіта – див. *Твори Діонісія Ареопагіта*
Твори Симеона Нового Богослова (Слова Симеона Нового Богослова; Симеона Нового Богослова Слова, Твори)
Твори Симеона Нового Богослова, з доповненнями
 Тетраевангеліє – див. *Євангеліє тетр*
 Типік – див. *Устав церковний*
 Типік Сави Сербського – див. *Устав Сави Сербського*
 Типікон – див. *Устав церковний*
Тлумачення Іполита, папи римського, на Книгу пророка Даниїла
 Тлумачення на Апокаліпсис Андрія Кесарійського; Тлумачення Андрія Кесарійського на Апокаліпсис – див. *Апокаліпсис із тлумаченнями Андрія Кесарійського*
Тлумачення на пророків (Книга 16 пророків з тлумаченнями; Біблійні книги 16 пророків з тлумаченнями)
 Тлумачення на псалми Никити Іраклійського – див. *Псалми з тлумаченнями Никити Іраклійського*
 Тлумачний Апостол – див. *Апостол тлумачний*
Торжественик⁴ [із зазначенням місяців]

³ Найменування “Твори” залишається в разі, коли зміст рукопису не ідентифікується з усталеними найменуваннями (Богословіє, Повчання, Слова та ін.).

⁴ Зібрання житій і слів на вибрані пам’яті і празники розміщені в календарному порядку.

Торжественник*

Торжественник загальний

Торжественник мінейний (Четья Мінея; Мінея четья; Збірник слів на свята всього року; Збірник слів та повчань)

Торжественник мінейний із проложними статтями і доповненнями

Торжественник мінейний і тріодний

Торжественник п'ятдесятний

Торжественник тріодний*

Торжественник тріодний [із зазначенням першої чи другої редакції] (Торжественник тріодний)

Торжественник тріодний з Синаксарями

Торжественник тріодний і мінейний

Торжественник тріодний Пісний

Торжественник тріодний Пісний і Цвітний

Торжественник тріодний Пісний і Цвітний, з доповненнями

Требник (Євхологій; Євхологійон; Потребник; "Постригальник")

Требник*

Требник архієрейський

Трефолог – див. **Мінея святкова**

Трефологій – див. **Мінея святкова**

Трефологійон – див. **Мінея святкова**

Трефолой – див. **Мінея святкова**

Трипіснець – див. **Тріодь Пісна**

Тріодіон – див. **Тріодь Пісна**

Тріодь* [для уривків, приналежність яких до певного виду не встановлюється]

Тріодь Пісна (Трипіснець)

Тріодь Пісна, нотована

Тріодь Пісна і Цвітна

Тріодь Пісна і Цвітна, нотована

Тріодь Цвітна [яка починається від суботи "Лазаревої" (Цвітної) або "Неділі" воскресіння) Цвітної – для дониконівського періоду] (Тріодь цвітоносна; Пентикостарій; Пентикостаріон)

Тріодь Цвітна, нотована (Стихирар)

Тріодь цвітоносна – див. **Тріодь Цвітна**

Тропарник – див. **Місяцеслов**

Устав Сави Сербського (Типік Сави Сербського)

Устав монастирський Єрусалимський (Устав Єрусалимський церковний; Устав Єрусалимський монастирський)

Устав монастирський Студитський

Устав церковний (Типік; Типікон)

Устав церковний*

Устав церковний Єрусалимський (Устав Єрусалимський церковний; Устав Єрусалимський монастирський)

Устав церковний Студитський

Устав церковний і монастирський Єрусалимський

Устав церковний і монастирський Студитський

Феодора Едеського Глави подвижницькі – див. *Глави Феодора Едеського*

Феодорита Кирського Тлумачення на Псалтир – див. *Псалтир тлумачний Феодорита Кирського*

Феодора Студита Повчання – див. *Повчання промовні Феодора Студита*

Феофілакта Болгарського Тлумачення на Євангеліє – див. *Євангеліє тлумачне Феофілакта Болгарського*

Филипа Пустинника Діоптра – див. *Діоптра Филипа Пустинника Фізіолог*

Філона Карпафійського Тлумачення на Пісню Пісень – див. *Пісня Пісень із тлумаченнями Філона Карпафійського, Іполита Римського і Григорія Ниського*

Християнська топографія Косми Індикоплова (Космографія Косми Індикоплова; Твори Косми Індикоплова)

Хроніка Георгія Амартола, першої редакції (Георгія Амартола Хроніка; Временник Георгія Амартола; Временник Георгія інока)

Хроніка Георгія Амартола, другої редакції (Георгія Амартола Хроніка; Временник Георгія Амартола; Временник Георгія інока)

Хроніка Георгія Синкела

Хроніка Іоана Малали

Хроніка Костянтина Манасії

Хронограф*

Хронограф⁵ Архівський

Хронограф Віленський

Хронограф, західноруської редакції

Хронограф Тихонравовський

Хронограф короткий

Хронограф особливого складу⁶

Цвітник – див. *Ізмарагд; Мінея святкова*

Цвітослов – див. *Мінея святкова*

Цвітна Тріодь – див. *Тріодь Цвітна*

⁵ При виявленні текстів, тотожних хронографам Архівському, Віленському, Тихонравовському, їх потрібно називати: "Хронографічна компіляція, схожа на Архівський (та ін.) хронографи).

⁶ До цього розряду включаються і короткі хронографи.

Часослов (Часословець; Орологій; Орологіон)

Часослов^{*}

Часословець – див. **Часослов**

Часослов великий

Часослов малий

Четвероєвангеліє – див. **Євангеліє тетр**

Четья Мінея (див. також **Торжественик мінейний**)

Чин єлеосвячення [частина Требника, представлена як самостійна книга]

Чин постриження [частина Требника, представлена як самостійна книга]

Чини іночеські [зазначити які]

Чини іночеські на постриження і погребіння [частина Требника, представлена як самостійна книга]

Чиновник – див. **Службеник Архієрейський**

Шестоднев Василя Великого [Шестоднев – філософсько-богословські твори про шість днів Створення світу]

Шестоднев Георгія Писиди

Шестоднев Іоана, екзарха Болгарського

Шестоднев Северянина Гевальського

Шестоднев службовий⁷ (Шестодневець на 8 гласів; Шестодневець на 8 гласів, недільні канони)

---

⁷ Це скорочений Октоїх (див. *Загальний список літератури*: Шеланова 1976, 340–388).

РОЗДІЛ 4 СПИСКИ РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

4.1. СПИСОК ОСНОВНОЇ МЕТОДИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Жуковская Л.П., Тихомиров Н.Б., Шеламанова Н.Б. Рекомендуемые наименования памятников письменности и рукописей для славянского выпуска "Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР" // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1. – С. 1–32.

Издания кирилловского шрифта XV – первой половины XVI в. В помощь составителям Сводного каталога старопечатных изданий кирилловского и глаголического шрифтов. Методические рекомендации / Сост. Ю.А. Лабынцев. – М., 1984. – 24 с.

Инструкция по составлению описания рукописей XI–XIV вв. для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Сост. Л.П. Жуковская, Н.Б. Шеламанова. – М., 1974.

Инструкция по описанию рукописных книг / Сост. А.А. Амосов // Сб. инструкций ОРРК БАН СССР. – Л., 1989.

Инструкция по составлению описания рукописи. Библиография. Сопровождающие. Подготовительные работы / Пер. с фр. Л.И. Киселевой ; Под ред. проф. А.Д. Люблинской. – Париж, 1977. (Информационная серия и текстуальная документация).

Кодов Г., Райков Б. Принципи и методи по описване на славянските ръкописи с оглед на съставяне на каталог на българските ръкописи от X до XVII век // Известия на Народната библиотека "Кирил и Методий". – 1976. – № 14. – С. 55–82.

Методическое пособие по археографии / Авторский коллектив: В.А. Владикина, З.К. Водопьянова, Ю.С. Воробьева и др. – М., 1991. – 459 с.

Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – 387 с.

Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Ред. кол.: Л.П. Жуковская (отв. ред.) и др. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1–2. – 484 с.

Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР – М., 1990. – Вып. 3, ч. 1–2. – 405 с.

Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – Новосибирск, 1990. – Вып. 4.

Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – Новосибирск, 1990. – Вып. 5, ч. 1. – 184 с.; ч. 2. – С. 185–352.

Неволин Ю.А. Методика работы над “Иллюстрированным каталогом иллюминированных рукописей в собраниях ГБЛ” // Записки Отдела рукописей ГБЛ. – М., 1976. – Вып. 37.

Описание рукописных книг. Методические указания / Сост. С.А. Галишев, И.Л. Манькова, Л.С. Соболева, А.Т. Шашков / Отв. ред. Р.Г. Пихоя. – Свердловск, 1989.

Проблемы научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности: Материалы Всесоюз. конф. – Л., 1981.

Стецкевич М.Я. Справочные и методические пособия Отдела рукописей и редких книг ГПБ им. М.Е. Салтыкова-Щедрина (Аннотированный список) // АЕ за 1974 год. – М., 1975. – С. 324–335.

Творогов О.В. Рукописные собрания России: состояние изучения и описания // Труды Отделения древнерусской литературы. – СПб., 2001. – Т. 52. – С. 710–744.

Экспертиза и научно-техническая обработка рукописных книг. Методические рекомендации / Сост. Ю.Д. Рыков. – М., 1990. – 64 с.

4.2. СПИСОК ТЕМАТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Каталоги, на описи яких варто спиратися при укладанні Реєстру

Вздорнов Г.И. Искусство книги Древней Руси. Рукописная книга Северо-Восточной Руси XII – начала XV в. – М., 1980. – 551 с.

Геппенер М.В. Слов'янські рукописи XI–XIV ст. у фондах відділу рукописів Центральної Наукової бібліотеки Академії наук Української РСР (Огляд, опис, публікації) / Склав М.В. Геппенер за участю М.П. Візира та Й.В. Шубинського. – К., 1969. – 152 с., 22 табл.

Гнатенко Л.А. Слов'янська кирилична рукописна книга XV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог / Укладання, вступна стаття Л.А. Гнатенко. – К., 2003. – 193 с., 158 іл.

Гнатенко Л.А. Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог / Укладання, вступна стаття Л.А. Гнатенко. – К., 2007. – 265 с.: 59 іл.

Запаско Я.П. Українська рукописна книга. – Львів, 1995. – 480 с.: іл. – (Сер.: Пам'ятки книжкового мистецтва).

Каталог ръкописи в библиотеката на Зографския монасна славяските тир в Света Гора / Б. Райков, С. Кожухаров и др. – София, 1994. – 448 с.

Каталог славяно-русских рукописных книг XI–XIV вв., хранящихся в ЦГАДА СССР / Ред. Л.В. Мошкова, В.С. Немчинов. – М., 1988. – Ч. 1. – 122 с.; Ч. 2. – 349 с.

Каталог славяно-русских рукописных книг XV века, хранящихся в Российском государственном архиве древних актов / Сост.: И.Л. Жучкова, Л.В. Мошкова, А.А. Турилов. – М., 2000. – 413 с.

Купчинський О.А., Ружицький Е.Й. Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові, 1233–1799. – К., 1972.

Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР, XI–XIII вв. / Ред. кол.: Л.П. Жуковская и др. – М., 1984. – 405 с.

Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в. – Вып. 1: Апокалипсис – Летопись Лаврентьевская. – М., 2002. – 766 с.

Турилов А.А. Рукописи РГАДА и русская книжная культура XV в. (заметки редактора) // Каталог славяно-русских рукописных книг XV века, хранящихся в Российском государственном архиве древних актов / Сост.: И.Л. Жучкова, Л.В. Мошкова, А.А. Турилов. – М., 2000. – С. 10–31.

Ясіновська О. Каталог кириличних рукописних Євангелій XV–XVIII століть зі збірки Львівського історичного музею. – Львів, 1996. – 150 с.

МОНОГРАФІЧНІ РОБОТИ З КИРИЛИЧНОЇ РУКОПИСНОЇ КНИГИ XI–XVII ст.

Запаско Я.П. Українська рукописна книга. – Львів, 1995. – 480 с.: іл. – (Сер.: Пам'ятки книжкового мистецтва).

- Книга в России в XVII в.* – Л., 1970.
- Кукушкина М.В.* Книга в России в XVI веке. – СПб., 1999.
- Нікалаес М.* Палата книгапісная. Рукапісная книга на Беларусі s X–XVIII стагоддзях. – Мінск, 1993.
- Розов Н.Н.* Книга древней Руси XI–XIV вв. – М., 1977. – 167 с.
- Розов Н.Н.* Книга в России в XV в. – Л., 1981. – 153 с.
- Сапунов Б.В.* Книга в России в XI–XIII вв. – Л., 1978. – 231 с.
- Українська книга XVI–XVII–XVIII століть.* – К., 1926. – Т. 1. – 435 с.
- Фрис В.* Історія кириличної рукописної книги в Україні X–XVIII ст. – Львів, 2003. – 187 с.

ПАЛЕОГРАФІЯ ТА КОДИКОЛОГІЯ

Дубровіна Л. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. – К., 1992. – 262 с.

Дубровіна Л., Гальченко О.М. Кодикографія української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису. – К., 1992. – 153 с.

Карский Е.Ф. Очерк славянской кирилловской палеографии : Лекции, читанные в 1912–1913 акад. году. – Варшава, 1913. – 211 с.

Карский Е.Ф. Славянская кирилловская палеография. – Л., 1928. – 494 с.

Киселева Л.И. Кодикология и новые методы описания рукописей // Проблемы научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности: Материалы Всесоюз. конф. – Л., 1981. – С. 123–129.

Кісь Я.П. Палеографія: Навч. посібник. – Львів, 1975. – 78 с.

Кріль М. Основи палеографії: Навч. посібник. – К., 1995. – 196 с.

Лавров П.А. Югославянская палеография : Курс, читанный в С.-Петербургском Археологическом институте в 1903–1904 году. – СПб., 1904. – 67 с., 19 табл.

Муравьев А.В. Палеография. Учебно-методическое пособие со сборником снимков с русского письма XI–XVIII вв. для студентов заочников и вечернего отделения исторических факультетов государственных университетов. – Изд. 3. – М., 1971. – 104 с.

Панашенко В.В. Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. (На матеріалах Лівобережної України). – К., 1974. – 112 с.

Срезневский И.И. Славяно-русская палеография XI–XIV вв. Лекции читанные в С.-Петербургском университете в 1865–1880 гг. – СПб., 1885. – VIII, 261 с.

Тихомиров М.Н., Муравьев А.В. Русская палеография: Учеб. пособие. – Изд. 2, доп. – М., 1982. – 200 с.: ил.

- Чаев Н.С., Черепнин Л.В. Русская палеография. – М., 1946. – 215 с.
Черепнин Л.В. Русская палеография. – М., 1956. – 616 с.
Щепкин В.Н. Учебник русской палеографии. – М., 1918. – VII, 182 с.
Щепкин В.Н. Русская палеография. – М., 1967. – Изд. 2. – 224 с.

ТЕРМІНОЛОГІЯ

Архівістика: Термінологічний словник / Авт.-упорядн.: К.Є. Новохатський, К.Т. Селіверстова та ін. – К., 1998. – 106 с.

МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА З ДОСЛІДЖЕННЯ ПАМ'ЯТОК; ПУБЛІКАЦІ КОДЕКСІВ

Апостол

Лихачева О.П. Славяно-русский апостол XI–XIV вв. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 2. – С. 420–447.

Воскресенский Г. Древний славянский перевод апостола и его судьба до XV в.: Опыт исследования языка и текста славянского перевода апостола по рукописям XII–XV вв. – М., 1879. – 344, IV с.

Воскресенский Г.А. Древнеславянский Апостол. – Вып. 1–5. – Сергиев Посад, 1892–1908.

Матичин апостол / Фототипска изд. Уред. М. Пантић. – Београд: Српска академия наука и уметности Народна библиотека Србије, 1981. – Кн. 2. – 171 ар.

Слепченский апостол XII века / Труд Г.А. Ильинского. – М., 1912. – XCII, 136 с., 2 табл.

Біблійні книги

Мещерский Н.А. Памятники ветхозаветной письменности в древней славяно-русской традиции // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 332–355.

Добротолюбіє

Добротолюбіє. – М., 1832.

Жуковская Л.П. Славяно-русские евангелия XI–XIV вв. // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 356–383.

Апракос Мстислава Великого / Издание подгот. Л.П. Жуковская, Л.А. Владимирова, Н.П. Панкратова. – М., 1983. – 527 с.

Архангельское Евангелие 1092 года. Исследование. Древнерусский текст. Словоуказатели. – М., 1997. – 674 с.

Архангельскому Евангелию 1092 года 900 лет // Материалы научной конференции. – М., 1995. – 79 с.

Добромирово евангелие. Български паметник от началото на XII век / Под. за изд. Боряна Велчева. – София, 1975.

Євсевієве Євангеліє 1283 року / Видання підготували: Г.П. Арполенко, З.Г. Козирєва, Г.І. Лиса, В.В. Німчук, К.С. Симонова, Г.К. Щербатюк. Вступне дослідження В.В. Німчука. – К., 2001. – 319 с.

Жуковская Л.П. Типология рукописей древнерусского полного апракоса XI–XIV вв. в связи с лингвистическим изучением их // Памятники древнерусской письменности. Язык и текстология. – М., 1968. – С. 199–332.

Кочіш Мігай. Вступ // Скотарське учительне євангеліє – український гоміліар 1588 року / Текст рукопису підготував і видав Мігай Кочіш. Передмова проф. Василя Німчука. – Сомбатгей, 1997. – С. 19–27.

Михайлов А. К вопросу об учительном евангелии Константина епископа Болгарского. – М., 1894. – 58 с. / Из I-го вып. Трудов Славянской комис. при имп. Моск. Археол. о-ва.

Огієнко І. Українська Житомирська Євангелія 1571 року: Опис пам'ятки, аналіз мови і словник. Нарис з історії культурного життя Старої Волині. – Тарнів, 1922. – 72 с.

Остромирово евангелие 1056–1057 гг. : Факсим. изд. – М., 1989. – 16 с., 294 л.

Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик / Видання підготувала І.П. Чепіга за участю Л.А. Гнатенко; Вступне слово О.С. Онищенко. – К., 2001. – 703 с.

Сперанский М. Южнорусские тексты апокрифического евангелия Фомы. – К., 1899. – II, 22 с.

Ясіновська О. Каталог кириличних рукописних Євангелій XV–XVIII століть зі збірки Львівського історичного музею. – Львів, 1996. – 150 с.

Збірники

Костюхина Л.М., Покровская В.Ф., Розов Н.Н., Тихомиров Н.Б., Щепкина М.В. Описание сборников // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 214–223.

Алексеева Т.Д. Сборники постоянного и варьирующего состава со словами Кирилла Туровского // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1. – С. 236–247.

Златоструй

Фомина М.С. Златоструй в славянской письменности XII–XVII вв. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1990. – Вып. 3, ч. 2. – С. 297–328.

Ильинский Г.А. Златоструй А.Ф. Бычкова // Български старини. – София, 1929. – Кн. 10.

Златоуст

Черторицкая Т.В. Торжественник и Златоуст в русской письменности XIV–XVII вв. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1990. – Вып. 3, ч. 2. – С. 329–381.

Сборники Златоуст и Торжественник / Под. к изд. А.С. Орлова. – СПб., 1905. – 80 с.

Измарагд

Пудалов Б.М. Сборник “Измарагд” в русской письменности XIV–XVIII ст. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1990. – Вып. 3, ч. 2. – С. 382–405.

Перетц В.Н. К истории литературного движения на Украине в XV в. Опыт перевода “Измарагда” // Сборник по русскому языку и словестности АН. – 1929. – Т. 1, вып. 3. – С. 1–19.

Ірмологія

Конотоп А.В. Древнейший памятник украинского нотолинейного письма. – Супрасльський ірмологіон 1598–1601 гг. // Памятники культуры: Новые открытия. Письменность. Искусство. Археология. Ежегодник. 1974. – М., 1975. – С. 285–293.

Ирмологий. – М., 1982–1983. – Кн. 1–3.

Ясиновський Ю. Українські та білоруські нотолінійні Ирмолої 16–18 століть : Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. – Львів, 1996.

Катехізис

Ищенко Д.С. Поучения огласительные Феодора Студита // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1. – С. 224–235.

Творения преподобного отца нашего и исповедника Феодора Студита в русском переводе. – СПб., 1907–1908. – Т. 1–2 (публ. Большого и Малого Катехизиса).

Кормча

Щапов Я.Н. Некоторые юридические и канонические памятники в славянской письменности XII–XV вв. // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 261–273.

Бенешевич В.И. Древнеславянская кормчая XIV ст. титулов без толкований // Сборник статей по славяноведению // ОРЯС. – 1906. – Т. 1, вып. 2. – С. 229–456.

Мазуринская кормчая. Памятник межславянских культурных связей XIV–XV вв.: Исследования. Тексты / Сост. Е.В. Белякова, К. Илиевска и др. – М., 2002. – 855 с.

Мінея

Рогов А.И. Минеи (справка) // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 297–305.

Минеи. – М., 1978–1989. – Т. 1–12.

Святкова і Загальна Мінея. – К., 1992. – 464 с.

Октоїх

Шеламанова Н.Б. Славяно-русский Октоих (ненотированный) XII–XIV вв. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 2. – С. 340–388.

Ильинский Г.А. Софийский октоих XIII в. – СПб., 1906. – 25 с., 1 табл.

Немировский Е. Название песнопений в Октоихе 1494 г. – Београд, 1991. – С. 287–292.

Октоихъ, сиречь Осмогласникъ. – М., 1981. – Кн. 1–3.

Олександрія

Творогов О.В. Описание хроник, хронографов и хронографических компиляций // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 254–258.

Гаевський С. Київські списки повісті “Александрія”. – К., 1912. – 14 с.

Софійська илюстрирана Александрія: Фототипско изд. – Београд : Софийе, 1987. – 273 л.

Палея

Творогов О.В. Описание хроник, хронографов и хронографических компиляций // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 240–243.

Палея толковая по списку сделанному в г. Коломне в 1406 г. Труд учеников Н.С. Тихонравова. – М., 1896. – 214 с.

Паремійник

Мещерский Н.А. Памятники ветхозаветной письменности в древней славяно-русской традиции // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 340–342.

Архангельский А.С. Творения отцов церкви в древнерусской письменности. – Казань, 1889–1890. – Вып. 1–4. (Подано анализ содержания Паренесиса за списком XIII в.).

Срезневский И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках. – СПб., 1871. – Ч. 1: Книга поучений Ефрема Сирина. – IV, 560, 192, VI.

Патерик

Федер В.Р. Сведения о славянских переводных Патериках // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1. – С. 211–223.

Абрамович Д. Києво-Печерський Патерик (вступ, тексти, при-

мітки). – К., 1930. В сер.: Пам'ятки мови та письменства Давньої України. – Т. 4. – К., 1931. – XXVI, 235 с. Репринти: München, 1963–1964; Київ, 1991. – XXIV, 235 с.

Азбучно-Иерусалимский Патерик: Указ. нач. слов. – СПб., 1991. – 85 с.

Исаевич Ю.А. Києво-Печерський патерик у літературному процесі кінця XVI – початку XVIII ст. на Україні. – К., 1990. – 180 с.

Патерик Києво-Печерський: за редакцією, написаною 1462 року по Різду Христовому печерським ченцем Касіяном / Вид. під. І. Жиленко. – К., 1998. – 346 с.

Патерик Римский: Диалоги Григория Великого в древнеславянском переводе / Изд. под ред. К. Дидди. – М., 2001.

Преображенский В.С. Славяно-русский скитский патерик. Опыт историко-библиографического исследования. – К., 1909. – VIII, 257 с.

Синайский патерик. Указатели / Отв. ред. К.Е. Ромозановская. – Новосибирск, 1980. – 56 с.

Повчання промовні Феодора Студита

Ищенко Д.С. Поучения огласительные Феодора Студита // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1. – С. 224–235.

Пролог

Бубнов Н.Ю. Славяно-русские прологи // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 274–296.

Жуковская Л.П. Текстологическое и лингвистическое исследование Пролога // Славянское языкознание: IX Международный съезд славистов. – М., 1983. – С. 110–120.

Псалтир

Мещерский Н.А. Памятники ветхозаветной письменности в древней славяно-русской традиции // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 347–352.

Болонски псалтир. Български книжовен паметник от XIII век / Фототип. изд. с увод и бележки от Иван Дуйчев. – София, 1968. – 530 с.

Джурова А. Томичов псалтир: В 2 т. / Център за славяно-Византийски проучвания "Иван Дуйчев". – София, унив. изд.-во, 1990. – Т. 1. – 248 с. – Т. 2. – 305 с.

Карский Е.Ф. Западнорусские переводы псалтыри в XV–XVII ст. – Варшава, 1896. – XIII, 444 с.

Киевская Псалтирь 1397 года из Государственной Публичной библиотеки имени М.Е. Салтыкова-Щедрина в Ленинграде. – М., 1978. – Т. 1: Вздорнов Г.И. Исследование о Киевской Псалтири. – М., 1978. – 171 с.; Т. 2: Факсимиле. – 231 л.

Норовская Псалтырь. Среднеболгарская рукопись XIV века: В 2-х ч. / Подг. Е.В. Чешко, И.К. Бунина и др. – София, 1989. – Ч. 1. – 206 с. – Ч. 2. – 744 с.

Служебник

Розов Н.И. Русские служебники и требники // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 2. – С. 314–339.

Коцева Е. Евтимиев служебник. Софийски препис от 80-е години на XIV век. – София, 1985. – 218 с.

Торжественник

Черторицкая Т.В. Торжественник и Златоуст в русской письменности XIV–XVII вв. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1990. – Вып. 3, ч. 2. – С. 329–381.

Сборники Златоуст и Торжественник / Под. к изд. А.С. Орлов. – СПб., 1905. – 80 с.

Требник

Розов Н.И. Русские служебники и требники // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 2. – С. 314–339.

Триодь

Момина М.А. Постная и Цветная Триоди. Содержание Триоди // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 2. – С. 389–419.

Гальченко М.Г. Триодь Моисея Киянина (Палеографический и графико-орфографический анализ) // Гальченко М.Г. Книжная куль-

тура. Книгописание. Надписи на иконах Древней Руси: Изб. работы. – М. : СПб., 2001. – С. 28–45.

Хронографи, хроніки, хронографічні компіляції

Творогов О.В. Описание хроник, хронографов и хронографических компиляций // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 224–260.

Иванов Н. Общее понятие о хронографах и описание некоторых списков их, хранящихся в библиотеках С. Петербургских и Московских. – Казань, 1843. – 340 с.

Попов А. Обзор хронографов русской редакции. – М., 1866.

Творогов О.В. Древне-русские хронографы. – Л., 1975. – 302 с.

Тютюнджиев И. Българската анонимна хроника от XV век. – Велико Търново, 1992. – 254 с.

Історична та світська рукописна книга

Апанович Е.М. Историческая рукописная книга XVI–XVIII вв. в фондах Центральной Научной библиотеки АН УССР // Книга в России до середины XIX века. Отдельный оттиск. – Л., 1978. – С. 195–204.

Апанович Е.М. Рукописная светская книга XVIII в. на Украине. – К., 1983. – 221 с.

Пушкарьов Л.М. Види письмових історичних джерел // Український історичний журнал. – 1968. – № 9. – С. 24–31.

ДАТУВАННЯ КОДЕКСІВ ЗА ФІЛІГРАННЯМИ ТА ПАПЕРОМ

Дианова Т.В. Методическое пособие по датированию рукописей с помощью водяных знаков (филиграней) бумаги // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 180–204.

Дианова Т.В. Метод датировки документов с помощью водяных знаков и принципы публикации филиграней // АЕ за 1974 год. – М., 1975. – С. 56–61.

Жуковская Л.П. Рекомендации для выявления водяных знаков (филиграней) в рукописях форматом 4^о и датировки рукописей по филиграням // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1. – С. 33–50.

Иванова О.А. До питання датування рукописних книг (за матеріалами

Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського) // Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип. 7. – К., 2002. – С. 204–216.

Іванова О.А. Рукописні книги XVI ст. у фондах Інституту рукопису НБУВ // Наукові праці НБУВ. – Вип. 9. – К., 2002. – С. 465–474.

Іванова О.А., Іваннікова М.К. Рукописна кирилична книга XVI–XVII ст. Основні принципи атрибуції // Архіви України. – № 6. – К., 2002. – С. 169–178.

Філігранологічні альбоми та роботи з паперознавства

Андрюшайтите Ю.В. Матеріали к бібліографіи по філіграноведению // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М. 1990. – Вып. 3, ч. 1. – С. 95–135.

Бумага с филигранью “голова шута” // Записки отдела рукописей Государственной библиотеки СССР им. В.И. Ленина. Вып. 26. – М., 1963.

Водяные знаки рукописей России XVII в. По материалам Отдела рукописей ГИМ / Сост. Т.В. Дианова, Л.М. Костюхина. – М., 1980.

Гераклитов А.А. Один из важнейших водяных знаков XVII в. (Alamode papier). // Сборник статей по русской истории, посвященных С.Ф. Платонову. – Пг., 1922. – С. 305–313.

Гераклитов А.А. Филигрانی XVII века на бумаге рукописных и печатных документов русского происхождения. – М., 1963. – 259 с.

Дианова Т.В. О взаимосвязи формата книги и сортов бумаги (По материалам Московских изданий XVII века в собрании ГИМ) // История и палеография. Сборник статей. – М., 1993. – С. 445–468.

Дианова Т.В. Филигрانی XVII–XVIII вв. “Голова шута”. Каталог. – М., 1997.

Дианова Т.В. Филигрانی XVII–XVIII вв. “Герб города Амстердама”. – М., 1998.

Жуковская Л.П. О значении исследования понтюзо и некоторых других вопросах филиграноведения // АЕ за 1981 г. – М., 1982. – С. 64–76.

Каманін І., Вітвіцька О. Водяні знаки на папері українських документів XVI–XVII ст. (1566–1651). – К., 1923. – 144 с.

Клепиков С.А. Филигрانی и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII–XX века. – М., 1959. – 305 с.

Клепиков С.А. Филигрانی на бумаге русского производства XVII – начала XX века. – М., 1978. – 239 с.

Кукушкина М.В. Филигрانی на бумаге русских фабрик XVIII –

начала XIX ст. (Обзор собраний П.А. Каратаева) // Исторический очерк и обзор фондов Рукописного отдела БАН. – М., 1958. – Вып. 1: XIX–XX в. – С. 285–370.

Лауцявичюс Э. Бумага в Литве в XV–XVIII веках. – Вильнюс, 1979. – 185 с.

Лихачев Н.П. Бумага и древнейшие бумажные мельницы в Московском государстве. Альбом фолиантов. – СПб., 1891. – 116 табл. с изображением бумажных водяных знаков.

Лихачев Н.П. Палеографическое значение бумажных водяных знаков. – СПб., 1899. – Ч. 1–3.

Лихачев Н.П. Палеографическое значение бумажных водяных знаков. – СПб., 1899. – Т. 1–3 / Систематизировал по сюжетам и сост. ук. В.М. Загребин. – Л., 1982. – 422 с.

Мацюк О.Я. Папір та філіграні на українських землях (XVI – початок XX ст.). – К., 1974. – 295 с.

Мацюк О.Я. Філіграні архівних документів України XVIII–XX ст. / Відп. ред. Ф.П. Шевченко. – К., 1992. – 352 с.

Мацюк О. З історії українського паперу. – К., 1994. – 186 с.

Покровский А. Печатный Московский двор в первой половине XVII в. – М., 1913.

Тромонин К.Я. Изъяснение знаков, видимых в писчей бумаге, посредством которых узнавать когда написаны или напечатаны какие-либо книги, грамоты, рисунки, картинки и другие старинные и нестаринные дела, на которых не означено годов. – М., 1844. (переиздано в "Monumenta", vol. XI, 1965).

Филигранологические исследования: теория, методика, практика: Сб. науч. тр. / Археографическая комиссия АН СССР, БАН СССР. – Л., 1990. – 154 с.

Филигрань "Кувшин" XVII в. / Сост. канд. ист. наук Т.В. Дианова. – М., 1989. – 80 с., 28 с.

Филиграни XVII века по старопечатным книгам Украины и Литвы. Каталог // Сост. Т.В. Дианова. – М., 1993.

Шварц Е.М. О методике определения филиграней (на материале славянских средневековых кодексов) // Вспомогательные исторические дисциплины: Сб. ст. – Л., 1983. – Т. 15. – С. 79–91.

Briquet C. Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier, Vol. 1-4, Leipzig, 1907 – 1923.

Die Kronen-Wasserzeichen / Bearb. von Gerhard Piccard. – Findbuch I: Der Wasserzeichenkartei Piccard im Hauptstaatsarchiv Stuttgart. – Stuttgart : Verlag W. Konlhammer, 1961. – 178 S.

Die Ochsenkopf – Wasserzeichen / Bearb. von Gerhard Piccard. – Findbuch II, 1–2, III: Der Wasserzeichenkartei Piccard im Haupt-

staatsarchiv Stuttgart. – Stuttgart : Verlag W. Konlhammer, 1966. – Т. 1–3. – 818 S.

Churchill W.A. Watermarks in paper in Holland, England, France, etc., in the XVII and XVIII centuries and their interconnection. – Amsterdam, 1935.

Laucevicius E. Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas. – Vilnius, 1967.

Mošin V.A., Traljič S.M. Vodeni znakovi XIII i XIV vijeka (Watermarks of the 13th and 14th Centures). – Zagreb, 1957. – Vol. 1–3.

Uchastkina Z.W. A history of russian hand papermills and their watermarks. – Hilversum, 1962. (Monumenta chartae papuraceae historiam illustrantia; [Vol.] 9).

МОВНА РЕДАКЦІЯ

Жуковская Л.П. Рекомендации для определения языка (изводов) древних славянских рукописей // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 1–42.

ГРАФІКО-ОРФОГРАФІЧНІ РОБОТИ З СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ ТА ДАВНЬОЇ І СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ПІВДЕННО- ТА СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ

Старослов'янська

Дурново Н.Н. Славянское правописание XI–XII вв. // *Slavia*. – Прага, 1933. – Роқ. 12. – Сеş, 1–2.

Станівський М.Ф. Старослов'янська графіка // *Станівський М.Ф.* Старослов'янська мова. – К., 1983. – С. 28–40.

Білоруська

Булыка А.М. Эволюция графической системы старобеларуской письменности // *Весті АН БССР. Серыя грамадських навук*. – Мінск, 1966. – № 2. – С. 70–78.

Булыка А.М. Развіццё арфаграфічнай сістэмы старобеларускай мовы. – Мінск, 1970. – 176 с.

Гурло Н.С. Да пытання станаўлення беларускай арфаграфічнай сістэмы (па матэрыялах заходнярускай письменнасці XIV–XV ст. // *Ученые записки Гродненского пединститута*. – Минск, 1960. – Вып. 6: серыя гуманітарная. – С. 79–95.

Болгарська, південнослов'янська

Мошин В.А. Палеографічно-орфографічні норми южнославянських рукописей // Методическе пособие по описанию славяно-русских рукописей для сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – С. 43–75.

Василев В.П. Правописната реформа на Евтимий и отражението и в произведения на негови следовници и на българските Дамаски-нари // Търновска книжовна школа 2. Ученици и последователи на Евтимий Търновски. Втори Межд. симп., Велико Търново, 20–23 мая, 1976. – София, 1980. – С. 405–421.

Коцева Е. Александрийско-попгерасимово писмо в български ръкописи от втората половина на XIV в. // Старобългарска литература. Изследвания и материали. – София, 1971. – Т. 1. – С. 369–401.

Мошин В. Палеографско-правописне норми за јужнословенске рукописе пергаменог раздоља // Климент Охридски. Стѹдии. – Скопје, 1986. – С. 24–31.

Харалампиев И. За основните принципи на езиково-правописната реформа на Патриарх Евтимий Търновски // Български език, 1979. – Кн. 1. – С. 22–30.

Харалампиев И. Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски. – София, 1990. – 157 с.

Російська

Осипов Б.И. История русского письма. Графика, орфография, пунктуация: Учебное пособие. – Омск, 1990. – 82 с.

Бударагин В.П., Маркелов Г.В. Выявление местных рукописно-книжных традиций при описании территориальных собраний Древле-хранилища Пушкинского Дома // Проблемы научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности: Материали всесоюзной конференции. – Л., 1981. – С. 186–188.

Гальченко М.Г. Книжная культура. Книгописание. Надписи на иконах Древней Руси: Изб. работы. – М. ; СПб., 2001. – 495 с.

Гальченко М.Г. Второе южнославянское влияние в древнерусской книжности (Графико-орфографические признаки второго южнославянского влияния и хронология их появления в древнерусских рукописях конца XIV – первой половины XV в.) // Гальченко М.Г. Книжная культура. Книгописание. Надписи на иконах Древней Руси: Изб. работы. – М. : СПб., 2001. – С. 325–382.

Гальченко М.Г. Сводная таблица графико-орфографических данных из 165 датированных древнерусских рукописей конца XIV–XV в. //

Гальченко М.Г. Книжная культура. Книгописание. Надписи на иконах Древней Руси: Изб. работы. – М. : СПб., 2001. – С. 383–442.

Князевская О.А. Орфография и отражение в письме явлений языка (на материале рукописей XI–XIV вв.) // Источниковедение и история русского языка. – М., 1964. – С. 59–68.

Князевская О.А., Чешко Е.В. Рукописи митрополита Киприана и отражение в них орфографической реформы Евфимия Търновского // Търновска книжовна школа 2. Ученици и последователи на Евтимий Търновский. Втори междун. симп., Велико Търново, 20–23 мая, 1976. – София, 1980. – С. 282–292.

Соболевский А.И. Южнославянское влияние на русскую письменность в XIV–XV веках / Речь, читанная на годичном акте Археологического института, 8 мая 1894 г. проф. А.И. Соболевским. – СПб., 1894. – 16 с.

Хрымова М.Б. Развитие орфографической нормы в связи с фонетическими изменениями в русском языке XVII века : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Л., 1979. – 20 с.

Сербська

Белич А. Правопис серпскохорватског книжженог езика. – Белград, 1950.

Куев К., Петков Г. Събрани съчинения на Константин Костенечки: Изследоване и текст. – София, 1986. – 573 с.

Мошин В.А. Революциј у историји старог српског правописа // Библиотекар, XV. – Београд, 1964. – № 6. – С. 465–475.

Недежковић О. Правопис “Ресавске школе” и Константин Философ // Српска књижевност у књижевној критици I. Стара књижевност. – Београд, 1965. – С. 467–475.

Норђић П. Историја српске ћирилице. – Београд, 1987.

Українська

Гнатенко Л.А. Графіко-орфографічні особливості староукраїнського узусу в правописі голосних конфесійних рукописних пам'яток останньої чверті XIV – першої чверті XVII ст. // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1996. – Вип. 3. – С. 39–57.

Гнатенко Л.А. Передача голосних звуків у староукраїнських ділових пам'ятках останньої чверті XIV – першої чверті XVII ст. // Східні слов'яни. Мова. Історія. Культура. За матеріалами пам'яток писемності XI–XVIII ст. Збірник присвячений 90-річчю академіка Б.О. Рибаківа. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 153–161.

Гнатенко Л.А. Середньоболгарські орфограми як засіб ідентифікації часу написання староукраїнських конфесійних пам'яток // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2000. – Вип. 3. – С. 266–277.

Гнатенко Л.А. Львівський Апостол 1574 року в контексті староукраїнської конфесійної орфографії // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 27–39.

Гнатенко Л.А. Правопис приголосних та буквених знаків у староукраїнських конфесійних писемних пам'ятках (у зв'язку з другим південнослов'янським графіко-орфографічним впливом) // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2000. – Вип. 6. – С. 11–21.

Гнатенко Л.А. Письмо Пересопницького Євангелія та графіко-орфографічні особливості пам'ятки // Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр. Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказник / Видання підготувала І.П. Чепіга за участю Л.А. Гнатенко; Вступне слово О.С. Онищенко. – К., 2001. – С. 55–73.

Захарчишина П.І. Палеографічні особливості Львівського письма XVI–XVII ст. // Історичні джерела та їх використання. – К., 1964. – Вип. 1 – С. 189–194.

Главные моменты в истории развития южнорусского письма в XV–XVIII вв. // Палеографический сборник: Материалы по истории южнорусского письма в XV–XVIII вв. / Состав., вступит. статья И. Каманина. – К., 1899. – Вып. 1. – С. 1–19.

Москаленко А.А. Нарис історії українського алфавіту і правопису. – Одеса, 1958. – 42 с.

Москаленко А.А., Терлецька В.М. Український правопис (Бібліографія, матеріали на допомогу науковій та учбовій роботі). – Одеса, 1971. – 74 с.

Огієнко І. Новочасний церковнослов'янський правопис: Історичний нарис з палеографії та палеотипії (З семінару церковнослов'янської мови Православного Богословського Відділу Варшавського університету). – Варшава, 1926. – 28 с.

Степовик Д.В. Українська графіка XVI–XVIII ст.: Еволюція образної системи. – К., 1982. – 331 с.

Ткач Ф.Е. Палеографічно-правописні та фонетико-морфологічні особливості мови українських ділових документів XVII ст.: Методичні вказівки до практичних занять з історії української мови. – Одеса, 1974. – 142 с.

ПАЛЕОГРАФІЧНІ АЛЬБОМИ

Карский Е. Образцы славянского кирилловского письма с X по XVIII век. – Варшава, 1902. – Изд. 2. – 89 с.

Лавров П.А. Палеографические снимки с юго-славянских рукописей болгарского и сербского письма. – СПб., 1905. – Вып. 1: XI–XIV в. – 2, 4 с., 64 табл.

Лавров П.А. Альбом снимков с юго-славянских рукописей болгарского и сербского письма. Петроград, 1916. – 130 л., табл. // Энциклопедия славянской филологии. Прилож. к Вып. 4, 1.

Новый сборник палеографических снимков с русских рукописей XI–XVIII вв. / Под. ред. А.И. Соболевского. – СПб., 1906. – VI с.: 70 ил.

Палеографический атлас. Снимки с южно-славянских и русских рукописей X–XVI вв. / Под. ред. А.И. Соболевского. – СПб., 1899. – 3 с., 57 ил.

Палеографические снимки с русских рукописей XII–XVII веков / Под ред. А.И. Соболевского. – СПб., 1903. – 2 с., 70 табл.

Соболевский А.И. Палеографический Изборник. Материалы по истории южно-русского письма в XV–XVIII вв, изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов. – СПб., 1899.

ПРОЧИТАННЯ СКОРОПISY

Беляев И.С. Практический курс изучения древней русской скорописи для чтения рукописей XV–XVIII ст. – 2-е изд. – М., 1911. – 100 с.

Горобець В.Й. Український скоропис першої половини XVIII ст. // Мовознавство. – 1982. – № 2. – С. 61–66.

Панашенко В.В. Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. (На матеріалах Лівобережної України). – К., 1974. – 112 с.

Судаков Г.В. Из наблюдений над палеографией скорописи второй половины XVII в. (в материалах гос. архива Волынской области) // Проблемы палеографии и кодикологии в СССР / Сб. статей. – М., 1974. – С. 141–151.

ПЕРЕДАЧА РУКОПИСНИХ ТЕКСТІВ

Єдлінська У.Я., Страшко В.В. Методичні рекомендації по передачі текстів документів XVI–XVIII ст. – К., 1990.

Німчук В.В. Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції. Проект. – К., 1995. – Ч. 1. – 54 с.

Передача текстів документів і пам'яток. Методичні рекомендації за матеріалами науково-методичної наради, квітень 1990. – К., 1990. – 108 с.

Пещак М.М., Русанівський В.М. Правила видання пам'яток української мови XIV–XVIII ст. – К., 1961. – 84 с.

Правила издания исторических документов в СССР. – М., 1990.

Страшко В. Правила передачі тексту кириличних документів XVI–XVIII ст. дипломатичним і популярним методами та рекомендації для застосування цих правил у виданнях наукового і науково-популярного типів (Проект). – К., 1992. – 24 с.

**При розкритті скорочених написань
(під титлами, за допомогою винесення літер над рядком та ін.)
доцільно користуватися такими працями:**

Алексеев Д.И. Сокращенные слова в русском языке. – Саратов, 1979. – Гл. 1–2.

Булыка А.М. Выносные літары с старобеларуской пісьменнасці // Беларускі лінгвістычны зборник. – Мінск, 1966. – С. 154–162.

Гранстрем Е.Э. Сокращения древнейших славянских рукописей // Труды Отдела древнерусской литературы Института русской литературы. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1954. – Т. 11. – С. 427–434.

Творогов О.В. О выносных буквах в русских рукописях XV–XVII веков // Исследования источников по истории русского языка и письменности. – М., 1966. – С. 162–175.

ЗАПИСИ

Апанович Е.М. Записи на рукописных книгах ЦНБ АН УССР // Проблемы рукописной и печатной книги. – М., 1976. – С. 70–86.

Апанович Е.М. Вкладные, владельческие, дарственные записи и приписки переписчиков XVI–XVIII вв. на рукописных книгах ЦНБ АН УССР // История книги и издательского дела. – Л., 1977. – С. 22–52.

Апанович Е.М. Исторические записи на старопечатных и рукописных древних книгах // История СССР. – М., 1979. (Отд. отт.).

Боянівська М. Переписувачі книжок як культурні діячі України. XV – перша половина XVII ст. – Львів, 1994. – 43 с.

Столярова Л.В. Древнерусские надписи XI–XIV веков на пергаменных кодексах. – М., 2000. – 414 с., ил.

Столярова Л.В. Свод записей писцов, художников и переплетчиков древнерусских пергаментных кодексов XI–XIV веков. – М., 2000. – 543 с.

ХУДОЖНЕ ОФОРМЛЕННЯ

Неволин Ю.А. Описание украшений южнославянских и древнерусских иллюминированных рукописей по XIV в. включительно // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для

Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – 164–179, XI табл.

Запаско Я.П. Українська рукописна книга. – Львів, 1995. – 480 с.: іл. – (Сер.: Пам'ятки книжкового мистецтва).

Запаско Я.П. Орнаментальне оформлення української рукописної книги. – К., 1960. – 180 с.

Запаско Я.П. Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст. – Львів, 1971. – 310 с.

Логвин Г.Н. З глибин. Давня книжкова мініатюра XI–XVIII століть. – К., 1974. – 205 с.

Орнамент и миниатюра в Българските ръкописи X–XIV век / Авт.-съст. А. Джурова. – София, 1979. – 24 с.: 12 ил.

Прикраси рукописів Галицької України XVI в. – Жовква, 1922. – 53 табл.

Славянский и восточный орнамент по рукописям древнего и нового времени / Собрал и исследовал Владимир Стасов. – СПб., 1884–1887. – 39 табл.

Стоянов М. Украса на славянските ръкописи в България: Описание на украсата на славянските ръкописи от XI до нач. на XIX век, съхранявани в Софийска народна библиотека “Кирил и Методий”, пловдив. нар. – София, Рилския манастир, БАН и др. сборки в България. – София: Български художник, 1973. – 250 с.

Ухова Т.Б. Художественное оформление древнерусских рукописных книг (конец XIV – перв. треть XV в). – М., 1973.

4.3. ЗАГАЛЬНИЙ СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Абрамович Д. Києво-Печерський Патерик (вступ, тексти, примітки). – К., 1930. В сер.: Пам'ятки мови та письменства Давньої України. – Т. 4. – К., 1931. – XXVI, 235 с. Репринти: München, 1963–1964; Київ, 1991. – XXVI, 235 с.

Азбучно-Иерусалимский Патерик: Указ. нач. слов. – СПб., 1991. – 85 с.

Алексеев Д.И. Сокращенные слова в русском языке. – Саратов, 1979. – Гл. 1–2.

Алексеева Т.Д. Сборники постоянного и варьирующего состава со словами Кирила Туровского // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1. – С. 236–247.

Андрюшайтите Ю. В. Материалы к библиографии по филиграноведению // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М. 1990. – Вып. 3, ч. 1. – С. 95–135.

Анічэнка У.В. Да пытання аб беларуска-украінскіх можных узаемадзеяннях старажытнай пары // *Славія*, 1963. – Р. 32.

Анічэнка У.В. Кніжна-царковнаславянскія традыцыі в украінскай і беларускай перекладной пісьменнасці XVI–XVII ст. // *Slavia*. – 1966. – № 1. – С. 68–70.

Анічэнка У.В. Заўвагі аб графічна-палеографічных асаблівасцях беларускіх і украінскіх помнікаў // *Анічэнка У.В.* Беларуска-украінскія пісьмова-моўныя сувязі. – Мінск, 1969. – С. 216–230.

Антошин Н.С. Система гласных фонем в языке молдавских грамот XIV–XV вв. // *Наук. Зап. Ужгородського ін-ту: Філологічний збірник*. – Ужгород, 1958. – Т. 35: Мовознавство. – С. 109–134.

Апанович Е.М. Записи на рукописных книгах ЦНБ АН УССР // *Проблемы рукописной и печатной книги*. – М., 1976. – С. 70–86.

Апанович Е.М. Вкладные, владельческие, дарственные записи и приписки переписчиков XVI–XVIII вв. на рукописных книгах ЦНБ АН УССР // *История книги и издательского дела*. – Л., 1977. – С. 22–52.

Апанович Е.М. Историческая рукописная книга XVI–XVIII вв. в фондах Центральной Научной библиотеки АН УССР // *Книга в России до середины XIX века. Отдельный оттиск*. – Л., 1978. – С. 195–204.

Апанович Е.М. Исторические записи на старопечатных и рукописных древних книгах // *История СССР*. – М., 1979. Отд. отт.

Апанович Е.М. Рукописная светская книга XVIII в. на Украине. – К., 1983. – 221 с.

Апракос Мстислава Великого / Изд. под. Л.П. Жуковская, Л.А. Владимирова, Н.П. Панкратова. – М., 1983. – 527 с.

Архангельский А.С. Творения отцов церкви в древнерусской письменности. – Казань, 1889–1890. – Вып. i–4.

Архангельское Евангелие 1092 года. Исследование. Древнерусский текст. Словоуказатели. – М., 1997. – 674 с.

Архангельскому Евангелию 1092 года 900 лет : Материалы научной конференции. – М., 1995. – 79 с.

Архівістика: Термінологічний словник / Авт.-упорядн.: К.Є. Новохатський, К.Т. Селіверстова та ін. – К., 1998. – 106 с.

Белић А. Правопис серпскохорватског книжевног езика. – Белград, 1950.

Беляев И.С. Практический курс изучения древней русской скорописи для чтения рукописей XV–XVIII ст. – М., 1911. – Изд. 2. – 100 с.

Бенешевич В.И. Древнеславянская кормчая XIV ст. титулов без толкований // *Сборник статей по славяноведению* // *ОРЯС*, 1906. – Т. 1. – Вып. 2. – С. 229–456.

Білодід І.К., Горецький П.Й. Курс історії української літера-

турної мови. – К., 1957. – Вип. 2: Літературна мова Київської Русі. Літературна мова української народності (XIV – сер. XVI ст.). – 82 с.

Білодід І.К., Горецький П.Й. Курс історії української літературної мови. – К., 1957. – Вип. 3: Українська літературна мова другої половини XVI, XVII і XVIII ст. – 88 с.

Билодид И.К., Борковский В.И., Горецкий П.И. Изучение украинского и белорусского языков. – М., 1958. – 175 с. – Серия “История отечественного языкознания”. – Вып. 1.

Болонски псалтир. Български книжовен паметник от XIII век / Фототип. изд. с увод и бележки от Иван Дуйчев. – София, 1968. – 530 с.

Борђић Петар. Историја српскя кирилиця. Палеографско-филологика прилози. – Београд, 1971.

Болонски псалтир. Български книжовен паметник от XIII век / Фототип. изд. с увод и бележки от Иван Дуйчев. – София, 1968. – 530 с.

Боянівська М. Переписувачі книжок як культурні діячі України. XV – перша половина XVII ст. – Львів., 1994. – 43 с.

Бубнов Н.Ю. Славяно-русские прологи // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 274–296.

Бударагин В.П., Маркелов Г.В. Выявление местных рукописно-книжных традиций при описании территориальных собраний Древлехранилища Пушкинского Дома // Проблемы научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности: Материалы всесоюзной конференции. – Л., 1981. – С. 186–188.

Булыка А.М. Еволюція графічної сістэмы старабеларускай пісьменнасці // Весці АН БССР. Серыя грамадскіх навук. – Мінск., 1966. – № 2. – С. 70–78.

Булыка А.М. Вынасныя літары а старабеларускай пісьменнасці // Беларускі лінгвістычны зборник. – Мінск, 1966. – С. 154–162.

Булыка А.М. Развіццё арфаграфічнай сістэмы старабеларускай мовы. – Мінск, 1970. – 176 с.

Василев В.П. Правописната реформа на Евтимий и отражението и в произведения на негови следовници и на българските Дамаскинари // Търновска книжовна школа 2. Ученици и последователи на Евтимий Търновски. Втори Межд. симп., Велико Търново, 20–23 мая, 1976. – София, 1980. – С. 405–421.

Вздорнов Г.И. Искусство книги Древней Руси. Рукописная книга Северо-Восточной Руси XII – начала XV вв. – М., 1980. – 551 с.

Водяные знаки рукописей России XVII в. По материалам Отдела рукописей ГИМ / Сост. Т.В. Дианова, Л.М. Костюхина. – М., 1980.

Воскресенский Г. Древний славянский перевод апостола и его

судьба до XV в.: Опыт исследования языка и текста славянского перевода апостола по рукописям XII–XV вв. – М., 1879. – 344, IV с.

Воскресенский Г.А. Древнеславянский Апостол. – Вып. 1–5. – Сергиев Посад, 1892–1908.

Гаевский С. Київські списки повісті “Александрія”. – К., 1912. – 14 с.

Гальченко М.Г. Книжная культура. Книгописание. Надписи на иконах Древней Руси: Изб. работы. – М. ; СПб., 2001. – 495 с.

Гальченко М.Г. Триодь Моисея Киянина (Палеографический и графико-орфографический анализ) // Гальченко М.Г. Книжная культура. Книгописание. Надписи на иконах Древней Руси: Изб. работы. – М. ; СПб., 2001. – С. 28–45.

Гальченко М.Г. Второе южнославянское влияние в древнерусской книжности (Графико-орфографические признаки второго южнославянского влияния и хронология их появления в древнерусских рукописях конца XIV – первой половины XV в.) // Гальченко М.Г. Книжная культура. Книгописание. Надписи на иконах Древней Руси: Изб. работы. – М. ; СПб., 2001. – С. 325–382.

Гальченко М.Г. Сводная таблица графико-орфографических данных из 165 датированных древнерусских рукописей конца XIV – XV в. // Гальченко М.Г. Книжная культура. Книгописание. Надписи на иконах Древней Руси: Изб. работы. – М. ; СПб., 2001. – С. 383–442.

Геппенер М.В. Слов’янські рукописи XI–XIV ст. у фондах відділу рукописів Центральної Наукової бібліотеки Академії наук Української РСР (Огляд, опис, публікації) / Склав М.В. Геппенер за участю М.П. Візира та Й.В. Шубинського. – К., 1969. – 152 с., 22 табл.

Гераклитов А.А. Один из важнейших водяных знаков XVII в. (Alatode papier). // Сборник статей по русской истории, посвященных С.Ф. Платонову. – Пг., 1922. – С. 305–313.

Гераклитов А.А. Филиграния XVII века на бумаге рукописных и печатных документов русского происхождения. – М., 1963. – 259 с.

Гнатенко Л.А. Графіко-орфографічні особливості староукраїнського узусу в правописі голосних конфесійних рукописних пам’яток останньої чверті XIV – першої чверті XVII ст. // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 1996. – Вип. 3. – С. 39–57.

Гнатенко Л.А. Букви на позначення голосних звуків у граматиках Л. Зизанія та М. Смотрицького // Актуальні проблеми граматики: Збірник наукових праць. – Вип. 1. – К. ; Кіровоград, 1996. – С. 8–12.

Гнатенко Л.А. Староукраїнський правопис останньої чверті XIV – першої чверті XVII ст. у зв’язку з проблемою другого південнослов’янського графіко-орфографічного впливу (Букви на позначення голосних звуків): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 1997. – 28 с.

Гнатенко Л.А. Передача голосних звуків у староукраїнських ділових пам'ятках останньої чверті XIV – першої чверті XVII ст. // Східні слов'яни. Мова. Історія. Культура. За матеріалами пам'яток писемності XI–XVIII ст. Збірник присвячений 90-річчю академіка Б.О. Рибаківа. – К., 1999. – Вип. 3. – С. 153–161.

Гнатенко Л.А. Середньоболгарські орфограми як засіб ідентифікації часу написання староукраїнських конфесійних пам'яток // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2000. – Вип. 3. – С. 266–277.

Гнатенко Л.А. Львівський Апостол 1574 року в контексті староукраїнської конфесійної орфографії // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 27–39.

Гнатенко Л.А. Правопис приголосних та буквених знаків у староукраїнських конфесійних писемних пам'ятках (у зв'язку з другим південнослов'янським графіко-орфографічним впливом) // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2000. – Вип. 6. – С. 11–21.

Гнатенко Л.А. Письмо Пересопницького Євангелія та графіко-орфографічні особливості пам'ятки // Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр. Дослідження. Транслітерованний текст. Словопоказчик / Видання підготувала І.П. Чепіга за участю Л.А. Гнатенко. Вступне слово О.С. Онищенко. – К., 2001. – С. 55–73.

Гнатенко Л.А. Слов'янська кирилична рукописна книга XV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог / Укладання, вступна стаття Л.А. Гнатенко. – К., 2003. – 193 с., 158 іл.

Гнатенко Л.А. Слов'янська кирилична рукописна книга XIV ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: Каталог / Укладання, вступна стаття Л.А. Гнатенко. – К., 2007. – 265 с., 59 іл.

Горобець В.Й. Український скоропис першої половини XVIII ст. // Мовознавство. – 1982. – № 2. – С. 61–66.

Гранстрем Е.Э. Сокращения древнейших славянских рукописей // Труды Отдела древнерусской литературы Института русской литературы. – М.; Л., 1954. – Т. 11. – С. 427–434.

Гурло Н.С. Да питання станаслення беларускай арфаграфічнай сістэмы (па матэрыялах заходнярускай пісьменнасці XIV – XV стст. // Ученые записки Гродненского пединститута. – Минск, 1960. – Вып. 6: серия гуманитарная. – С. 79–95.

Джурова А. Орнамент и миниатюра в Българските ръкописи X–XIV век. – София, 1979. – 24 с., 12 ил.

Джурова А. Томичов псалтир: В 2 т. / Център за славяно–Визан-

тийски проучвания "Иван Дуйчев". – София, 1990. – Т. 1. – 248 с. – Т. 2. – 305 с.

Дианова Т.В. Методическое пособие по датированию рукописей с помощью водяных знаков (филиграней) бумаги // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 180–204.

Дианова Т.В. Метод датировки документов с помощью водяных знаков и принципы публикации филиграней // АЕ за 1974 год. – М., 1975. – С. 56–61.

Дианова Т.В. О взаимосвязи формата книги и сортов бумаги (По материалам Московских изданий XVII века в собрании ГИМ) // История и палеография. Сборник статей. – М., 1993. – С. 445–468.

Добромирово евангелие. Български паметник от началото на XII век / Под. за изд. Боряна Велчева. – София, 1975.

Dobrotolgye. – М., 1832.

Дубровина Л.А. История о Казанском царстве (Казанский летописец). Списки и классификация текстов. – К., 1989. – 192 с.

Дубровина Л. Кодикология та кодикография української рукописної книги. – К., 1992. – 262 с.

Дубровина Л.А., Гальченко О.М. Кодикография української та східнослов'янської рукописної книги і кодикологічна модель структури формалізованого опису рукопису. – К., 1992. – 152 с.

Дубровина Л.А. Українська рукописна книга як об'єкт кодикології та камеральної археографії // Укр. археогр. щорічник. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 59–70.

Дубровина Л.А. Кодикология української книги XV–XVIII ст.: об'єкт та проблеми археографічного опису // Слов'янська писемність і розвиток духовної культури : Зб. матеріалів. – К., 1993. – С. 27–30.

Дубровина Л.А. Кодикология та кодикография як спеціальні дисципліни в дослідженнях історії української рукописної книги / Автореф. дис. ... док. іст. наук. – К., 1993. – 39 с.

Дубровина Л.А. Рукописна книга як об'єкт національного бібліографічного репертуару України в контексті поняття "писемна пам'ятка" та її автора // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – 1999. – Вип. 2. – С. 141–154; Вип. 1. – С. 43–57.

Дубровина Л.А. Опис рукописних книг: бібліография, археография, кодикография // Бібл. вісн. – 1993. – № 1/2. – С. 12–20.

Дубровина Л.А., Гнатенко Л.А. Археографічний та кодикологічний опис Пересопницького Євангелія // Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр. Дослідження. Транслітерованний текст. Словопоказчик / Видання підготувала І.П. Чепіга за участю Л.А. Гнатенко. Вступне слово О.С. Онищенко. – К., 2001. – С. 74–104.

Дурново Н.Н. Славянское правописание XI–XII вв. // *Slavia*. – Прага, 1933. – Роџ. 12. – Seš, 1–2.

Экспертиза и научно-техническая обработка рукописных книг. Методические рекомендации / Составитель Ю.Д. Рыков. – М., 1990. – 64 с.

Євсевієве Євангеліє 1283 року / Видання підготували: Г.П. Арполенко, З.Г. Козирєва, Г.І. Лиса, В.В. Німчук, К.С. Симонова, Г.К. Щербатюк. Вступне дослідження В.В. Німчука. – К., 2001. – 319 с.

Єдлінська У.Я., Страшко В.В. Методичні рекомендації по передачі текстів документів XVI–XVIII ст. – К., 1990.

Жуковская Л.П. Типология рукописей древнерусского полного апракоса XI–XIV в связи с лингвистическим изучением их // *Памятники древнерусской письменности. Язык и текстология.* – М., 1968. – С. 199–332.

Жуковская Л.П. Рекомендации для определения языка (изводов) древних славянских рукописей // *Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР.* – М., 1973. – Вып. 1. – С. 1–42.

Жуковская Л.П. Славяно-русские евангелия XI–XIV вв. // *Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР.* – М., 1973. – Вып. 1. – С. 356–383.

Жуковская Л.П., Тихомиров Н.Б., Шеламанова Н.Б. Рекомендуемые наименования памятников письменности и рукописей для славянского Выпуска “Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР” // *Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР.* – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1. – С. 1–32.

Жуковская Л.П. Рекомендации для выявления водяных знаков (филиграней) в рукописях форматом 4^о и датировки рукописей по филиграням // *Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР.* – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1. – С. 33–50.

Жуковская Л.П. Реймское евангелие: история его изучения и текст / *Ин-т рус. яз. АН СССР. Проблемная группа по эксперимент. и прикладной лингвистике.* – М., 1978. – 64 с.

Жуковская Л.П. О южнославянском влиянии XIV–XV вв. (На материале проложного жития Евгения) // *Язык и письменность среднеболгарского периода.* – М., 1982. – С. 26–60.

Жуковская Л.П. О значении исследования понтюзо и некоторых других вопросах филиграноведения // *АЕ за 1981 г.* – М., 1982. – С. 64–76.

Жуковская Л.П. Текстологическое и лингвистическое исследование Пролога // Славянское языкознание : IX Международный съезд славистов. – М., 1983. – С. 110–120.

Жуковская Л.П. Апракос Мстислава Великого: Кодикологическое и палеографическое описание // Апракос Мстислава Великого / Изд. под. Л.П. Жуковская, Л.А. Владимирова, Н.П. Панкратова. Под ред. Л.П. Жуковской. – М., 1983. – С. 6–20.

Жуковская Л.П. Грецизация и архаизация русского письма 2-й половины XV – 1-й половины XVI в. (Об ошибочности понятия “второе южнославянское влияние”) // Древнерусский литературный язык в его отношении к старославянскому. – М., 1987. – С. 144–176.

Запаско Я.П. Орнаментальне оформлення української рукописної книги. – К., 1960. – 180 с.

Запаско Я.П. Мистецтво книги на Україні в XVI–XVIII ст. – Львів, 1971. – 310 с.

Запаско Я.П. Українська рукописна книга. – Львів, 1995. – 480 с.: іл. – (Сер.: Пам’ятки книжкового мистецтва).

Захарчишина П.І. Палеографічні особливості Львівського письма XVI–XVII ст. // Історичні джерела та їх використання. – К., 1964. – Вип. 1. – С. 189–194.

Иванов Н. Общее понятие о хронографах и описание некоторых списков их, хранящихся в библиотеках С.-Петербургских и Московских. – Казань, 1843. – 340 с.

Иванова О.А. До питання датування рукописних книг XVI ст. за матеріалами фондів Інституту рукопису НБУ імені В.І. Вернадського // Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип. 7. – К., 2002. – С. 204–216.

Иванова О.А. Рукописні книги XVI ст. у фондах Інституту рукопису НБУВ // Наукові праці НБУВ. – Вип. 9. – К., 2002. – С. 465–474.

Иванова О.А., Іваннікова М.К. Рукописна кирилична книга XVI–XVII ст. Основні принципи атрибуції // Архіви України. – № 6. – К., 2002. – С. 169–178.

Издания кирилловского шрифта XV – первой половины XVI в. В помощь составителям Сводного каталога старопечатных изданий кирилловского и глаголического шрифтов. Методические рекомендации / Составитель Ю.А. Лабынцев. – М., 1984. – 24 с.

Ильинский Г.А. Софийский октоих XIII в. – СПб., 1906. – 25 с., 1 табл.

Ильинский Г.А. Златоструй А.Ф. Бычкова // Български старини. – София, 1929. – Кн. 10.

Инструкция по составлению описания рукописей XI–XIV вв. для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Сост. Л.П. Жуковская, Н.Б. Шеламанова. – М., 1974.

Инструкция по описанию рукописных книг / Сост. А.А. Амосов // Сб. инструкций ОРРК БАН СССР. – Л., 1989.

Инструкция по составлению описания рукописи. Библиография. Сопровождающие. Подготовительные работы / Пер. с фр. Л.И. Киселевой ; Под ред. проф. А.Д. Люблинской. – Париж, 1977. (Информационная серия и текстуальная документация).

Ирмологий. – М., 1982–1983. – Кн. 1–3.

Ищенко Д.С. Поучения огласительные Феодора Студита // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1. – С. 224–235.

Исаевич Ю.А. Києво-Печерський патерик у літературному процесі кінця XVI – початку XVIII ст. на Україні. – К., 1990. – 180 с.

Каманін І., Вітвіцька О. Водяні знаки на папері українських документів XVI – XVII ст. (1566–1651). – К., 1923. – 144 с.

Карский Е.Ф. Западнорусские переводы псалтыри в XV–XVII ст. – Варшава, 1896. – XIII, 444 с.

Карский Е. Образцы славянского кирилловского письма с X по XVIII век. – Варшава, 1902. – Изд. 2. – 89 с.

Карский Е.Ф. Очерк славянской кирилловской палеографии : Лекции, читанные в 1912–1913 акад. году. – Варшава, 1913. – 211 с.

Карский Е.Ф. Славянская кирилловская палеография. – Л., 1928. – 494 с.

Каталог ръкописи в библиотеката на Зографския монасна славяските тир в Света Гора / Съост. Б. Райков, С. Кожухаров и др. – София, 1994. – 448 с.

Каталог славяно-русских рукописных книг XI–XIV вв., хранящихся в ЦГАДА СССР / Ред. Л.В. Мошкова, В.С. Немчинов. – М., 1988. – Ч. 1. – 122 с.; Ч. 2. – 349 с.

Каталог славяно-русских рукописных книг XV века, хранящихся в Российском государственном архиве древних актов / Сост.: И.Л. Жучкова, Л.В. Мошкова, А.А. Турилов. – М., 2000. – 413 с.

Киевская Псалтирь 1397 года из Государственной Публичной библиотеки имени М.Е. Салтыкова-Щедрина в Ленинграде. – М., 1978. – Т. 1: Вздорнов Г.И. Исследование о Киевской Псалтири. – М., 1978. – 171 с.; Т. 2: Факсимиле. – 231 л.

Киселева Л.И. Кодикология и новые методы описания рукописей // Проблемы научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности: Материалы Всесоюз. конф. – Л., 1981. – С. 123–129.

Кісь Я.П. Палеографія: Навч. посібник. – Львів, 1975. – 78 с.

Клепиков С.А. Филиграния и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII–XX века. – М., 1959. – 305 с.

Клепиков С.А. Филиграни на бумаге русского производства XVII – начала XX века. – М., 1978. – 239 с.

Книга в России в XVII в. – Л., 1970.

Князевская О.А. Орфография и отражение в письме явлений языка (на материале рукописей XI–XIV вв.) // Источниковедение и история русского языка. – М., 1964. – С. 59–68.

Князевская О.А., Чешко Е.В. Рукописи митрополита Киприана и отражение в них орфографической реформы Евфимия Тырновского // Тырновска книжовна школа 2. Ученици и последователи на Евтимий Търновский. Втори междун. симп., Велико Търново, 20–23 мая, 1976. – София, 1980. – С. 282–292.

Кодов Г., Райков Б. Принципи и методи по описване на славянските ръкописи с оглед на състав'яне каталог на българските ръкописи от X до XVII век // Известия на Народната библиотека «Кирил и Методий». – 1976. – № 14. – С. 55–82.

Конотоп А.В. Древнейший памятник украинского нотопишного письма. – Супрасльський ирмологион 1598–1601 гг. // Памятники культуры: Новые открытия. Письменность. Искусство. Археология. Ежегодник. М., 1974–1975. – С. 285–293.

Костюхина Л.М., Покровская В.Ф., Розов Н.Н., Тихомиров Н.Б., Щепкина М.В. Описание сборников // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 214–223.

Коцева Е. Александрийско-попгерасимово писмо в български ръкописи от втората половина на XIV в. // Старобългарска литература. Изследвания и материали. – София, 1971. – Т. 1. – С. 369–401.

Коцева Е. Евтимиев служебних. Софийски препис от 80-е години на XIV век. – София, 1985. – 218 с.

Кочіш Мігай. Вступ // Скотарське учительне евангеліє – український гоміліар 1588 року / Текст рукопису підготував і видав Мігай Кочіш. Передмова проф. Василя Німчука. – Сомбатгей, 1997. – С. 19–27.

Крыжановский Г. Рукописные евангелия Киевских книгохранилищ: Исследование языка и сравнительная характеристика текста. – К., 1889. – VI, XXIII, 393 с., табл.

Кріль М. Основи палеографії: Навч. посібник. – К., 1995. – 196 с.

Куев К., Петков Г. Събрани съчинения на Константин Костенечки: Изследоване и текст. – София, 1986. – 573 с.

Кукушкина М.В. Филиграни на бумаге русских фабрик XVIII – начала XIX ст. (Обзор собраний П.А. Каратаева) // Исторический очерк и обзор фондов Рукописного отдела БАН. – М.: Изд. АН СССР, 1958. – Вып. 1: XIX–XX в. – С. 285–370.

Кукушкина М.В. Книга в России в XVI веке. – СПб., 1999.

Купчинський О.А., Ружицький Е.Й. Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові 1233–1799. – К., 1972.

Лавров П.А. Югославянская палеография: Курс, читанный в С.-Петербургском Археологическом институте в 1903–1904 году. – СПб., 1904. – 67 с., 19 табл.

Лавров П.А. Палеографические снимки с юго-славянских рукописей болгарского и сербского письма. – СПб., 1905. – Вып. 1: XI–XIV в. – 2 с, 4 с, 64 табл.

Лавров П.А. Альбом снимков с юго-славянских рукописей болгарского и сербского письма. – Пг., 1916. – 130 л., табл. // Энциклопедия славянской филологии. Прилож. к Вып. 4, 1.

Лауцявичюс Э. Бумага в Литве в XV–XVIII веках. – Вильнюс, 1979. – 185 с.

Лебедев А. Рукописи Церковно-археологического музея Императорской Киевской духовной академии. – Саратов, 1916. – Т. 1. – 472 с.

Лихачев Н.П. Бумага и древнейшие бумажные мельницы в Московском государстве. Альбом фолиантов. – СПб., 1891. – 116 табл. с изображением бумажных водяных знаков.

Лихачев Н.П. Палеографическое значение бумажных водяных знаков. – СПб., 1899. – Т. 1–3.

Лихачев Н.П. Палеографическое значение бумажных водяных знаков. Альбом филигранных. – СПб., 1899. – Т. 1–3 / Систематизировал по сюжетам и сост. ук. В.М. Загребин. – Л., 1982. – 422 с.

Лихачева О.П. Славяно-русский апостол XI–XIV вв. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 2. – С. 420–447.

Логвин Г.Н. З глибин. Давня книжкова мініатюра XI–XVIII століть. – К.: Дніпро, 1974. – 205 с.

Мазуринская кормчая. Памятник межславянских культурных связей XIV–XVI вв.: Исследования. Тексты / Сост. Е.В. Белякова, К. Илиевска и др. – М., 2002. – 855 с.

Маслов С.И. Обзор рукописей библиотеки имп. университета Св. Владимира. – К., 1910. – 42 с.

Матичин апостол / Фототипска изд. Уред. М. Пантић. – Београд: Српска академия наука и уметности Народна библиотека Србије, 1981. – Кн. 2. – 171 ар.

Мацюк О.Я. Папір та філіграні на українських землях (XVI – початок XX ст.). – К., 1974. – 295 с.

Мацюк О.Я. Філіграні архівних документів України XVIII–XX ст. – К., 1992. – 352 с.

Мацюк О. З історії українського паперу. – К., 1994. – 186 с.

Методическое пособие по археографии / Авторский коллектив: В.А. Владикина, З.К. Водопьянова, Ю.С. Воробьева и др. – М., Глав-архив СССР, 1991. – 459 с.

Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – 387 с.

Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР / Ред. кол.: Л.П. Жуковская (отв. ред.) и др. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1–2. – 484 с.

Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР – М., 1990. – Вып. 3, ч. 1–2. – 405 с.

Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – Новосибирск, 1990. – Вып. 4.

Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – Новосибирск, 1990. – Вып. 5, ч. 1. – 184 с.; Ч. 2. – С. 185–352.

Мещерский Н.А. Памятники ветхозаветной письменности в древней славяно-русской традиции // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 332–355.

Минеи. – М., 1978–1989. – Т. 1–12.

Михайлов А. К вопросу об учительном евангелии Константина епископа Болгарского. – М., 1894. – 58 с. – Из I-го Вып. Трудов Славянской комис. при имп. Моск. Археологич. общ.

Момина М.А. Постная и Цветная Триоди. Содержание Триоди // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 2. – С. 389–419.

Москаленко А.А. Нарис історії українського алфавіту і правопису. – Одеса, 1958. – 42 с.

Москаленко А.А. Правопис українських грамот XIV–XV ст. // Тези доп. наук. конф. філолог. фак., присвяченої 100-річчю Одеського університету, 29–30 листопада 1965 р. – Одеса, 1965. – С. 36–37.

Москаленко А.А., Терлецька В.М. Український правопис (Бібліографія, матеріали на допомогу науковій та учбовій роботі). – Одеса, 1971. – 74 с.

Мошин В.А. Революції у історії старог сръпског правописа // Библиотекар, XV. – Београд, 1964. – № 6. – С. 465–475.

Мошин В.А. Палеографічно-орфографічні норми южно-славянських рукописей // Методическе пособие по описанию славяно-русских рукописей для сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – С. 43–75.

Мошин В. Палеографско-правописне норме за јужнословенске рукописе пергаменог раздолј // Климент Охридски. Стѣдии. – Скопје, 1986. – С. 24–31.

Муравьев А.В. Палеография. Учебно-методическое пособие со сборником снимков с русского письма XI–XVIII вв. для студентов заочников и вечернего отделения исторических факультетов государственных университетов. – Изд. 3. – М., 1971. – 104 с.

Неволин Ю.А. Описание украшений южнославянских и древнерусских иллюминированных рукописей по XIV в. включительно // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 164–179, XI табл.

Недельковић О. Правопис “Ресавске школе” и Константин Философ // Српска књижевност у књижевној критици I. Стара књижевност. – Београд, 1965. – С. 467–475.

Немировский Е. Название песнопений в Октоихе 1494 г. – Београд, 1991. – С. 287–292.

Нікалаеў М. Палата кнігапісная. Рукапісная кніга на Беларусі у X–XVIII стагоддзях. – Мінск, 1993.

Німчук В.В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. – К., 1985. – 223 с.

Німчук В.В. Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції. Проект. – К., 1995. – Ч. 1. – 54 с.

Новый сборник палеографических снимков с русских рукописей XI–XVIII вв. / Под ред. А.И. Соболевского. – СПб., 1906. – VI с.: 70 ил.

Норђић П. Историја српске ћирилице. – Београд, 1987.

Норовская Псалтырь. Среднеболгарская рукопись XIV века: В 2-х ч. / Подг. Е.В. Чешко, И.К. Бунина и др. – София, 1989. – Ч. 1. – 206 с.; Ч. 2. – 744 с.

Огієнко І. Українська Житомирська Євангелія 1571 року: Опис пам'ятки, аналіз мови і словник. Нарис з історії культурного життя Старої Волині. – Тарнів, 1922. – 72 с.

Огієнко І. Новочасний церковнослов'янський правопис: Історичний нарис з палеографії та палеотипії (З семінару церковнослов'янської мови Православного Богословського Відділу Варшавського університету). – Варшава, 1926. – 28 с.

Огієнко І. Історія церковно-слов'янської мови. – Варшава, 1927. – Т. 1–12.

Огієнко І. Розмежування пам'яток українських від білоруських. – Жовква, 1934. – 32 с.

Октоихъ, сиречь Осмогласникъ. – М., 1981. – Кн. 1–3.

Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в г. Нежине / Сост. под ред. М. Сперанского. – М., 1900. – 143 с.; То же: Известия Историко-филологического института кн. Безбородко. – Нежин, 1900. – Т. 18. – С. 1–143.

Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в г. Нежине (Окончание) / Сост. М. Сперанским. – М., 1901. – 39 с.; То же: Известия Историко-филологического института кн. Безбородко. – Нежин, 1901. – Т. 19. – С. 1–39.

Описание рукописей Почаевской лавры, хранящихся в библиотеке музея при Киевской духовной академии / Составил Василий Березин. – К., 1881. – 81 с.

Описание рукописных книг. Методические указания / Сост. С.А. Галишев, И.Л. Манькова, Л.С. Соболева, А.Т. Шашков / Отв. ред. Р.Г. Пихоя. – Свердловск, 1989.

Орлов А.С. Сборники Златоуст и Торжественник. – СПб., 1905. – 80 с.

Орлов А.С. Библиография русских надписей XI–XV вв. – М.; Л., 1952. – 239 с.

Орнамент и миниатюра в Българските ръкописи X–XIV век / Авт.–съст. А. Джурова. – София, 1979. – 24 с., 12 ил.

Осипов Б.И. История русского письма. Графика, орфография, пунктуация: Учебное пособие. – Омск, 1990. – 82 с.

Остромирово евангелие 1056–1057 гг. : Факсим. изд. – М., 1989. – 16 с., 294 л.

Палеографические снимки с русских рукописей XII–XVII веков / Под ред. А.И. Соболевского. – СПб.: Изд. СПб. археолог. ин-том, 1903. – 2 с., 70 табл.

Палеографический атлас. Снимки с южно-славянских и русских рукописей X–XVI вв. / Под. ред. А.И. Соболевского. – СПб., 1899. – 3 с., 57 ил.

Палеографический сборник: Материалы по истории южнорусского письма в XV–XVIII вв. / Состав., вступит. статья И. Каманина. – К., 1899. – Вып. 1. – С. 1–19.

Палеографічно-правописні та фонетико-морфологічні особливості мови українських ділових документів XVII ст.: Методичні вказівки до практичних занять з історії української мови / Упорядкував Ф.Е. Ткач. – Одеса, 1974. – 142 с.

Палея толковая по списку сделанному в г. Коломне в 1406 г. Труд учеников Н.С. Тихонравова. – М., 1896. – 214 с.

- Панашенко В.В.* Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст. (На матеріалах Лівобережної України). – К., 1974. – 112 с.
- Патерик Києво-Печерський*: за редакцією написаною 1462 року по Різдву Христовому печерським ченцем Касіяном / Вид. під. І. Жиленко. – К., 1998. – 346 с.
- Патерик Римський*: Диалоги Григорія Великого в древнеславянском переводе / Изд. под ред. К. Дидди. – М., 2001.
- Передача текстів документів і пам'яток*. Методичні рекомендації за матеріалами науково-методичної наради, квітень 1990. – К., 1990. – 108 с.
- Пересопницьке Євангеліє 1556–1561 рр.* Дослідження. Транслітерований текст. Словопоказчик / Видання підготувала І.П. Чепіга за участю Л.А. Гнатенко; Вступне слово О.С. Онищенко. – К., 2001. – 703 с.
- Перетц В.Н.* К истории литературного движения на Украине в XV в. Опыт перевода “Измарагда” // Сборник по русскому языку и словестности АН. – 1929. – Т. 1, Вып. 3. – С. 1–19.
- Петров Н.И.* Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – К., 1875–1879. – Вып. 1–3. – 683, CVII с.
- Петров Н.И.* Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. – М., 1891. – Вып. 1: Собрание рукописей Московского митрополита Макария (Булгакова), Мелецкого монастыря на Волыни, Киево-Братского монастыря и Киевской духовной семинарии. – VIII, 321 с.
- Петров Н.И.* Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. – М., 1901. – Вып. 2: Собрания рукописей Киево-Печерской Лавры, Киевских монастырей Златоверхо-Михайловского, Пустынно-Никольского, Выдубицкого и женского Флоровского, и Десятинной церкви. – 294 с.
- Петров Н.* Краткое обозрение рукописей Киево-Софийской библиотеки. – К., 1901. – 22 с.
- Петров Н.И.* Описание рукописных собраний, находящихся в городе Киеве. – М., 1904. – Вып. 3: Библиотека Киево-Софийского собора. – IV, 307, сVIII с.
- Петухов Е.В.* Заметки о некоторых рукописях, хранящихся в библиотеке Историко-филологического института кн. Безбородко. – К., 1895. – 56 с.
- Пещак М.М., Русанівський В.М.* Правила видання пам'яток української мови XIV–XVIII ст. – К., 1961. – 84 с.
- Попов А.* Обзор хронографов русской редакции. – М., 1866.

- Правила издания исторических документов в СССР.* – М., 1990.
- Преображенский В.С.* Славяно-русский скитский патерик. Опыт историко-библиографического исследования. – К., 1909. – VIII, 257 с.
- Прикраси рукописів Галицької України XVI в.* – Жовква, 1922. – 53 табл.
- Проблемы* научного описания рукописей и факсимильного издания памятников письменности: Материалы Всесоюз. конф. – Л., 1981. – 265 с.
- Пудалов Б.М.* Сборник “Измарагд” в русской письменности XIV–XVIII ст. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1990. – Вып. 3, ч. 2. – С. 382–405.
- Пуряева Н.* Словник церковно-обрядової термінології. – Львів, 2001. – 156 с.
- Пушкарьов Л.М.* Види письмових історичних джерел // Укр. іст. журн. – 1968. – № 9. – С. 24–31.
- Рогов А.И.* Минеи (справка) // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 297–305.
- Розов Н.И.* Русские служебники и требники // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 2. – С. 314–339.
- Розов Н.Н.* Книга древней Руси XI–XIV вв. – М., 1977. – 167 с.
- Розов Н.Н.* Книга в России в XV в. – Л., 1981. – 153 с.
- Рукописное собрание библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в г. Нежине. Приобретения 1901–1903 гг. / Описание составлено М. Сперанским.* – Нежин, 1903. – 28 с.
- Рукописное собрание библиотеки Историко-филологического института князя Безбородко в г. Нежине. Приобретения 1904–1905 гг. / Описание сост. М. Сперанским.* – Нежин, 1905. – 40 с; То же: Известия Историко-филологического института кн. Безбородко. – Нежин, 1906. – Т. 22. – С. 1–40.
- Сапунов Б.В.* Украинская книга в России в XVII в. (Из истории русско-украинских культурных связей) // История книги и издательского дела: Сборник научных трудов. – Л.: БАН, 1977. – С. 5–21.
- Сапунов Б.В.* Книга в России в XI–XIII вв. – Л.: Наука, 1978. – 231 с.
- Сборники Златоуст и Торжественник / Под. к изд. А.С. Орлов.* – СПб., 1905. – 80 с.
- Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР, XI–XIII вв. / Ред. кол.: Л.П. Жуковская и др.* – М., 1984. – 405 с.
- Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в. – Вып. 1: Апокалипсис – Летопись Лаврентьевская.* – М., 2002. – 766 с.

Святкова и Загальна Мінея. – К., 1992. – 464 с.

Симонов Р.А. Об особенностях цифровой системы, употреблявшейся в кириллических рукописях X–XV веков // *Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР.* – М., 1973. – Вып. 1. – С. 205–213.

Синайский патерик. Указатели / Отв. ред. К.Е. Ромозановская. – Новосибирск, 1980. – 56 с.

Славянский и восточный орнамент по рукописям древнего и нового времени / Собрал и исследовал Владимир Стасов. – СПб., 1884–1887. – 39 табл.

Слепченский апостол XII века / Труд Г.А. Ильинского. – М., 1912. – ХСII, 136 с., 2 табл.

Соболевский А.И. Южнославянское влияние на русскую письменность в XIV–XV веках / Речь, читанная на годовичном акте Археологического института, 8 мая 1894 г. проф. А.И. Соболевским. – СПб., 1894. – 16 с.

Соболевский А.И. Палеографический Изборник. Материалы по истории южно-русского письма в XV–XVIII вв., изданные Киевской Комиссией для разбора древних актов. – СПб., 1899.

Соболевский А.И. Лингвистические и археологические наблюдения. – Варшава, 1910. – Вып. 1. – 99 с.

Соколова М.А. Очерки по исторической грамматике русского языка. – Л., 1962. – 312 с.

Софийска илустрирана Александрида: Фототипско део / Уреднички одбор Милан Милутиновић, Александр Младеновић и др. – Београд: Народна библиотека Србије; Софије: Народна библиотека “Кирил и Методиј”, 1987. – 277 л, 35 прил.

Сохань П.С. Кирило-Мефодіївські традиції на Україні // *Просвітелі Кирило і Мефодій у писемних джерелах Інституту рукопису ЦНБ НАН України: Каталог рукописів другої половини XV – першої чверті XX ст. / Укладання, передмова Л.А. Гнатенко. Вступна стаття П.С. Соханя.* – К., 1995. – С. 5–18.

Сперанский М. Южнорусские тексты апокрифического евангелия Фомы. – К., 1899. – II, 22 с.

Сперанский М.Н. “Греческое” и “лигатурное” письмо в русских рукописях XV–XVI веков // *Byzantinoslavica.* – Praha, 1932. – Т. 4. – С. 58–64.

Срезневский И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках. – СПб., 1871. – VI: Книга поучений Ефрема Сирина. – IV, 560, 192, VI.

Срезневский И.И. Славяно-русская палеография XI–XIV вв. Лекции читанные в С.-Петербургском университете в 1865–1880 гг. – СПб., 1885. – VIII, 261 с.

Станівський М.Ф. Старослов'янська графіка // Станівський М.Ф. Старослов'янська мова. – К., 1983. – С. 28–40.

Степовик Д.В. Українська графіка XVI–XVIII ст.: Еволюція образної системи. – К., 1982. – 331 с.

Стецкевич М.Я. Справочные и методические пособия Отдела рукописей и редких книг ГПБ им. М.Е. Салтыкова-Щедрина (Аннотированный список) // АЕ за 1974 год. – М. 1975. – 324–335.

Столярова Л.В. Древнерусские надписи XI–XIV веков на пергаменных кодексах. – М., 2000. – 414 с., ил.

Столярова Л.В. Свод записей писцов, художников и переплетчиков древнерусских пергаментных кодексов XI–XIV веков. – М., 2000. – 543 с.

Стоянов М. Украса на славянските ръкописи в България: Описание на украсата на славянските ръкописи от XI до нач. на XIX век, съхранявани в Софийска народна библиотека “Кирил и Методий”, пловдив. нар. – София, Рилския манастир, БАН и др. сборки в България. – София, 1973. – 250 с.

Страшко В. Правила передачі тексту кириличних документів XVI–XVIII ст. дипломатичним і популярним методами та рекомендації для застосування цих правил у виданнях наукового і науково-популярного типів (Проект). – К., 1992. – 24 с.

Судаков Г.В. Из наблюдений над палеографией скорописи второй половины XVII в. (в материалах гос. архива Волынской области) // Проблемы палеографии и кодикологии в СССР : Сб. статей. – М., 1974. – С. 141–151.

Творения преподобного отца нашего и исповедника Феодора Студита в русском переводе. – СПб., 1907–1908. – Т. 1–2 (публ. Большого и Малого Катехизиса).

Творогов О.В. О выносных буквах в русских рукописях XV–XVII веков // Исследования источников по истории русского языка и письменности. – М., 1966. – С. 162–175.

Творогов О.В. Описание хроник, хронографов и хронографических компиляций // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 224–260.

Творогов О.В. Древне-русские хронографы. – Л., 1975. – 302 с.

Творогов О.В. Рукописные собрания России: состояние изучения и описания // Труды Отделения древнерусской литературы. – СПб., 2001 – Т. 52. – С. 710–744.

Тихомиров М.Н., Муравьев А.В. Русская палеография: Учеб. пособие. – Изд. 2, доп. – М., 1982. – 200 с., ил.

Ткач Ф.Е. Палеографічно-правописні та фонетико-морфологічні

особливості мови українських ділових документів XVII ст.: Методичні вказівки до практичних занять з історії української мови. – Одеса, 1974. – 142 с.

Толочко П.П. Літописи Київської Русі. – К., 1994. – 88 с.

Тромонин К.Я. Изъяснение знаков, видимых в писчей бумаге, посредством которых узнавать когда написаны или напечатаны какие-либо книги, грамоты, рисунки, картинки и другие старинные и нестаринные дела, на которых не означено годов. – М., 1844 (переиздано в “Monumenta” vol. XI, 1965).

Турилов А.А. Рукописи РГАДА и русская книжная культура XV в. (заметки редактора) // Каталог славяно-русских рукописных книг XV века, хранящихся в Российском государственном архиве древних актов / Сост.: И.Л. Жучкова, Л.В. Мошкова, А.А. Турилов. – М., 2000. – С. 10–31.

Тютюнджиев И. Българската анонимна хроника от XV век. – Велико Търново, 1992. – 254 с.

Українська книга XVI–XVII–XVIII століть. – К., 1926. – Т. 1. – 435 с.

Ухова Т.Б. Художественное оформление древнерусских рукописных книг (конец XIV – перв. треть XV в.). – М., 1973.

Ушаков Д.Н. Русское правописание. Очерк его происхождения, отношения его к языку и вопроса о его реформе. – М., 1911. – 102 с.

Федер В.Р. Сведения о славянских переводных Патериках // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 1. – С. 211–223.

Филиграни XVII века по старопечатным книгам Украины и Литвы. Каталог // Составитель Т.В. Дианова. – М., 1993.

Филигранологические исследования: теория, методика, практика: Сб. науч. тр. / Археографическая комиссия АН СССР, БАН СССР. – Л., 1990. – 154 с.

Филигрань “Кувшин” XVII в. / Сост. канд. ист. наук Т.В. Дианова. – М., 1989. – 28 с.

Фомина М.С. Златоструй в славянской письменности XII–XVII вв. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1990. – Вып. 3, ч. 2. – С. 297–328.

Фрис В. Історія кириличної рукописної книги в Україні X–XVIII ст. – Львів, 2003. – 187 с.

Харалампиев И. За основните принципи на езиково-правописната реформа на Патриарх Евтимий Търновски // Български език, 1979. – Кн. 1. – С. 22–30.

Харалампиев И. Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски. – София, 1990. – 157 с.

Хрымова М.Б. Развитие орфографической нормы в связи с фонетическими изменениями в русском языке XVII века : Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Л., 1979. – 20 с.

Чаев Н.С., Черепнин Л.В. Русская палеография. – М., 1946. – 215 с.

Черепнин Л.В. Русская палеография. – М., 1956. – 616 с.

Черных П.Я. Историческая грамматика русского языка. – М., 1962. – 375 с.

Черторицкая Т.В. Торжественник и Златоуст в русской письменности XIV–XVII вв. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1990. – Вып. 3, ч. 2. – С. 329–381.

Шварц Е.М. О методике определения филиграней (на материале славянских средневековых кодексов) // Вспомогательные исторические дисциплины: Сб. ст. – Л., 1983. – Т. 15. – С. 79–91.

Шеламанова Н.Б. Славяно-русский Октоих (ненотированный) XII–XIV вв. // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописных книг. – М., 1976. – Вып. 2, ч. 2. – С. 340–388.

Щапов Я.Н. Некоторые юридические и канонические памятники в славянской письменности XII–XV вв. // Методическое пособие по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. – М., 1973. – Вып. 1. – С. 261–273.

Щеглова С.А. “Пчела” по рукописям киевских библиотек. Опыт изучения и тексты. – СПб., 1910.

Щеглова С.А. Описание рукописей Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Алексеевича. – Пг., 1916. – 112 с; То же: Известия Отделения русского языка и словестности Имп. Академии наук. – Пг., 1916. – Т. 21, кн. 1. – С. 143–191; Кн. 2. – С. 13–64.

Щепкин В.Н. Учебник русской палеографии. – М., 1918. – VII, 182 с.

Щепкин В.Н. Русская палеография. – М., 1967. – Изд. 2. – 224 с.

Ясиновська О. Каталог кириличних рукописних Євангелій XV–XVIII століть зі збірки Львівського історичного музею. – Львів, 1996. – 150 с.

Ясиновський Ю. Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть : Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. – Львів, 1996. – 623 с.

Briquet C.M. Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier des leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600. – Leipzig, 1907–1923. – Т. 1–4.

Churchill W.A. Watermarks in paper in Holland, England, France, etc., in the XVII and XVIII centuries and their interconnection. – Amsterdam, 1935.

Die Kronen-Wasserzeichen / Bearb. von Gerhard Piccard. – Findbuch I: Der Wasserzeichenkartei Piccard im Hauptstaatsarchiv Stuttgart. – Stuttgart, 1961. – 178 S.

Die Ochsenkopf – Wasserzeichen / Bearb. von Gerhard Piccard. – Findbuch II, 1–2, III: Der Wasserzeichenkartei Piccard im Hauptstaatsarchiv Stuttgart. – Stuttgart, 1966. – T. 1–3. – 818 S.

Geurts A.J., Gruits A., Van Krieken J., Veder W.R. Codikographi and Computer // Polata knihopisnaja (Полата књигописна). Nijmegen, 1987. – № 17–18. P. 8–9.

Hermans Jos. M.M., Huisman Gerda C. De descriptione codium Groningen: Vakgroep Mediaevistiek Rijksuniversiteit, 1979–1980. – P. 5–6.

Laucevicius E. Popierius Lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas. – Vilnius, 1967.

Monumenta chartae Papiraceae Historiam illustrantia or Collection of Works and Documents illustrating the History of Paper. Hilversum, The Paper Publications Society. – Amsterdam, 1950.

Mošin V.A., Traljič S.M. Vodeni znakovi XIII i XIV vijeka (Watermarks of the 13th and 14th Centures). – Zagreb, 1957. – Vol. 1–3.

Nikolai A. Histoire des moulins paper du Sud-Ouest de la France. 1300–1800. Vol. I-II. – Bordeaux, 1935. *Uchastkina Z.W.* A history of russian hand papermills and their watermarks. – Hilversum, 1962. (*Monumenta chartae papuraceae historiam illustrantia*; [Vol.] 9).

Uchastkina Z.W. A history of russian hand papermills and their watermarks. – Hilversum, 1962. (*Monumenta chartae papuraceae historiam illustrantia*; [Vol.] 9).

ПРАВИЛА ПЕРЕДАЧІ ТЕКСТІВ РУКОПИСНИХ КИРИЛИЧНИХ КНИГ¹

Кириличні тексти (самоназва пам'ятки, заголовок, підзаголовок, записи та ін.) передаються для Реєстру методом транслітерації із заміною давніх кириличних літер і лігатурних сполучень сучасними літерами: Є “широке” передається через є; є вузьке та е через е; ѣ, ѣ – ѣ; ѕ, ѕ – ѕ; у, ѹ, ѹ, Ѹ, ж – у; О “широке”, Ѡ, О “очне” – о; О “подвійне” через два о (оо); Ѡ – от; ѡ, ѡ, ѡ – я; ѣж, ж – ю (в східнослов'янських пам'ятках); ѣ – кс; ѣ – пс; ѣ – ф; ѣ – щ; ѣ – в, і, и (в залежності від положення в слові та походження кодексу). Зберігаються написання з і та і. Літера ѣ відтворюється, оскільки в рукописах різного походження нею передаються різні звуки: напр., переважно, в українських – і, рідше и, а в білоруських та російських е. Літера ю зберігається (особливо для пам'яток сербського походження) і передається через і-є. Буквосполучення жж, жа при відтворенні східнослов'янських текстів передаються через ую; при відтворенні південнослов'янських текстів через уу, ую, уя, відповідно до походження рукопису (болгарське, македонське, сербське).

Виносні літери вносяться в рядок у круглих дужках, титла не про- ставляються, а слова під ними не розкриваються. Частина -ся в постпо- зиції пишеться разом із відповідними дієслівними формами. Зберіга- ються всі пунктуаційні знаки. Діакритичні знаки не відтворюються, паєрки не зберігаються, а на місці паєрка в кінці слова, при відповід- ній вимові, ставиться в круглих дужках буква й.

Числа подаються арабськими цифрами.

Слова, написані неправильно, передаються без виправлень. Сумніви в точності передачі тексту, через нерозбірливе написання або пошкод- ження тексту, відмічаються в квадратних дужках.

---

¹ Детальніше про передачу текстів та записів пам'яток, безпосередньо українських, див. рубрику 4.2. *Список тематичної літератури: Передача руко- писних текстів.*

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ СКОРОЧЕНЬ СЛІВ

ап. – апостол	єп. – єпископ
арк. – аркуш (-і)	заг. – заголовок
архієп. – архієпископ	зап. – запис, записи
безср. – безсрібник	зач. – зачало
безсрр. – безсрібники	зв. – зворот
бібл. – біблійний	іл. – ілюстрація
біл. – білоруська	ін. – інший
бл. – близько	інв. – інвентар
блгв. – благовірний	к. – кандидат
блгвв. – благовірні	кін. – кінець
блж. – блаженний	кн. – книга
болг. – болгарська	кн. – князь, князі
вел. – великий	крб. – карбованець (-нці)
вмц. – великомучениця	м. – місто
вмч. – великомученик	мак. – македонська
вмчч. – великомученики	мм – міліметр
гл. – глава	мн. – множина
давньорус. – давньоруська	мц. – мучениця
давньоукр. – давньоукраїнська	мщ. – мучениці
дес. – десятиріччя	н. – наук
див. – дивись	мч. – мученик
Діян. – Діяння апостольські	мчч. – мученики
др. – друга	напр. – наприклад
Єв. – Євангеліє	обл. – область
Єв. від Матф. – Євангеліє від Матфея	одн. – одинна
Єв. від Марк. – Євангеліє від Марка	ост. – остання
Єв. від Лук. – Євангеліє від Луки	перш. – перша (-ше)
Єв. від Іоан. – Євангеліє від Іоана	південнослов. – південнослов'янський

под. – подібна
пол. – половина
пом. – поминання
Посл. – Послання апостольські
поч. – початок
прав. – праведний, праведна
прим. – примітка
прп. – преподобний, преподобна
прпп. – преподобні
прмц. – преподобномучениця
прмч. – преподобномученик
прсв. – преосвященний
р-н – район
р. – рік
р. – річка
рр. – роки
ред. – редакція
рис. – рисунок
рівноап. – рівноапостольний
ркп. – рукопис
рос. – російська
с. – село
с. – сторінка
св. – святий, свята
свв. – святі
свт. – святитель

свтт. – святителі
сл. – слово
стовп. – стовпець
сщмц. – священномучениця
сщмч. – священномученик
сщмчч. – священномученики
серб. – сербська
сер. – середина
сл. – слово
см – сантиметр
ст. – століття
старослов. – старослов'янська
східнослов. – східнослов'янська
сх. – схожа
східнослов. – східнослов'янська
табл. – таблиця
т.д. – так далі
тот. – тотожна
тр. – третя
укр. – українська
філол. – філологічний
ф. – фонд
ц-сл. – церковнослов'янська
ч. – частина
чв. – чверть

ЧАСТИНА II
Методичні рекомендації
для державної реєстрації книжкових
пам'яток України:
кириличні стародруки

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ЗАПОВНЕННЯ БАЗИ ДАНИХ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ

Запропоновані Методичні рекомендації (далі – МР) опису кирилических стародруків для Державного реєстру книжкових пам'яток України розроблялися із урахуванням напрацьованої методики опису таких видань для карткових та електронних каталогів Відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ. Така робота проводилася фахівцями Відділу впродовж останніх років. МР укладені з урахуванням світового та вітчизняного теоретичного та практичного досвіду бібліографування стародруків. Вони мають на меті, з одного боку, спростити та уніфікувати опис кирилических стародруків, максимально узгодивши його із вимогами до бібліографічного опису сучасних видань, даючи змогу таким чином створювати зведені каталоги, де в одному ряду із сучасними виданнями містилися б і описи стародруків. Із іншого – по можливості зберегти елементи, які характеризують конкретне видання, даючи змогу ідентифікувати його та відокремити від опису інших подібних кирилических стародруків.

Згідно із затвердженими вимогами до Державного реєстру книжкових пам'яток України короткий бібліографічний опис видань XV–XVIII ст. пропонується складати з таких елементів:

- Прізвище автора
- Ім'я (ініціали)
- Назва
- Місце видання
- Видавництво (друкарня)
- Рік видання
- Обсяг (сторінки, аркуші)
- Формат у долях аркуша
- Фізичний стан документа

- Код групи, до якої відноситься документ
- Назва бібліотеки (кількість примірників)
- Примітки

Усі інші елементи бібліографічного опису – уніфікована назва, підзаголовок, відомості про відповідальність, порядковий номер видання тощо, мають факультативний характер. Їх пропонується додавати лише в окремих випадках, якщо без них неможливо ідентифікувати окреме видання.

1.1. Прізвище, ім'я (ініціали) автора / авторів

Прізвище, ім'я та ім'я по батькові автора / авторів передаються в називному відмінку сучасною українською мовою незалежно від мови кириличного видання та форми написання в книзі. Спочатку наводиться прізвище автора, потім ім'я та ім'я по батькові.

Якщо один із елементів опису – прізвище, ім'я та ім'я по батькові, в книжці не наведений, це встановлюється за довідковою літературою і подається без квадратних дужок:

Фальковський Іриней (Іван Якимович).

У випадку, якщо автор у книжці не зазначений, а встановлений за бібліографічними або історичними джерелами, його прізвище, ім'я та ім'я по батькові подаються в квадратних дужках:

[Софонович Феодосій]. *Выклад о церкви святой и о церковных речах.*

Прізвище та ім'я автора наводяться в формі, найбільше вживаній в сучасній спеціальній літературі:

У книзі – *Стефан, митрополит Рязанский и Муромский.*
В описі – *Яворський Стефан (Симеон Іванович).*

Усі інші варіанти прізвища, імені, псевдоніма (в тому числі варіанти зі зворотньою послідовністю складових імені-прізвища, імені-псевдоніма та ін.) вносяться у відповідні поля для ідентифікації автора:

Туптало Данило Савич див. Дмитрій Ростовський.
Ростовський Дмитрій див. Дмитрій Ростовський.

При описі творів одного й того ж автора його прізвище / ім'я

завжди наводиться в однаковій формі, незалежно від часу та місця друкування книги та тієї форми, в якій ці елементи зазначено в книзі.

Для творів духовних осіб православної церкви, особливо українських авторів XVI–XVIII ст., для спрощення ідентифікації перевага надається бібліографічному опису під прізвищем автора:

Смотрицький Мелетій (Максим Герасимович).

Могила Петро (Петро Симеонович).

Кроковський Іоасаф (Олександр).

Твори духовних осіб православної церкви можуть бути описані, починаючи з імені автора (особливо для російських авторів кінця XVII – початку XX ст.), після нього в круглих дужках зазначається прізвище, світське ім'я, ім'я по батькові:

Євгеній (Болховітінов, Євфимій Олексійович).

Якщо на книжці вказане тільки чернече ім'я автора твору, за довідковою літературою, по можливості, встановлюються і вносяться у відповідні поля його прізвище, світське ім'я, ім'я по батькові:

Платон (Левшин, Петро Єгорович).

Самуїл (Миславський, Симеон Григорович).

Для біблійних та літургійних видань, у яких зазначаються традиційні легендарні автори (наприклад, у Псалтирі – цар Давид, в Апостолі – Лука, в Октоїху – Іоан Дамаскин; у Служебнику – Василій Великий, Іоан Златоуст, Григорій Богослов), заголовок формується під назвою. Ім'я автора опускається. В разі необхідності воно може бути наведене в *Примітках*.

Твори визначних богословів, отців церкви, патріархів, єпископів, у складі імені яких не виділяється прізвище, описуються в тій формі, в якій вони найбільш відомі, та вносяться вперше з полів авторства:

Іоан Златоуст, Василій Великий, Іоан Дамаскін, Максим Грек.

Так само в найбільш вживаній формі може бути сформований заголовок під ім'ям автора для духовних осіб XVI–XX ст.:

Симеон Полоцький (Петровський-Ситніанович, Самійло Омелянович).

Димитрій Ростовський (Туптало, Данило Савич).

Заголовок формується під псевдонімом автора, якщо його справжнє ім'я відсутнє у виданні, і його не можна встановити за довідковою літературою:

*Філалет Христофор.
Клірик Острозький.*

Кириличні видання, приналежність яких певному авторові викликає сумнів, описуються під назвою. Прізвище ймовірного автора може бути зазначене у *Відомостях про відповідальність* (рубрика 1.5) або в *Примітках*:

*Синопис .
Примітки: Твір приписується Інокентію Гізелю .*

Іноді до прізвища або імені автора необхідно додати ідентифікуючі ознаки для розрізнення між собою кількох авторів:

*Никифор, архієпископ Астраханський і Ставропольський.
Софроній, патріарх Єрусалимський.*

Між прізвищами двох або трьох авторів ставиться кома.

Якщо в книжці чотири або більше авторів, то вона описується під заголовком, у *Відомостях про відповідальність* (рубрика 1.5) наводиться прізвище першого автора, після нього зазначається – “та ін.”

1.2. Назва

Опис під назвою книги формується при відсутності відомостей про автора або для видань, у яких більше трьох авторів.

Відомості про назву твору подаються відповідно до титулу книги, для видань, видрукованих без титулу, – із колофонів, передмов, присвят, післямов, колонтитулів тощо. Назва книги наводиться у відповідності з *Правилами передачі тексту кириличних видань (Додаток 1)*.

Якщо у виданні назва взагалі не наведена, що є характерним для ранніх кириличних стародруків, а також для старообрядницьких видань, вона подається відповідно до бібліографічних, книгознавчих та інших джерел, за відсутності в джерелах – формується бібліографом та подається в квадратних дужках.

Заголовок кириличних видань часто формується у вигляді уніфікованої назви. Уніфікований заголовок використовується при

складанні бібліографічного запису на видання Біблії та її частин, літургійних видань, інших історичних, юридичних, літературних пам'яток з метою ідентифікації та групування таких видань (розділ 3. *Список назв літургійних видань*).

Заголовок у формі уніфікованої назви подається сучасною українською мовою незалежно від мови видання.

Після уніфікованої назви рекомендується наводити самоназву видання (тобто назву за титулом або передмовою, післямовою тощо) згідно з *Правилами передачі тексту кириличних видань (Додаток 1)*. Назва видання за титулом, на відміну від уніфікованої, служить додатковою ідентифікуючою ознакою кириличних стародруків:

Часослов = Орологіон, сирѣч Часослов полууставный

Служебник = Леітургіаріон, си ієст Служебник от литургій святого Василя, Іоанна Златоустаго и преждесвященных

Тріодъ пісна = Тріодіон, си ест Тріпѣснец святои великои четьрдесятници

Уніфікації також потребують одні й ті ж літературні, історичні та інші твори у випадку друкування їх у різний час під різними назвами:

Уніфікована назва – *Печерський Патерик* .

Назва за титулом – *Патерик, или Отечник Печерскій*

Довгі назви, що складаються з великої кількості слів, характерні для кириличних книг, скорочуються за рахунок вилучення слів, пропусків титулування, присвят, переліку змісту твору тощо. Пропущені в середині назви слова замінюються трикрапкою:

На книзі – *Казанье на честномъ погребѣ блаженнаго мужа, и превелебнаго отца Кир Еліссеа в іеросхиммонасехъ Евфиміа Плетенецкого архімандріта монастыра Печерского Кіевского.*

В описі – *Казанье на честномъ погребѣ ... Еліссеа... Плетенецкого архімандріта монастыра Печерского Кіевского.*

Слова або словосполучення в назві видання не скорочуються.

Якщо видання двомовне, та назва книжки подана двома мовами, вони обидві наводяться в бібліографічному описі. Між ними ставиться знак =. Якщо видання двомовне або кількомовне, а назва подається однією мовою, відомості про паралельні тексти зазначаються в *Примітках*.

У випадку, коли видання набуло поширення під назвою, відмінною від уніфікованої та самоназви, рекомендується зазначити це у відповідному полі або в *Примітках*, пов'язавши з основним описом системою посилань:

Четвероєвангеліє див. Євангеліє.

При описуванні дефектних примірників, у яких бракує титулу або інших аркушів з вихідними відомостями, назва подається відповідно до повного примірника. В разі, коли немає можливості скористатися відомостями з повного примірника, вона наводиться за бібліографічними джерелами, за відсутності в них – формується бібліографом. У всіх випадках назва подається в квадратних дужках. Виняток складають уніфіковані назви, які можуть бути наведені без квадратних дужок.

1.3. Підзаголовок

Підзаголовок – це елемент опису, який пояснює, доповнює або уточнює заголовок книги. Як правило, розміщений на титулі після назви.

Підзаголовок подається згідно з *Правилами передачі тексту кириличних видань (Додаток 1)*. Між заголовком та підзаголовком ставиться двокрапка:

Димитрій Ростовський (Туптало, Данило Савич).

Сочиненія: Часть вторая, содержащая в себѣ поученія на воскресныя дни.

Житіє и успеніє святыя... княгини... Ольги: Заимствовано из Минеи Четьи.

У разі необхідності відсутній на книзі підзаголовок формується бібліографом сучасною українською мовою:

Біблія: [Віленські аркуші]. – [Вільно: Друкарня Мамоничів, бл. 1595?].

Специфічним підзаголовком є ідентифікуючі ознаки, які можуть додаватися до назви. Як правило, розміщуються в круглих дужках:

*Євангеліє (з сигнатурами). – Вільно: Друкарня Мамоничів, 1600.
Євангеліє (середньошрифтове). – Москва: Анонімна друкарня, бл. 1558–1559.*

1.4. Відомості про видання

Порядковий номер видання – 1-е, 2-е, 3-є вид. – подається в описі в тому випадку, коли він є необхідним елементом для розрізнення кількох формально тотожних за бібліографічним описом стародруків.

Порядковий номер наводиться сучасною українською мовою в уніфікованій формі.

Порядковий номер видання може при необхідності бути вказаний в описі, якщо він не зазначений в книжці. Він самостійно вноситься бібліографом і подається в квадратних дужках:

Синопис, или Краткое собраніе от различных литописцѣв... – [3-є вид.]. – Київ: Друкарня Печерської лаври, 1680. – 4°. – [4], 224 с.

Синопис, или Краткое собраніе от различных литописцѣв... – [4-е вид.]. – Київ: Друкарня Печерської лаври, 1680. – 4°. – [4], 224 с.

Синопис, или Краткое собраніе от различных литописцѣв... – [5-е вид.]. – Київ: Друкарня Печерської лаври, [близько 1700 ст.]*. – 4°. – [2], 129 арк.

Примітки: *На титулі вказано 1680 р. вид.

Якщо відомості про порядковий номер видання вказані неправильно, що досить часто зустрічається в кириличних стародруках, це може бути зазначене в *Примітках*.

1.5. Відомості про відповідальність

Відомості про відповідальність є факультативним елементом бібліографічного опису кириличних стародруків для Державного реєстру книжкових пам'яток України. Тому вони наводяться лише в тих випадках, коли без них неможливо ідентифікувати дане видання. У відомостях про відповідальність розміщуються дані про персоналії та інституції, які брали участь у виданні з вказівкою на їх участь – із зазначенням прізвищ авторів, укладачів, редакторів, видавців, перекладачів, коментаторів; у випадку колективного авторства – на товариство, спілку, общину, братство та ін.:

[Дрексель Ієремія]. Иліотропіон, сообразованіе человеческой воли с божественною изобразующей / Трудями... Іоанна Максимовича... з латинска на по славенску преложенный... – Чернігів: Друкарня Троїцького Іллінського монастиря, 1714.

Відомості про відповідальність розміщуються після заголовка

або підзаголовок, відділяються від них косою лінією. Між кількома групами відомостей ставиться двокрапка. Відомості наводяться в скороченому вигляді сучасною українською мовою.

Якщо відомості про відповідальність у виданні не зазначені, а встановлені за бібліографічними джерелами, вони можуть бути наведені в квадратних дужках або розміщені в *Примітках*.

1.6. Вихідні відомості

Вихідними відомостями є місце, друкарня та рік видання.

Місце видання та друкарня подаються сучасною українською мовою в уніфікованій формі незалежно від мови, якою вони наведені в книжці; географічні назви – за сучасним написанням, рік – арабськими цифрами. Між місцем видання та друкарнею ставиться двокрапка, між друкарнею та роком видання – кома:

Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври, 1705.

Роком видання вважається дата закінчення роботи. Дата початку роботи над книжою, навіть коли вона зазначена на титулі, в передмові чи післямові до видання, в описі не вказується.

Число та місяць закінчення роботи в бібліографічному описі не зазначаються. Виняток становлять випадки, коли впродовж одного року вийшло два ідентичних або схожих видання, що відрізняються лише датуванням:

Патерик или отечник печерскій. – К.: Друкарня Києво-Печерської лаври, VI.1701.

Патерик или отечник печерскій. – К.: Друкарня Києво-Печерської лаври, XII. 1701.

Якщо на книжці рік позначено не за сучасним літочисленням, а за візантійським, тобто не від народження Ісуса Христа, а від створення світу, при складанні бібліографічного опису наводиться дата сучасного літочислення. Для її встановлення від наведеної дати необхідно відняти число 5508 (або 5509, якщо книжка надрукована у вересні – грудні), уточнивши датування стародруку за відповідними бібліографічними джерелами.

За наявності у виданні обох дат, які не відповідають одна одній, в описі наводиться справжня дата виходу книжки після встановлення її за додатковими джерелами. Відомості про неправильне датування зазначаються в *Примітках*.

Служебник. – Москва: Друкарський Двір, 10. XII. 1657.* – 4. – [6], 56, 789 арк.

Примітки: * У вихідних відомостях дату від народження Ісуса Христа помилково надруковано як 1658 замість 1657.

Якщо на титулі або в колофоні наведені зумисно неправильні відомості про місце, друкарню або час виходу книги, в бібліографічному описі в квадратних дужках подаються правильні відомості, встановлені за довідковими та іншими джерелами, а в області приміток зазначаються наведені на титулі:

Євангеліє. – Львів: Друкарня братства, [близько 1704].

Примітки: На титулі зазначено 1690 р. вид.

Іноді в описі зазначаються також відомості про видавця / видавців:

Грачаниця: Видання Никанора, митрополита Новобродського; Друк Димитрія

В описі також може бути відзначене прізвище друкаря / друкарів:

Вільно: Друкарня Мамоничів; Друк П. Мстиславця

Острог: Друкарня В.-К. Острозького; Друк І. Федорова

У всіх бібліографічних описах місце та назва друкарні подаються в ідентичній формі незалежно від того, як вони зазначені у виданні (розділ 4. *Список уніфікованих назв кирилических друкарень*). Вихідні відомості за титулом можуть бути подані в *Примітках*.

При описуванні московських видань XVI – початку XVII ст. назва друкарні не зазначається, прийнято наводити лише прізвища друкарів. Починаючи з 1620-х років друкарня вказується як Друкарський Двір, іноді наводяться назви його відділень – В. Бурцова, Верхня друкарня тощо. Починаючи з 1721 р. в московських та петербурзьких виданнях, якщо друкарня не зазначена, її вказують як Синодальну.

При описуванні дефектного примірника, в якому бракує відомостей про час та місце видання, вони встановлюються за бібліографічними джерелами та подаються в квадратних дужках.

У разі сумнівності одного або всіх елементів вихідних відомостей рекомендується позначати їх знаком питання. Знак питання ставиться після останнього з елементів, що викликають сумнів:

[Вільно?: Друкарня В. Гарабурди, бл. 1583].

1.7. Формат

Формат є невід'ємною складовою опису стародруків, зокрема, кириличних. Він традиційно визначається в долях аркуша – 1°, 2°, 4°, 8° і т.д. відповідно до того, в скільки разів при друкуванні був згорнутий аркуш паперу: формат двійка, або 2° – в два рази; четвірка – в чотири і т.п. Формат визначається за допомогою розташування філіграней, а також горизонтальних та вертикальних ліній на папері – понтюзо та вержерів.

Надзвичайно рідко зустрічається формат в 1°, або в розгорнутий аркуш, яким друкувалися грамоти та кілька разів московські напрестольні Євангелія – 1689 та 1759 рр.

При визначенні формату варто брати до уваги наявність помилок у бібліографічних джерелах, особливо ХІХ – початку ХХ ст., здебільшого при описуванні малих форматів – 16° замість 24° і т. п. Для полегшення встановлення правильного формату можна зазначити, що форматам 12°, 18°, 24° відповідають тільки шести- або дванадцятиаркушеві зошити, 8° та 16° – тільки восьмиаркушеві.

Для кириличних видань, надрукованих на пергамені, формат зазначається за аналогією з виданнями, друкованими на папері. Коли йдеться про пергаменні примірники кириличних стародруків, то, як правило, тираж таких видань друкувався частково на пергамені, частково – на папері, що полегшує визначення формату пергаменного примірника за аналогією з примірником, друкованим на папері.

1.8. Кількість аркушів / сторінок

Виходячи зі специфіки формування Державного реєстру книжкових пам'яток України відомості про кількісні характеристики складу стародруку подаються стосовно повного примірника, тобто всього видання, незалежно від того, який саме примірник / примірники будуть зафіксовані.

При описуванні дефектного, тобто неповного примірника, в якому бракує аркушів, джерелом інформації про склад видання служать бібліографічні довідники (розділ 5. *Список рекомендованої літератури*).

У разі відсутності такої інформації в доступних довідково-бібліографічних джерелах (розділ 5. *Список рекомендованої літератури*), особливо коли йдеться про унікальні та рідкісні видання, в тому числі й старообрядницькі, в рубриці 1.8 зазначається кількість наявних аркушів / сторінок / шпальт (колонок) і в *Примітках* ро-

битися відмітка про неповноту примірника та відсутність опису в бібліографії:

[12], 1–156, 1–13 арк.

Примірник без кінцевих аркушів.

У кириличних стародруках головним чином нумеруються аркуші, зрідка – сторінки, іноді – шпальти (колонки). Останнє характерне для московських видань, особливо Біблії, але подібне розміщення тексту використовувалося і у виданнях інших друкарень. У описі відповідно подаються скорочення – арк., с., шп.

Найчастіше кириличні видання складаються з аркушів / сторінок кількох рахунків – непронумерованих та пронумерованих. Ненумерованими, як правило, бувають передмови, присвяти, післямови, інші додаткові матеріали, розміщені на початку або в кінці книги. Ненумеровані аркуші / сторінки рахуються та відзначаються в квадратних дужках:

12, 457, [4] арк.

[32], 128 с.

Основний текст іноді також розбитий на кілька рахунків – Євангеліє може складатися з одного або чотирьох рахунків; остроцька Біблія 1581 р. – із шести рахунків. Відомості про кількісний склад видання наводяться через кому:

[8], 276, 180, 30, 56, 78 арк.

Загальна кількість аркушів / сторінок у виданні з кількома нумераціями не наводиться з огляду на характерну для кириличних видань значну кількість помилок у нумерації і невідповідність загальної кількості аркушів сумі аркушів кількох нумерацій.

Помилки в нумерації в поаркушевій / посторінковій формулі не зазначаються. Їх наявність, особливо коли йдеться про значні розбіжності, може бути вказана в *Примітках*.

Тріодь пісна – Тріодь постная. – Москва: Друкарський Двір, 1642. – 2^е. – 703 арк.*

Примітки: * Значні помилки в нумерації аркушів, зокрема, після арк. 413 містяться арк. 454, 455 і т. д.

Наявність чистих аркушів, парних до аркушів із друкованим

текстом, що було особливо характерним для московських видань, в описі не зазначається.

Якщо нумерація сторінок перемішана з нумерацією аркушів, це позначається в формулі. При необхідності додатково може бути пояснене в *Примітках*:

1–2 с., 3–14 арк., 1–180 с., 181–194 арк.

1.9. Примітки

У *Примітках* обов'язково зазначаються такі елементи, як неправильно названі вихідні відомості. Сфальсифікованими, як правило, бувають відомості про місце та час друкування, друкарню, іноді прізвище автора тощо.

У *Примітках* обов'язково розміщуються відомості про унікальні або рідкісні примірники кириличних стародруків. Також мають бути зазначені дані про наявність варіантів видання, додатків, що не знайшли відображення в жодному з бібліографічних джерел.

РОЗДІЛ 2

ЗРАЗКИ ЗАПОВНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ

Беринда Памво.

Лексікон славеноросскій и имен тлькованіє. –

Київ:

Друкарня Києво-Печерської лаври,

1627. –

4°. –

[2] арк., 1–475 шп., 476–477 с.

НБУВ, 7 прим.

Біблія

= Библия, сирѣч книги Ветхаго и Новаго завѣта. –

Острог:

Друкарня В. К. Острозького;

Друк І. Федорова,

1581. –

2°. –

[8], 276, 180, 30, 56, 78 арк.

НБУВ, 18 прим.

Примітки: Примірник із шифром Соф.13а з “віленськими аркушами”.

Галятовський Йоаникій.

Ключ разумѣнія. –

Львів:

Друкарня М. Сльозки,

1663. –

2°. –

[6], 248, 140, [1] арк.

НБУВ, 5 прим.

Димитрій Ростовський
(Туптало Дмитро Савич).

Чуда пресвятой и преблагословенной Дѣви Маріи. –

Новгород-Сіверський:

Друкарня Л. Барановича,

1677. –

4°. –

[3], 48 арк.

НБУВ, 1 прим.

Примітки: Видання рідкісне.

Євангеліє =

Євангеліє, сирѣч Благовѣстіє богодухновенных евангелист. –

Вільно:

Друкарня Святодухівського братства,

1644. –

2°. –

[8], 299, [1] арк.

НБУВ, 6 прим.

Іоан Златоуст.

Бесѣды на Дѣянія святих апостол. –

Київ:

Друкарня Києво-Печерської лаври,

1624. –

2°. –

24, 534 с.

НБУВ, 11 прим.

[Каноник. –

Клинці :

Друкарня Ф. Карташова,

90-і рр. XVIII ст.?) –

4°. –

[3], 548, [1] арк.

НБУВ, 2 прим.

Примітки: Старообрядницьке видання. У вих. відом. зазнач., що видання надруковане у Львові у 1790. Папір 1789 р. Передрук із моск. вид. Каноника 1651 р. Вознесенский № 6.

Лѣкарство на оспалый умысл чоловѣчій. –

Острог:

Друкарня В.К. Острозького,

1607. –

4°.-

[183] арк.

НБУВ, 3 прим.

[Іоан Мосх].

Лімонар, сирѣч Цвѣтник

= [Луг духовний, Сінайський патерик]. –

Кутейно або Буйничі:

Друкарня С. Соболя,

середина 1630-х рр. –

4°.-

[8], 183 арк.

НБУВ, 1 прим.

Примітки: На тит. арк. у вих. відом. зазнач. Київ та 1628 р.

Могила Петро.

Крест Христа Спасителя и каждого человѣка. –

Київ:

Друкарня Києво-Печерської лаври,

1632. –

4°.-

[8], 56 с.

НБУВ, 1 прим.

Могила Петро.

Православное исповѣданіе вѣры, соборныя и апостольскія церкве
восточныя

= Катихисис. –

Москва:

Друкарський двір,

1696. –

2°.-

1–2 с., 3–14 арк., 1–180 с., 181–194 арк.

НБУВ, 5 прим.

Постановление от его Царского величества з Войском Запорозким
року 1659. –

Київ:

Друкарня Києво-Печерської лаври,

[1660]. –

2°.-

[1], 26 арк.

НБУВ, 1 прим.

Примітки: Видання рідкісне.

Псалтир з тлумаченням

= Псалтирь блаженнаго пророка и царя Давида с кратким толкованіем. –

Київ:

Друкарня Києво-Печерської лаври,

1697. –

2°. –

[7], 29, [3], 260, 84 арк.

НБУВ, 14 прим.

Служебник

= Леітургіаріон, си ест Служебник от литургій святого Василя Великого, Іоанна Златоустаго и преждесвященных. –

Львів:

Друкарня Успенського братства,

1637. –

4°. –

[8], 241 арк.

НБУВ, 2 прим.

[Софонович Феодосій].

Выклад о церкви святой и о церковных речах. –

Київ:

Друкарня Києво-Печерської лаври,

1667. –

4°. –

[1], 29 арк.

НБУВ, 1 прим.

Примітки: В каталозі Запаска-Ісаєвича зазначено унікальний примірник у РДБ (Москва).

Значні помилки в нумерації, насправді аркушів всього 28.

Ставровецький Кирило Транквіліон.

Евангеліе учителное. –

Могильов:

Друкарня Богоявленського братства,

Друк М. Воцанки,

1697. –

2°. –

[6], 363, 180 арк.

НБУВ, 2 прим.

Примітки: На тит. арк. неправильні вих. відом.: Рохманів, 1619.

РОЗДІЛ 3 СПИСОК НАЗВ ЛІТУРГІЙНИХ ВИДАНЬ

У списку подані варіанти назв літургійних книг, надрукованих кирилицею. Назви книг наведені у відповідності з тим, як їх зазначено на титулах (у виданнях без титулів – у колофонах, передмовах, післямовах), лише зі спрощенням окремих кирилических літер, як це зазначається у *Правилах передачі текстів кирилических видань* (Додаток 1). Курсивом виділені уніфіковані назви, під якими формується заголовок книги. Уніфіковані назви, як і пропонують розроблені методичні засади, подано українською мовою. Від усіх інших назв подано відсилки до уніфікованих. Звичайно, враховано лише частину назв кирилических стародруків XV–XVIII ст. До списку не вносилися назви, які мають різночитання в кілька літер.

Вибір відповідної уніфікованої назви здійснюється не лише на основі назви книги і пошуку відповідності в таблиці, а й шляхом співставлення назви і змісту видання. Поданий список не враховує варіанти, коли назва книги не повністю відповідає змістові книги: на книзі написано “Псалтир”, за складом і змістом це “Псалтир із возслідуванням”, тобто Псалтир із додатком Часослова та іншими статтями. Або коли на титулі зазначено “Евангеліє”, а за змістом це “Євангеліє учительне”. Тому пропоновані назви лише допомагають бібліографу підібрати уніфікований відповідник назви літургійного видання.

Акафісти

Акафісти, в них же канони, стихири и стиховны на всю седмицу — див. ***Акафісти і канони***

Акафісти і канони

Акафісти с стихири, и канони, и прочіими моленіями — див. ***Акафісти***

Анфологiон — див. ***Мінея святкова***

Анфологiон, сирѣч Цвѣтослов, или Трифолог — див. ***Мінея святкова й загальна***

Анфологiон, сѣдържай церковную службу избранныхъ святыхъ на
вес год — див. *Мiнея загальна і святкова*

Апостол

Апостол, сiест Книга дѣянiй и посланiй святыхъ апостолов — див.

Апостол

Апостол тетр — див. *Апостол*

Благовѣстiе богодухновенныхъ евангелiст — див. *Евангелiе*

Божествѣныя литургiя, иже в святыхъ отецъ нашихъ Иоанна Злато-
устаго, Василя Великаго и Пржедсвятенная — див. *Служебник*

Брашно духовное сирѣчь Псалмы... — див. *Псалтир iз возслiдуваннiямъ*
Геддомадар — див. *Октоiх*

Деянiя и посланiя апостолов — див. *Апостол*

Дѣянiя і посланiя святыхъ апостол — див. *Апостол*

Дѣянiя апостольска, и посланiя соборная, и святаго апостола Пав-
ла посланiя — див. *Апостол*

Еваггелiе Iисуса Хрiста — див. *Евангелiе*

Евангелие — див. *Евангелiе*

Евангелiе — див. *Евангелiе*

Евангелiе, или Благовѣствованiе Господа Бога и Спаса нашего Iисуса
Хрiста — див. *Евангелiе*

Евангелiе напрестолное — див. *Евангелiе*

Евангелiе, сирѣчь Благовѣстiе богодухновенныхъ евангелiст — див.
Евангелiе

Евангелiе учительное — див. *Евангелiе учительне*

Евангелiе учительное, албо казанiя на каждую неделю и свята уро-
чистыи — див. *Евангелiе учительне*

Евангелiон, сирѣчь Благовѣстiе богодухновенныхъ евангелiст — див.
Евангелiе

Евхологiй, сiестъ Молитвослов, или Требник — див. *Требник*

Евхологiон — див. *Требник*

Евхологiон, албо Молитвослов, или Требник — див. *Требник*

Евхологiон, албо Молитвослов, или Требник, имѣяй в себу церков-
ная различная послѣдованiя, iереом подобающая — див. *Требник*

Евхологион, или Требник — див. *Требник*

Евхологiон, си ест Требник — див. *Требник*

Ермологион, или Катавасия — див. *Ирмологiон*

Евангелiе

Евангелiе напрестолное — див. *Евангелiе*

Евангелiе учительне

Евангелiе учительное воскресное — див. *Евангелiе учительне*

Ирмологiй — див. *Ирмологiон*

Ирмолой — див. *Ирмологiон*

Ирмологiон — див. *Ирмологiон*

Ірмологій, или Катавасія — див. *Ірмологіон*

Ірмолой нотного п'янія — див. *Ірмологіон*

Ірмолой, си ест Осмогласник — див. *Ірмологіон*

Ірмологіон

Канони

Каноник

Каноны пресвятѣй Богородици осмогласніи, на павечернях по вся дни совершаемыя — див. *Канони*

Катехізіс

Книга Деяній і посланій святих апостол — див. *Апостол*

Книга Завѣта Нового — див. *Новий Завіт*

Книга Новаго Завѣта — див. *Новий Завіт*

Книга Новаго Завѣта, в неїже напереді псалмы блаженнаго Давида пророка и царя — див. *Новий Завіт і Псалтир*

Книга Новаго Завѣта, содержащая в себѣ дѣянія і посланія святих апостолов — див. *Апостол*

Книга Нового Завѣта, в ней же напереді Псалтыр — див. *Новий Завіт і Псалтир*

Книгы Литургіе — див. *Служебник*

Книгы Тріоды, или... Тріп'єсньцы — *Тріодь пісна* або *Тріодь цвітна* (залежно від змісту)

Леітургіаріон — див. *Служебник*

Леітургіаріон, сіест Служебник литургій святаго Василя, Іоанна Златоустаго и Пржедсвятенных — див. *Служебник*

Леітургікон, си ест Служебник — див. *Служебник*

Летургіаріон — див. *Служебник*

Леітургіаріон, си ест Служебник от литургій святаго Василя, Іоанна Златоустаго и Пржедсвятенных — див. *Служебник*

Литургіе — див. *Служебник*

Літургіа — див. *Служебник*

Літургіарій — див. *Служебник*

Минеа общая с предпразднствы и праздники господьскими, и богородичными, и особными службами нарочитым святым — див. *Мінея святкова й загальна*

Миней — див. *Мінея...*

Минея общая — див. *Мінея загальна*

Миниа — див. *Мінея...*

Миніа общая, или Книга на всяк мѣсяц служб церковных — див. *Мінея святкова й загальна*

Минѣя общая — див. *Мінея загальна*

Місяцеслов

Мінея. Вересень — серпень

Мінея загальна

Мінея святкова

Молитвенник — див. *Молитовник*, або *Требник*

Молитвенник, или Требник — див. *Требник*

Молитвослов — див. *Молитовник*

Молитвослов повседневный — див. *Часослов*

Молитвословец — див. *Молитовник*

Молитовник

Молитовник, имѣя в себѣ церковная послѣдованія — див. *Требник*

Мѣсяцеслов — див. *Місяцеслов*

Новий Завіт

Новий Завіт і Псалтир

Новый Завет, и при нем Псалтир — див. *Новий Завіт і Псалтир*

Номоканон

Око церковное — див. *Устав церковний*

Октоих — див. *Октоїх*

Октоих петогласникъ — див. *Октоїх*

Октоих, сирѣч Осмогласник воскресный — див. *Октоїх*

Октоих, сирѣч Осмогласник, еллински же Параклитіки — див. *Октоїх*

Октоих, сіест Осмогласник, твореніе преподобнаго отца нашего Іоанна

Дамаскина и прочіих богодухновенных отец — див. *Октоїх*

Октоїх

Орологіон — див. *Часослов*

Орологіон, сирѣч Часослов полуставный — див. *Часослов*

Орологіон, сирѣч Часослов полуставный... со Мѣсяцесловом —

див. *Часослов*

Осьмогласник — див. *Октоїх*

Осмогласнык — див. *Октоїх*

Осмогласнык, твореніе прѣподобнаго... Іоанна Дамаскина — див.

Октоїх

Охтаик, сирѣч Осмогласник — див. *Октоїх*

Охтаи, сирѣчь Осмогласник — див. *Октоїх*

Охтой Петогласник — див. *Октоїх*

Охтоих — див. *Октоїх*

Певц — див. *Псалтир із возслідуванням*

Пендикостарь — див. *Тріодь цвітна*

Пентикостаріон — див. *Тріодь цвітна*

Пентикостаріон, еже ест Пятдесятница нареченный — див. *Тріодь*

цвітна

Песнослов — див. *Октоїх*

Полуустав — див. *Псалтир із возслідуванням*

Потребник — див. *Требник*

Потребник иноческій с приложением Номоканона — див. *Требник*

- Потребник мирской — див. *Требник*
- Правило истинного живота хрістіанского — див. *Псалтир із возслідуванням*
- Пречестныи акафісты и прочія спасителныя мольбы — див. *Акафісти*
- Пречестныи акафісты всеседмичныя — див. *Акафісти*
- Псаломница — див. *Псалтир із возслідуванням*
- Псалтир**
- Псалтир Давіда пророка и царя и Часослов со прочими различными возслѣдованіи — див. *Псалтир із возслідуванням*
- Псалтир із возслідуванням**
- Псалтирь блаженнаго пророка и цара Давида с кратким толкованіем — див. *Псалтир із тлумаченням*
- Псалтирь следованная — див. *Псалтир із возслідуванням*
- Псалтирь с Часоловцем — див. *Псалтир із возслідуванням*
- Псалтыр блаженнаго пророка и царя Давыда — див. *Псалтир*
- Псалтырь со возслѣдованіем ея — див. *Псалтир із возслідуванням*
- Пятдесятница — див. *Тріодь цвітна*
- Святцы — див. *Місяцеслов*
- Священническія потреби — див. *Требник*
- Седмичный пѣснословец — див. *Октоїх*
- Синаксарій — див. *Пролог*
- Служебник**
- Служебник божественных литургій Василія Великаго и Іоанна Златоустаго и прочіими молитвами — див. *Служебник*
- Служебник божественныя литургіи — див. *Служебник*
- Собраніе краткой науки об артикулах вѣры — див. *Катехізіс*
- Соборник — див. *Мінея святкова*
- Соборник двенадцати мѣсяцем — див. *Місяцеслов*
- Таблица невидимая сердца чловеческого — див. *Апостол*
- Тетроевангеліе, сирѣчь Четвероблаговѣстіе Матфея, Марка, Луку, Іоанна — див. *Євангеліе*
- Тетроиегуль — див. *Євангеліе*
- Тетроіевангель — див. *Євангеліе*
- Типікон — див. *Устав церковный*
- Типікон, сіесть Изображеніе, юже обыкохом нарицати Устав церковный — див. *Устав церковный*
- Треакафистный молитвослов — див. *Молитвослов*
- Требник**
- Требник, имѣяй в себу церковная послѣдованія, іереом подобающая — див. *Требник*
- Требник, сирѣчь Молитвѣник, имѣяй в себѣ церковная послѣдованія, іереом подобающая — див. *Требник*

Трефолог — див. *Мінея святкова*
 Трефолой — див. *Мінея святкова*
 Триод цвѣтоносная — див. *Тріодь цвітна*
 Триоды — див. *Тріодь пісна*
 Трипеснец — див. *Тріодь пісна* або *Тріодь цвітна*
 Трипѣсниц — див. *Тріодь пісна* або *Тріодь цвітна*
 Трифологiон — див. *Мінея святкова*
 Трифологiон, или Цвѣтослов — див. *Мінея святкова*
 Тріодiон — див. *Тріодь пісна* або *Тріодь цвітна* (залежно від змісту)
 Тріодiон, си ест Трипѣснец святои великои Пятдесятниці — див.
     Тріодь цвітна
 Тріодiон, си ест Трипѣснец святои великои Четырдесятниці — див.
     Тріодь цвітна
Тріодь пісна
 Тріодь постная — див. *Тріодь пісна*
Тріодь цвітна
 Тріодь цвітоносна — див. *Тріодь цвітна*
 Тріодь цвѣтная — див. *Тріодь цвітна*
 Устав божественныя литургія іже во святых отец наших Іоанна
     Златоустаго, Василія Великаго и Пржедсвятченна Григорія
     Двоеслова — див. *Служебник*
 Устав літургiи — див. *Служебник*
Устав церковний
 Уставы, сирѣч Очи церковныя — див. *Устав церковний*
 Учителное Евангеліе — див. *Євангеліє учительне*
 Цвѣтослов — див. *Мінея святкова*
Часовник
Часослов
 Часослов, имейй нощную и дневную службу — див. *Часослов*
Часослов із Молитвословом
 Часослов по уставу святых іерусалимских обителій — див. *Часослов*
 Часослов полууставный — див. *Часослов*
 Часословець — див. *Часослов*
 Часословци вьсегодищное събрание от месеца сектемвріа до ме-
     сеца августа — див. *Часослов із Молитвословом*
 Четвероблаговестие — див. *Євангеліє*
 Четвероевангеліе — див. *Євангеліє*
 Чин архіерейского дѣйства божественных літургiй и освяченія
     антімінсов и церквей — див. *Служебник архіерейський*
 Шестоднев — див. *Октоїх*
 Шестоднев, си есть службы воскресные осми гласов — див. *Октоїх*
 Шестоднев, сирѣч Осмогласник — див. *Октоїх*
 Шестодневец — див. *Октоїх*

РОЗДІЛ 4
СПИСОК УНІФІКОВАНИХ НАЗВ
КИРИЛИЧНИХ ДРУКАРЕНЬ

- Амстердам: Друкарня Г. Ветсенія
Амстердам: Друкарня Я. Тессінга
Амстердам: Друкарня І. Ф. Копієвича
Белград: Друк ієром. Мардарія
Брашов: Видання Г. Бегнера; Друк Коресі і Тудора
Бухарест: Друкарня монастиря Іоана Хрестителя; Друк. ієром.
Лаврентія і Іоана
Бухарест: Друк А. Івіренуля
Варшава: Друкарня П. Дюфора
Варшава: Королівська друкарня
Венеція: Друкарня П.М. Бертано
Венеція: Друкарня Б. Вуковича
Венеція: Друкарня Б. та В. Вуковичів
Венеція: Друкарня В. Вуковича
Венеція: Друкарня Б. Гінаммі
Венеція: Друкарня К. Занетті
Венеція: Друкарня І. Загуровича
Венеція: Друкарня Я. Крайкова
Венеція: Друкарня А. Рампацетто
Відень: Друкарня Й. Курцбека
Відень: Друкарня С. Новаковича
Вільно: Друкарня Святодухівського братства
Вільно: Друкарня Мамоничів
Вільно: Друкарня В. Гарабурди
Вільно: Друкарня Троїцького монастиря
Вільно: Друкарня Ф. Скорини
Вільно: Королівська друкарня

Горажде: Друкарня Б. Горажданина
Грачаниця: Видання Никанора, митрополита Новобродського; Друк
Димитрія
Гродно: Королівська друкарня
Дельський монастир
Дермань: Друкарня В. К. Острозького
Довге Поле: Друк. Т. Вербицького
Довге Поле: Друкарня Успенського монастиря
Дубосари: Друкарня М. Стрельбицького
Єв'є: Друкарня віленського братства
Заблудів: Друкарня Г. Ходкевича; Друк І. Федорова
Заблудів: Друкарня Г. Ходкевича; Друк І. Федорова і П. Мстиславця
Іверський монастир
Київ: Друкарня Т. Вербицького
Київ: Друкарня Києво-Печерської лаври
Київ: Друкарня С. Соболя
Клинці: Друкарня Ф. Карташова
Краків: Друкарня Ш. Фіоля
Кременець: Друкарня Богоявленського монастиря
Крилос: Друкарня Балабанів
Кутеїн: Друкарня С. Соболя
Кутеїн: Друкарня Богоявленського монастиря
Львів: Друкарня І. Федорова
Львів: Друкарня Успенського братства
Львів: Друкарня М. Сльозки
Львів: Друкарня А. Желіборського
Львів: Друкарня при монастирі св. Юра
Мілишево: Друкарня Вознесенського монастиря
Могильов: Друкарня Богоявленського братства
Могильов: Друкарня М. Вошанки
Москва: Анонімна друкарня
Москва: Друкарський Двір
Москва: Верхня друкарня
Мркшина церква
Несвіж: Друкарня М. Кавечинського, С. Будного, Л. Кришковського
Новгород-Сіверський: Друкарня Л. Барановича
Олександрівська слобода: Друк А. Т. Невежі
Острог: Друкарня В. К. Острозького
Почаїв: Друкарня К. Т. Ставровецького
Почаїв: Друкарня Успенського монастиря
Прага: Друкарня Ф. Скорини
Рим: Друкарня Конгрегації

Римник: Друкарня єпископії
Рохманів: Друкарня К. Т. Ставровецького
Руянський монастир: Друк Феодосія
Санкт-Петербург: Друкарня Олександро-Невської лаври
Санкт-Петербург: Друкарня Департаменту Народної освіти
Сібіу: Друк Філіпа Молдаванина
Скадар: Друк Стефана із Скадара і К. Занетті
Стрятин: Друкарня Балабанів
Супрасль: Друкарня Благовіщенського монастиря
Тирговіште: Друк ієром. Макарія
Тирговіште: Друк ієром. Іоанна Святогорця та П. Станчуловича
Тюбінген: Видання П. Трубера
Тяпино: Друкарня В. Тяпинського
Унів: Друкарня Успенського монастиря
Цетіньє: Друкарня Д. Црноєвича; Друк ієром. Мардарія
Чернігів: Друкарня К. Т. Ставровецького
Чернігів: Друкарня Л. Барановича
Чернігів: Друкарня Троїцького Іллінського монастиря
Шебеж: Друк Коресі та Мануїла
Ясси: Друкарня митрополії
Ясси: Друкарня Трьохсвятительського монастиря

РОЗДІЛ 5 СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

5.1. Основні бібліографічні джерела

Абросимова С.В. Старопечатные кириллические издания в Днепропетровском историческом музее: 1574–1800 гг.: Каталог. – Днепропетровск, 1988. – 44 с.

Афанасьева Т.А. Каталог изданий кириллической печати Московской типографии XVIII в. Вып. 1–2. – М.–Л., 1985–1987.

Быкова Т.А. Каталог изданий острожской типографии и трех передвижных типографий. – Л., 1972. – 80 с.

Быкова Т.А., Гуревич М.М. Описание изданий, напечатанных кириллицей. 1689–январь 1725 г. – М.–Л., 1958. – 389, [13] с.

В помощь составителям сводного каталога старопечатных изданий кирилловского и глаголического шрифтов: Метод. указания / Под общ. ред. Е.Л. Немировского; При уч. А.А. Гусевой, А.А. Круминг, Л.И. Сазоновой. Вып. 1. Предварительный список старопечатных изданий кирилловского шрифта XV – первой половины XVI в. / Сост. Ю.А. Лабынцев. – М., 1976. – 42 с.

В помощь составителям сводного каталога старопечатных изданий кирилловского и глаголического шрифтов: Метод. указания. Вып. 4. Предварительный список старопечатных изданий кирилловского шрифта второй половины XVI в. / Сост. Ю.А. Лабынцев. – М., 1979. – 48 с.

В помощь составителям сводного каталога старопечатных изданий кирилловского и глаголического шрифтов: Метод. указания. – [Вып. 7]. – Славянская кирилловская печатная книжность XV – первой четверти XVII в. / Сост. Ю.А. Лабынцев. – М., 1982. – 64 с.

Варварич Г.Е. Славянские книги кирилловской печати XVII–XX вв.: Каталог. Книги, изданные в типографии Киево-Печерской лавры / Гос. историч. б-ка УССР. – К., 1981. – 79 с.

Варварич Г.Е. Славянские книги кирилловской печати XVI–

XX вв.: Каталог книг, хранящихся в Государственной исторической библиотеке УССР. – К., 1985. – 138 с.

Вознесенский А.В. Кириллические издания старообрядческих типографий конца XVIII – начала XIX века. – Л., 1991. – 160 с.

Вознесенский А.В. Предварительный список старообрядческих кириллических изданий XVIII в. – СПб., 1994. – 78 с.

Гадалова Г.С. и др. Кириллические издания в хранилищах Тверской земли: XVI век – 1725 год / Гадалова Г.С., Перелевская Е.В., Цветкова Т.В. – Тверь, 2002. – 304 с.

Гончарук В.М. Вітчизняні стародруки у зібранні Державного музею книги і друкарства УРСР. – К., 1991. – 56 с.

Горфункель А.Х. Каталог книг кирилловской печати 16–17 веков / ЛГУ им. А.А.Жданова, Науч. б-ка им. М. Горького. – Л., 1970. – 80 с., 7 л. ил.

Гусева А.А. Издания кирилловского шрифта второй половины XVI в.: Св. кат. – Кн. 1–2. – М., 2003. – 1356 с.

Запаско Я.П., Ісаєвич Я.Д. Пам'ятки книжкового мистецтва: Каталог стародруків, виданих на Україні: 1574–1800. – Кн. 1–2. – Львів, 1981–1984.

Зернова А.С. Книги кирилловской печати, изданные в Москве в XVI–XVII веках. – М., 1958. – 152 с.

Зернова А.С. Орнаментика книг московской печати XVI–XVII веков. – М., 1952; Указатель орнаментики к альбому орнаментики книг Московской печати XVI–XVII веков. – М., 1952.

Зернова А.С., Каменева Т.Н. Сводный каталог русской книги кирилловской печати XVIII века / ГБЛ. – М., 1968. – 567 с.

Каменева Т.Н. Черниговская типография, ее деятельность и издания // Труды ГБЛ. – 1959. – Т. 3. – С. 224–384.

Каталог изданий, хранящихся в ГБЛ. – Вып. 1. 1574 – I пол. XVII в. / Сост. Т.Н. Каменева, А.А. Гусева. – М., 1976. – 448 с.

Каталог кириличних стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АНУ. Вип. 1. Видання Івана Федорова / Укл. Ісаєвич Я.Д., Фрис В.Я. – Львів, 1992. – 74 с.

Каталог кириличних стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АНУ. Вип. 2. Видання друкарень Острога, Дермані, Стрятина, Крилоса, Угорець, Рохманова / Авт.-укл. Фрис В.Я. – Львів, 1996. – 122 с.

Каталог кириличних стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АНУ. Вип. 3. Видання друкарень Львова / Авт.-укл. Колосовська О.М., Гацкова С.В. – Львів, 2000. – 166 с.

Каталог кириличних стародруків Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АНУ. Вип. 4. Видання друкарні Львівського

Успенського ставропігійського братства: 1591–1644 / Авт.-укл. Колосовська О.М., Гацкова С.В. – Львів, 2002. – 127 с.

Каталог књига на језицима југословенских народа: 1519–1867/ Народна библиотека С. Р. Србије; Уредн. Б. Радовић. – Београд, 1973. – XIX, 539 с.

Каталог стародрукованих книг, що зберігаються у Центральному державному історичному архіві України в м. Києві: 1494–1764 рр. / Упорядн. Полегайлов О.Г. та ін. – К., 1999. – 266 с.

Кириллические издания в хранилищах Пермской земли: Каталог / Под ред. И.В. Поздеевой. – Пермь, 2003. – 488 с.

Кириллические издания Ростово-Ярославской земли: 1493–1652 гг.: Каталог / Под ред. И.В. Поздеевой. – Ярославль ; Ростов, 2004. – 629 с.

Книга Беларусі: 1517–1917: Зводны каталог / Склад. Г.Я. Галенчанка та ін. – Мінск, 1986. – 616 с.

Крейнін С.Н. та ін. Каталог видань кириличного друку в установах Волині: 1600–1825 / Упорядн. Крейнін С.Н., Огнева О.Д. – Луцьк, 2001. – 132 с.

Кубанська-Попова М.М. Києво-Печерський державний історико-культурний заповідник: Стародруки XVI–XVIII ст. : Каталог. – К., 1971. – 79 с., 30 арк. іл.

Лосиевский И.Я. Первопечатные отечественные издания в Харьковских коллекциях: Сводный каталог. – Ч. 1. Описание анонимного памятника печати, изданий И. Федорова и П. Мстиславца. – Х., 1987. – 53 с.

Лукьяненко В.И. Издания кириллической печати XV–XVI вв.: 1491–1600: Каталог книг из собрания ГПБ. – СПб., 1993. – 346 с.

Лукьяненко В.И. Издания кириллической печати XV–XVI в. для южных славян и румын: 1494–1688: Каталог книг из собрания ГПБ. – Ленинград, 1979. – 186 с.

Максименко Ф.П. Кириличні стародруки українських друкарень, що зберігаються у львівських збірках: 1574–1800. – Львів, 1975. – 127 с.

Микитась В.Л. Давні книги Закарпатського державного краєзнавчого музею. – Львів, 1964. – 85 с.

Микитась В.Л. Давні рукописи і стародруки: Опис і каталог / Ужгородський держ. університет. – Ч. [1]–2. – Ужгород, 1961–1964. – 93 с.; 80 с.

Московские кирилловские издания XVI–XVII вв. в собраниях РГАДА: Каталог. Вып. 1: 1556–1625 / Сост. Е.В. Лукьянова; Л.Н. Горбунова. – М., 1996. – 240 с.; Вып. 2: 1626–1650 / Сост. Е.В. Лукьянова. – М., 2002. – 374 с.

Петров С.О. и др. Славянские книги кирилловской печати

XV–XVIII в.: Описание книг, хранящихся в ГПБ УССР / Сост. С.О. Петров, Я.Д. Бирюк, Т.П. Золотарь. – К., 1958. – 264 с.

Половникова С.О. та ін. Колекція кирилических стародруків із зібрання Чернігівського історичного музею ім. В.В. Тарновського: Каталог / Половникова С.О., Ситий І.М. – К., 1998. – 208 с.

Поздеева И.В. Коллекция старопечатных книг XVI–XVII вв. из собрания М.И. Чуванова: Каталог. – М., 1981. – 160 с., 18 л. ил.

Поздеева И.В. и др. Каталог книг кириллической печати XV–XVII вв. Научной библиотеки Московского университета / Поздеева И.В., Кашкарова И.Д., Леренман М.М. – М., 1980. – 358 с.

Райко В.Н. Старопечатные издания кирилловского шрифта XV – первой половины XVI ст.: Каталог коллекции / Одесская науч. б-ка им. М. Горького; Сост. Райко В.Н.; Науч. ред. Е.Л. Немировский. – Одесса, 1998. – 127 с.

Украинские книги кирилловской печати XVI–XVII вв.: Каталог изданий, хранящихся в ГБЛ. Вып. 1. 1574 – I половина XVII в. / Сост. Т.Н. Каменева, А.А. Гусева. – М., 1976. – 448 с.

Украинские книги кирилловской печати XVI–XVII вв.: Каталог изданий, хранящихся в ГБЛ. Вып. 2. Т. 1. Киевские издания 2-й пол. XVII в. / Сост. А.А. Гусева, Т.Н. Каменева, И.М. Полонская. – М., 1981. – 322 с.

Украинские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв.: Каталог изданий, хранящихся в ГБЛ. Вып. 2. Ч. 2. Львовские, новгород-северские, черниговские, уневские издания 2-й пол. XVII в. / Сост. А.А. Гусева, И.М. Полонская. – М., 1990. – 319 с.

Флегонтова Н.І. Видання кирилического друку: 1581–1916 / Національна парламентська б-ка України. – К., 2005. – 44 с.

Bianu I., Hodoș N. Bibliografia Românească Veche 1508–1830. – Т. 1–2. – Т. 1. 1508–1716. – București, 1903. – 572 s.; Т. 2. 1716–1808. – București, 1910. – 570 s.

Nemirovskij E. Gesamtkatalog der Frühdrucke in kirillischer Schrift. – Bd. 1. Inkunabeln. – Baden-Baden, 1996. – 296, [21] s. – (Bibliotheca bibliographica Aureliana. 140).

Nemirovskij E. Gesamtkatalog der Frühdrucke in kirillischer Schrift. – Bd. 2. Die Druckereien des Makarije in der Walachei und von Giorgio Rusconi in Venedig. – Baden-Baden, 1997. – 198, [38] s. – (Bibliotheca bibliographica Aureliana. 152).

Nemirovskij E. Gesamtkatalog der Frühdrucke in kirillischer Schrift. – Bd. 3. Die Prager Druckerei von Francisk Skorina. – Baden-Baden, 1998. – 405 s. – (Bibliotheca bibliographica Aureliana. 155).

Nemirovskij E. Gesamtkatalog der Frühdrucke in kirillischer Schrift. – Bd. 4. Die Druckerei von Božidar Goraždanin in Goražde und Venedig. – Baden-Baden, 2001. – 481 s. – (Bibliotheca bibliographica Aureliana. 170).

Nemirovskij E. Gesamtkatalog der Frühdrucke in kirillischer Schrift. – Bd. 5. Die Druckerei von Francisk Skorina in Wilna. – Baden-Baden, 1999. – 263 s. – (Bibliotheca bibliographica Aureliana. 171).

Nemirovskij E. Gesamtkatalog der Frühdrucke in kirillischer Schrift. – Bd. 6. Die zweite Druckerei von Božidar Vukovićin Venedig. – Baden-Baden, 2003. – 272, [42] s. – (Bibliotheca bibliographica Aureliana. 182).

5.2. Список методичної літератури

Вознесенский А.В. Старообрядческие издания XVIII – начала XIX в: Введение и изучение. – СПб., 1996. – 160 с.

Гусева А.А. Идентификация экземпляров украинских изданий кирилловского шрифта второй половины XVI–XVIII вв.: Метод. рек. / РГБ. – М., 1997. – 139 с. – (Работа с редкими и ценными изданиями (книжными памятниками)).

Зернова А.С. Методика описания старопечатных книг кирилловской печати // Тр. ГБЛ. – М., 1960. – Т. 4. – С. 204–255.

Зернова А.С. Методика описания старопечатных книг кирилловской печати // Работа с редкими и ценными изданиями : Сб. статей и инструкт. мат. / ГБЛ. – М., 1973. – С. 17–96.

Каменева Т.Н. О некоторых особенностях описания старопечатных кирилловских книг // Книга: Исслед. и мат. – 1983. – Сб. 47. – С. 184–186.

Лукьяненко В.И. Определение формата издания при описании старопечатных кириллических книг // Исследование памятников письменной культуры в собраниях и архивах отделов рукописей и редких книг: Сб. науч. тр. – Л., 1985. – С. 140–153.

Поздеева И.В. Методика описания экземпляров старопечатных изданий кирилловского шрифта // Проблемы рукописной и печатной книги. – М., 1976. – С. 125–132.

Поздеева И.В. Современные методы описания старопечатных изданий. – М., 1990. – 55 с. – (Новые информационные технологии в образовании: Обзор. информац. Вып. 3).

Правила составления библиографического описания старопечатных изданий / Межвед. каталогизац. комис. при ГБЛ; Сост. И.М. Полонская, Н.П. Черкашина. – М., 1989. – 302 с.

Правила составления библиографического описания старопечатных изданий / РДБ; Сост. И.М. Полонская, Н.П. Черкашина, при уч. Н.Ю. Шильниковой. – 2-е изд., перераб и доп. – М., 2003. – 400 с.

Работа с редкими и ценными изданиями: Идентификация экземпляров московских изданий кирилловского шрифта 2-й половины XVI–XVIII вв.: Метод. рек. / ГБЛ; Сост. А.А. Гусева; Ред. И.М. Полонская. – М., 1990. – 96 с.

ПРАВИЛА ПЕРЕДАЧІ ТЕКСТІВ КИРИЛИЧНИХ ВИДАНЬ

В основу пропонованих правил передачі тексту при описі кириличних видань покладено принцип заміни літер церковнослов'янської абетки з усіма її модифікаціями, які можуть зустрітися в українських, білоруських та російських стародруках, засобами сучасної графіки української та російської мов. Для цього розроблено спрощений алфавіт, застосування якого дає можливість об'єднати в абетковому порядку описи видань кириличного та гражданського шрифтів; різних мов – церковнослов'янської, української, російської та ін.; відобразити ці видання в загальнобібліотечних та більш широких зведених каталогах, увівши відомості про такі видання в загальний інформаційно-бібліографічний потік.

Слід особливо наголосити, що запропонований принцип не передбачає відтворення оригінальної вимови тексту і враховує можливе фонетичне значення кириличних літер лише настільки, наскільки це дозволяє зробити обраний ступінь уніфікації.

Літери, відповідники яких є в українській або російській абетках, подаються в сучасній графіці.

Графеми, що відсутні в українській та російській абетках, замінені найближчими до них літерами згідно з фонетичним значенням, традиціями еволюційного розвитку графіки тощо.

Винятком є літера **Ѣ** (ять), яка не входить до складу жодної з названих абеток, але зберігається через широкий діапазон її можливого звукового значення ([i], [ji], [и], [e], [je], [ja]) та, відповідно, велику вірогідність різночитань.

Треба зазначити, що викладені нижче правила не враховують особливостей південнослов'янської та румунської кириличних графік, для яких мають бути розроблені окремі правила або доповнення до поданих тут правил.

Загальні правила передачі текстів

1. Текст передається засобами сучасної графіки української та російської мов, зі збереженням окремих літер, яких немає в українській та російській абетках.

2. У випадку вживання скорочених написань в оригінальному тексті з використанням титла чи без нього слова і фрази розшифровуються, і наявність скорочень ніяк не позначається. При цьому необхідно орієнтуватися на традиційне для певної мови певного періоду написання. Винятком є скорочені написання шляхом усічення кінцевої частини слова: у таких випадках на місці скорочення ставиться крапка.

3. Виносні літери вносяться в рядок. Діакритичні знаки паєрки (‘та’), що могли позначати літери ѣ та ѥ, пропускаються або, у випадках, де немає вірогідності різночитань, замінюються літерою ѥ, напр.: *ден’* – день, але *просит’* – просит. Знаки ‘та’ яким відповідає сучасна літера й, замінюються літерою й.

4. Усі лігатури розшифровуються. Лігатура Ѡ (от) в описі відтворюється буквосполученням *от*.

5. Написання в'яззю вчитуються і передаються за загальними правилами.

6. Великі й малі літери вживаються згідно з правилами сучасної орфографії мови видання, для церковнослов'янської мови – згідно з правилами сучасної української мови. Зокрема, з великої літери пишуться назви біблійних та літургійних книг (Новый Завѣт, Псалтир, Часослов, Ирмологіон тощо); власні імена (Ісус Христос, Дѣва Марія, Богородица та ін.). У середині речення з великої літери пишеться перше слово другої назви твору: *Имологіа, си єсть Пѣснословіє*.

7. Кириличні літерні позначення чисел замінюються сучасними арабськими цифрами.

8. Орфографічні різнописання не уніфікуються, помилки не виправляються.

9. Наголоси та інші надрядкові знаки, окрім тих, що входять до складу сучасних графем і та й, не передаються. Це стосується й використання надрядкових знаків над літерами ѣ, и та іншими для вказівки на певне їх звукове значення: правил механічної заміни літер для таких випадків виробити неможливо як через нерегулярність вживання таких знаків, так і через їх велику варіативність.

10. Оригінальний поділ тексту на слова зберігається. Напр.: *Часослов, внемже чин часов церковных*.

11. Знак переносу при передачі тексту не використовується.

12. Знаки пунктуації використовуються за сучасними правилами.

Правила передачі літер

1. Для передачі кириличного тексту використовуються лише літери, вказані у поданій нижче схемі транслітерації. Якщо в оригінальному кириличному тексті використовуються окремі літери латинської або грецької (окрім тих літер, що увійшли до кириличного алфавіту) абеток, вони замінюються сучасними українськими літерами. Можливі розбіжності, що можуть виникнути при цьому в описах, треба уніфікувати при зведенні описів. Це правило стосується і традиційних назв літургійних книг, написаних із застосуванням грецької графіки: кваліфікувати їх як грецькомовні фрагменти не можна через змішування грецьких і кирилических графем, що часто трапляються в таких випадках: **Λειτουργіаріон**, **Літургіаріон**, **Літоургіаріон** і т. п. Грецькі дифтонги **ει**, **αι** передаються буквосполученнями **ei**, **ai**. Латинська літера **g** замінюється літерою **Г**.

2. Літера **Г** вживається лише на місці відповідної літери в оригінальному тексті, незалежно від сучасного її вживання. У разі передачі проривного звуку [g] буквосполученням **кг** це буквосполучення зберігається.

3. Літери **е**, **ε** (вузьке), **ε** (широке) та **ϵ** (широке йотоване) розрізняються і передаються вказаними в таблиці сучасними літерами. При написанні тексту лише великими літерами, що робить неможливим графічне розрізнення **е** (вузького) та **ε** (широкого), ідентифікація цих графем здійснюється у відповідності до тогочасної традиційної орфографії: на початку слова та після голосної вживається **ε** (широке), у решті випадків – **е** (вузьке). У словах заголовків, написаних великими літерами, зустрічаються назви грецького, латинського та давньоєврейського походження. За граматику Мелетія Смотрицького (1619), “e” в таких випадках вимовляється, як і в українських словах після приголосних, тобто без йотації, тому при передачі таких написань пишемо **ε**, наприклад: **ΕΥΑΝΓΕΛΙΕ** – Евангеліє, **ΕΥΧΟΛΟΓΙΟΝ** – Евхологіон.

4. Літера **і** (десятиричне), що позначала звук у наголошеній позиції, звичайно мала вигляд **ι**, у ненаголошеній позиції – **ι̇**. В обох випадках ми передаємо її сучасною літерою **і**.

5. Літери **ξ**, **ς** “зіло” та **ζ**, **ζ** “земля” в усіх варіантах їх написання передаються сучасною літерою **з**.

6. Про передачу літер **и** та **й** див. *Загальні правила передачі тексту*.

7. При передачі звуку [y] в оригінальному тексті за допомогою однієї літери, лігатури чи диграфа (**υ**, **ϋ**, **ου**) в описі використовуємо літеру **у**.

8. Літера ω "омега" замінюється на **о**.

9. Лігатура ϕ передається буквосполученням **от**.

10. Літера ψ у давньому і новішому варіантах написання (**щ**, **щ**) передається сучасною літерою **щ**.

11. Літера ψ "єр" у кінці слів опускається. В інших позиціях ця літера зберігається: **сьбраніє** - **сьбраніє**. Літера ψ "єрь" завжди зберігається.

12. Літера ψ зберігається.

13. Літери α "юс малий" та α "юс малий йотований" замінюються на **я**.

14. Літера α "юс великий" замінюється на **у**.

15. Літера α "юс великий йотований" замінюється на **ю**.

16. Літера ξ "ксі" замінюється буквосполученням **кс**.

17. Літера ψ "псі" замінюється буквосполученням **пс**.

18. Літера θ "фіта" замінюється літерами **ф, т, х, п** відповідно до сучасного засвоєння слів українською або, для російських стародруків, російською мовою. Можливі розбіжності в передачі треба уніфікувати при зведенні описів.

19. Літера ν "іжиця" замінюється літерами **и** або **в** відповідно до сучасного написання слів: **мυρο** – **миро**, **Павель** – **Павел**.

α – а	β – б	γ – г	δ – д
ε, ε – е	ϵ – є	ζ, ς – з	Ϸ, Ϸ – з
ι, ι – і	η – и	κ – к	λ – л
μ – м	ν – и, в	ο – о	π – п
ς – с	τ – т	υ, ϝ, ου – у	φ – ф
ω – о	ϕ – от	ψ, ψ – щ	Ϙ – ц
ш – ш	ъ – ъ	ϙ, ϙ – ы	Ϛ – ь
ю – ю	ϛ, ϛ – я	Ϟ – є	α – я
Ϝ – я	ϟ – ю	ξ – кс	ψ – пс
ν – и, в			θ – ф, т, х, п

Схема для транслітерації грецьких літер,
що можуть зустрітися в кириличному тексті

Αα – а	Ββ – б	Γγ – г
Δδ – д	Εε – е	Ζζ – з
Ηη – и	Θθ – ф, т, х, п	Ιι – і
Κκ – к	Λλ – л	Μμ – м
Νν – и	Ξξ – кс	Οο – о
Ππ – п	Ρρ – р	Σσς – с
Ττ – т	Υυ – и, в	Φφ – ф
Χχ – х	Ψψ – пс	Ωω – о

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ СКОРОЧЕНЬ СЛІВ

авт. – автор	міс. – місяць
арк. – аркуші	моск. – московський
б. д. – без даних	не зазнач. – не зазначений
б. м. – без місяця	нн. – ненумеровані
б. р. – без року	нім. – німецький
б-ка – бібліотека	№ – номер
бл. – близько	обкл. – обкладинка
відом. – відомості	окр. – окремий (і)
вид-во – видавництво	опр. – оправа
вид. – видання	ориг. – оригінал
вип. – випуск	оформл. – оформлення
вих. відом. – вихідні відомості	паг. – пагінація
вих. дані – вихідні дані	патр. – патріарх
грав. – гравюри	передм. – передмова
деф. – дефектний	пер. – переклад
див. – дивись	пол. – половина
дод. – додаток	польськ. – польський
док. – документ	початк. – початковий (і)
доповн. – доповнений	пр. (при цифрах) – примірник
зазнач. – зазначений, зазначено	прим. – примітка
зв. – зворот	присвяч. – присвячується
ієрод. – ієродиякон	псевд. – псевдонім
ієромонах – ієром. –	рах. – рахунок
інв. н. – інвентарний номер	ред. – редактор
ін. – інші	рідк. – рідкісний
кн. – книга(и)	р. – рік
кол. – колекція	р. вид. – рік видання
лат. – латинський	розд. паг. – роздільна пагінація

рр. – роки
рос. – російський
св. – святий
ст. – століття
старообрядн. – старообрядницький
стер. – стереотипний
с. – сторінка (и)
ст. – століття
таб. – таблиця
тит. арк. – титульний аркуш
т. – том

тр. – третина
укр. – український
унік. – унікальний
упорядн. – упорядник
фіз. – фізичний
фрагм. – фрагмент
церк.-слов. – церковнослов'янський
ч. – частина
шп. – шпальта

Наукове видання

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДЛЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ
КНИЖКОВИХ ПАМ'ЯТОК УКРАЇНИ**

**КИРИЛИЧНІ РУКОПИСНІ КНИГИ
ТА СТАРОДРУКИ**

Укладачі

**БОНДАР Наталія Петрівна, ГНАТЕНКО Людмила
Анатоліївна, ДУБРОВІНА Любов Андріївна та ін.**

Редактор

Н. М. Зубкова, М. Л. Скирта

Оригінал-макет

С. Г. Даневич

Підписано до друку 16.11.07. Формат 60x84/16. Офс. друк.
Папір офс. № 1. Ум друк. арк. 8,5. Обл.-вид. арк. 9,15.
Тир. 200 пр. Зам. 25.

Друкарня Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
03039, Київ-39, просп. 40-річчя Жовтня, 3.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06. 2003 р.

